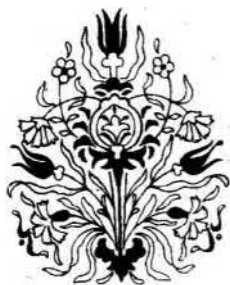


A
MODERN KERESZTÉNY POLITIKA
ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK AKADÁLYAI

ÍRTA

KEMÉNYFY K. DÁNIEL



BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1905

ELŐSZÓ.

A MAGYAR keresztény politika egész világ. Megvannak emberei, van éghajlata, sajátos természeti sajátsága, belső küzdelme és organikus fejlődése. Minő ez a világ, hogyan él? Ezt iparkodtam ezen politikai tanulmányban megrajzolni. Kiindulok a liberalizmus eredményeiből, a melynek ellenhatásaként támadt a politikai kereszténység jogosultsága. Rámutatok mindazon dolgokra, melyek a keresztény politikát haladásában és erőkifejtésében akadályozzák. Végül megjelölöm a kibontakozást. Nem annyira történetet írok, mint inkább az események leszűrt következményeit tárom fel. Tölgmat az ügyszeretet és igazság vezérli. Ha rámutatok az abnormitásokra, azok is csak arra valók, hogy okuljunk.

1905. január 15-én.

KEMÉNYFY K. DÁNIEL.

I. A liberalizmus 38 éves kormányzása és eredményei.

EBBEN az esztendőben 38 éve, hogy Magyarország kormányzását «*liberális*» cégjegyzéssel egy politikai párt átvette s azóta folyton kezében tartja. Az 1867-iki kiegyezés óta intézi a liberálizmus közügyeinket, de ez a liberálizmus 1875-ig ingadozó volt, ide-oda elágazó; szorosán véve a Deák-párt és bal-közép fúziója óta létezik a «*liberális párturalom*», mely rendszert alkotott a kormányzás kezelésében.

A kik 1874-ig voltak a kormány élén, azok a darázsfészekbe nem nyúltak. Gyöngék voltak arra, hogy régi alapokon álló intézményeket megbontsanak. Körültekintő politikusok is, kik jól ismerték a rugókat, melyek a kulisszák mögül árpolitikai sakktabla figuráit igazgatták.

A liberálizmust nálunk, mint uralkodó *pártot*, a fúziókor Tisza Kálmán teremtette meg, ráütve arra a saját *egyénségét*. Két korszakra lehet e párt tartalmát fölosztani: a Tisza Kálmán és a Tisza István korszakára. Az első a *korruptiót*, a második a törvényt bontó *abszolutizmust* illesztette be politikai vezetőségünkbe. Az első belenyúlt a darázsfészekbe, a második már széjjel is szórta. Közbeesett mindkettőnek habaréka, a Bánffy-korszak, de ez, mintha reszketett volna szerencséjétől, a felúton megállt.

A mit a Deák-párt az alkotmány, törvény és jog tekintetében megalapozott, azt az utána következő korszakok csákányokkal igyekeztek összerombolni.

Sok, nagyon sok olyan dolog van e korszak múltjában, a miről a történelem ítélőszéke csak e korszak mozgató embereinek halála után fog elhatározó ítéletet mondani. De annyi már ma, az eredmények tapasztalata után kétségtelen, hogy e korszak *mentségére* akár lélektanilag, akár politikailag mit sem lehet

elfogulatlanul megmagyarázni. Azt a *történeti ítéletet* okvetlen befolyásolja mindazon kár és erkölcsi pusztítás, melyet nem az ellentétes vélemény ráfogása, de a sivár tények, létrehozott és látható szomorú eredmények konstatálnak.

Szólnak ezek a tények és eredmények: 1. a *koronának*, 2. a *társadalomnak*, 3. a *katholikus Egyháznak* és 4. a *kiegyezésnek*.

1.

Dacára, hogy providenciálisnak hirdette magát e korszak, azok a túszerások, melyeket a korona a kiegyezés első korszakában, 67-től egész a fűzióig észre se vett, abban a korszakban fűrdtek *először* szívébe, a melyben a Tisza-korszak megnyilatkozott. A Deák-párt közjogi korrektsége a koronának fehér lap volt, a Tisza-korszak ellenben olyan embernek benyomását kellette, a kinek nem lehet a lelkébe látni. Ezt az impressziót a korona sokáig érezte s nehéz szívvel nélkülözte azon Deák-párti politikusokat, a kik lelkükben is őszintén érezték azt, a mit ajkukon elmondottak. A Deák-párti politikusok vezérének, gróf *Andrássy* Oyula külügyminiszternek visszavonulásával lép tulajdonképen örökségébe a Tisza-korszak, mely onnan kezdve rohamosan ölti magára Tisza Kálmán egyéniségét. Azt a politikai egyéniséget, mely a közjogi reakciót liberális elvek leple alatt, a liberális reakciót a korrupció szabadságának leple alatt szervezi. Szervezi pedig azért, hogy az országot a párteszme és a pártkör szíik horizontjából kormányozza.

A reakció az új gazdasági kiegyezésben indult meg. Az engedmények, a miket Tisza Ausztriának engedett, a közjogi alapon boszulták meg magukat. A mily arányban nőtt Tisza iránt a bizalom Bécsben e kiegyezés után, abban az arányban merültek föl Magyarországon oly jelenségek, melyek a korona és a nemzet bizalmából tördeltek le ékköveket.

A kiegyezést követő években a kormány még részt vett a korona nevében oly ünnepeken, a melyek a forradalom kiengesztelésére irányultak. Például a Batthyányi-gyászünnepeken. A hadsereg ama tagjai, a kik kicsinyelték a magyar államiságot, még menesztettek. Azok a honvédtisztek, a kik 1849-ben a magyar táborban harcoltak, még gyorsan emel-

kedtek. De a mint a Tisza Kálmán korszaka ágyat vetett, a kormány azóta a 48-ra emlékeztető kegyeletes ünnepségeken meg nem jelenik. Janszky generálist, a ki a magyar nemzetet megsértette, már csak áthelyezik, sőt előléptetik; a honvédtiszteknél megszűnik már az előléptetés, katonai talentumjaiknak elismerése, de annál gyakoribb lesz a sűrű nyugdíjazás. A katonai terheket már nem kéri a katonai körök, de követelik. Általában emelkedik a bécsi katonapárt ereje és befolyása. Ilyen jelenségek tagadhatlan megtépték azt az összhangot, a mely a dinasztia és a nemzet között eleddig létezett. És ezt más súlyosabb bűnök csak növelték. Ugyanis a Tisza-korszak proklamálta az ellenzék minden árnyalatára a kormányképtelenséget s hogy magát fölfelé biztosítsa, hogy elhigyjék fönt, miszerint Tisza Kálmán minden Kossuth-féle utógondolat nélkül vállalkozott a hatalomra jutni, mindent megtett, a mi a bécsi köröknek tetszett. És valahányszor válságba jutott a kormány, a Tisza-korszak mindig «ő Felségének aggodalmait» hangoztatta s a király személyét tolta előtérbe. Ilyen hibás és vakmerő gyakorlat által a Tisza-korszak valósággal exponálta a koronát s kiszolgáltatta a bizalmatlanságnak, a minek eredménye az lett, hogy szakadoztak a bizalom kapcsai a nemzet és dinasztia között s a «bizalmam az ősi erényben» helyett föltűnt a bizalmatlanság a királyi «szó» és az alattvalói «hűség» iránt.

Az úgynevezett katonai afférek, melyeknek a Deák-párt alatt hirük se volt, rendszeresen kezdtek föllépni s egymást követték. Másrészt terjedt a gyanú, hogy Ausztriában létezik tényező és befolyás, mely Magyarország önállóságának rovására akarja szűkíteni az 1867-iki XII. törvénycikket. E gyanú annál erősebbnek tűnt föl, minél inkább nyilvánvaló lett, hogy Tisza, állását a koronánál erősítendő, elzárta a koronától azon tényezők meghallgatását, a kik az ő kormányának ellenzékei voltak. E gyilkos rendszer természetesen a korona tekintélyén boszulta meg magát, melyet Tisza különben a nehéz áramlatok hevében, hogy *rendszeréről* a felelősséget elhárítsa, mindig bevitt a törvényhozás szenvedélyes vitáiba, úgy állította föl a tételt, hogy a *korona akaratának* tesz eleget, a ki a kérdéses törvényjavaslatot támogatja. Az előbb ellenzéki vezértől ilyen taktika, folytonos takarózás a korona palástjával, természetesen szította

az elkeseredést nemcsak a Tisza-regime, de a korona ellen is. És minél inkább erőt vett a nemzet érzelmein a történelmi jog és múlt, annál inkább fájhatott neki az a föllállított politikai morál, hogy csak *balról jobboldalra menni* lehet erény és hazafiság. Ilyen konzekvenciához kötni a *politikai becsületet*, ez, legenyhébben szólva, az ellenzéki politikai érvényesülésnek valószínű agyonütése, melyet meg lehet tenni Kínában, Perzsiában, még talán Oroszországban, de nem egy igazi alkotmányos államban.

Ilyen áramlat megindításával fejlesztette a liberálisizmus a politikai rágalom iskoláját. A rágalmazás hitelre talált, a cáfolatra nem hederítettek.

Ilyen áramlat teremtette meg a jó és rossz hazafiak kategóriáit fölfelé. A kiengesztelődést elvetve, a sötét átkot manifestálva, még a nemzeti kegyeletet is nem a történelmi alap, hanem a politikai számítás rugói szerint számították.

Ilyen áramlat tette tönkre a parlamenti váltó-gazdaságot azzal, hogy hatalmi eszközökkel kényszerítette az ország egy pártnak folytonos grasszálását eltűnni. Nélkülöznie kellett azt a hullámcsapást, mely a parlamentáris kormányzatban a pártoknak a kormányra jutásban a *változatosságot* biztosítja. A kormányok ugyan többször változtak, de a *többség* ugyanaz maradt akkor is, mikor tehetetlennek bizonyult az államélet vezetésére. Egy-egy kormányválságnál a párt tulajdonképpen csak *megfejtetett*. A Deák-párti csizmaszárhoz megcsinálták a liberális fejét, a liberális fejhez ismét az opportunitási csizmasarkat, ehhez később a radikális-liberális foltozást; majd pedig azt láttuk, hogy a csizmaszárat a lavírozás paktumával kibélelték, új csizmát azonban sohse kaptunk.

A párturalom eme folytonos prolongálása okozta, hogy a liberálisizmus a nemzet sok más érdekét, főleg a belügyi reformok terén, elhanyagolta s a magyar nagy erényeinek kútforrását, az ideálist száműzte. És ha a zsidó tőke segítségével, az adózók nagy áldozatával el is értük e korszak alatt az államháztartás rendezését, ugyanakkor Magyarországnak úgy a közérkölcsök elzülésében, mint a közszellem stagnációjában, a szenvedélyek elvadulásában nagy árt kellett fizetni.

II.

A züllést, a stagnációt a társadalomban a *középosztály* érezte meg elsősorban. Erre az elszegényedett nemzeti őserőre, ennek *megejtésére* vetette rá magát először a Tisza-korszak számitó politikája. Fölvonultak a mezei hadak, hogy kényszerhelyzetükben beálljanak eszköznek és srófnak. Az érvényesülésnek új terei nyílnak meg a protekció, nepotizmus, családi érdek révén. A haute finance szövetséget köt a sülyedő dzsentrivel s ez látja, hogy a liberálizmus valutájával mindent meg lehet venni és kapni: pénzt, befolyást, állást. Oda dobja tehát magát a *tőke* hízegő hatalmába. Bankok, vicinálisok jutottak az ügyesebbeknek, a kisebb kaliberűek beérték egy-egy kormánybiztossággal vagy képviselőséggel. És a kormányhatalom, mint valami mufti, rákönyökölt társadalmunk dobogó életére, hogy heréket hizlaljanak a pártpolitika prolóngálására.

Ilyen alapra fektette a magyar közéleti reformációnak «*nagy mestere*» a magyar faj fölfrissítését. A túlkínálat persze jelentkezett, mire aprópénzre váltották a politikai támogatások alkuszdíját s egyes csoportok már csak silányabb koncon élőkódhettek. A produktumok és homunkuluszok a finoman feszített hálózatban ügyetlenül kezdtek bukdácsolni. És épen ez kellett a Tisza-rendszernek. Az ő iskolája az átlag-értelmiséget tudta lekötöni, ilyenek váltak be politikai kolomposoknak, ilyenekkel lehetett a korrupciót a közfelfogásba belesúsztatni.

De az ilyen típusok ambuláns vezérkaránál még veszedelmesebb típust termelt a liberálizmus: a *strébert*. Ezt a tudákos, kongó frázisokban utazó és kapaszkodó parazitáját a magyar társadalomnak.

Eleinte úgy a Deák-párton, mint az ellenzéken oly férfiak szerepeltek és vitték a szót, a kiket múltjuk és hazafias érdemeik arra jogosítottak. Mind olyanok lettek javarészt képviselők vagy közéleti tényezők, kik egy vagy más alakban áldozatot hoztak már a közügyért. De mikor megjelent a stréber-típus, kétes múltú alakok, félbemaradott exisztenciák, lejárt urak léptek a politikai porondra. Felöltötték az érvényesülés tógáját és emberek, a kiknek a közéleti tényezőséghez se jellemszilárdságuk, se hajlamuk, se tudásuk nem volt, dilettáns schlager-készült-

ségüktől megrészegevedve, hinni kezdtek küldetésükben és a fiókparvenük elkapatottságával foglalták el a pozíciós állásokat. Árucikk lett a politikai pártszolgálat. A terrorizálás zsinégét a miniszteri szobák és klubok szőnyegfalai mögül húzogatták s a politikusok elitejét, mely átlátott a rendszer álarcán, megrágalmazták, gyanúsnak proskribálták és szinte fanatikus durvasággal üldözték és kinézték. Mint az értéktelen gaz, kúszva sarjadosott a stréberség, melenetve a kormányhatalom napjától. Nem fizette ki magát a tisztesség, nem büntették az elvetemültséget, ugyannyira, hogy prüdériának lett deklarálva az erény. Szállóigévé lett a kormányhatalom e jelszava: *a politikában minden szabad* s az immunitást ütötték mindarra, mi e hatalomra árnyat vetett.

Így emelkedtek a társadalom mindenható tényezőivé mindamaerők, melyek fölszínre jutva, dogmának állították föl azt, hogy a boldogulás csakis a hozzájuk való csatlakozásban található föl. Bógáncsszerű egyéniségük ellenállhatatlanul ragadta magukkal mindazokat, kik hozzájuk értek. A hatalom persze hűsösfazekakkal látta el őket, hogy biztosítsa a pártmonopólium impulzusait. A piacra dobott emberek pedig sóváran jonglőrösködtek a szatócspolitika népszerűsítésében és elfojtottak magukban minden akaratot az önálló meggyőződések alkotására.

Ma már csak az emlékein rágódunk a régi és izmos nemzeti társadalomnak. Ha politikailag sokszor el is bukott a nemzet, annak közszelleme erősen lüktetett a társadalmi életben s a magyar lelkébe öntötte azt az erőt, mely fennen hangoztatta: El magyar, áll Buda még! A liberálizmus társadalmi szabadosága letörte azonban a patriarkális és nemzeti vonásokat, elfeledtette velünk múltunkat s a széttagolt nemzetre egy idegen elemet bocsájtott: a zsidóságot, mely természetesen a széttagolt testet fölszivni iparkodik. A parasztságot nem erősítettük meg; nemeségünk sülyedt és elpusztult. Azt az űrt tehát, melyet a nemzetnek eme két eleme hivatva volt betölteni egy tulajdonképeni középosztály megteremtésével, elfoglalta a *zsidóság*, a liberális államférfiak asszisztenciájával. Így került be hozzánk éknek a zsidóság és ha meg is indult ellene időnkint a reakció, nem ijedt meg, mert tudta, hogy pénzéért tartja majd a liberálizmus. Ennek az invázióknak hatása alatt támadt az a kozmopolita szel-

lem, mely társadalmunkat valósággal lefogta. Még nem zsidó e társadalom, de nem is keresztény. A kettő között áll. Valamit, inkább kis tradíciót még bír a kereszténységből, de élete, vére már a zsidó szellem hatása alatt erősen pezseg és csak úgy ömlik beléje a kozmopolita bűnök miazmás folyama.

A legkonzervatívabb klubbjainkat, társadalmi egyleteinket fölös számmal lepi el a zsidóság, úgy, hogy valamit ma nélkülök rendezni vagy kivinni csak itt-ott lehet. A hova pedig betették lábukat, ott miattuk a keresztény öntudatot a liberálizmus dicsőségére el kell nyelni. És a mily arányban pusztul a régi nemes-ség, csaknem oly arányban szaporodik a zsidó *nemesség*. *Széchenyi István* egy társaságban a zsidóságról beszélt s annak a magyar fajra való hatását a következő hasonlatban aposztrofálta: «Ha egy üveg tintát a tengerbe öntök, nyomtalanul eloszlik benne és legkevésbé sem változtatja meg színét tőle; ezért Anglia, Franciaország emancipálhatják a zsidókat. Ellenben a mi tál magyar levesünk élvezhetetlenné válik egy üveg tintától».

Ez az üveg tinta bizony már elkotyvasztotta a mi társadal-munk ízét és színét. Sőt behatolt a *népbe* is, mely a társadalom-nak mindenütt nemcsak ősanysága, de váltótőkéje szokott lenni. A népben nyilatkozik meg karakterünk, mi csak csiszoljuk, hogy magunkhoz emeljük. Még most érintkezünk a néppel, de e téren kiszorítottunk s helyünket elfoglalja a zsidó birtokos, bérlő. A földbirtok mindenkor a társadalmi pozíció előföltétele, ezt igyekszik nálunk spekulációval a zsidóság megkeríteni. Ha van birtoka, szerepléshez jut a megyében, kaszinóban s ha van mögötte ily összeköttetés, a nép szemében emelkedik tekintélye és az öntudatlanul szívja magába a talmudi szellemet.

Nagy veszedelme társadalmunk *elnemzetietlenedésének*, hogy a zsidóság az egyházpolitika óta behatol a családba is. Beviszi a családba a talmudot s abból ragad oda elég, a hol meg-jelenik, hogy e dissolvens elem a családban ezáltal is szaporodjék. Sok család persze keblére öleli, mert a pénz hatalom. *Concha Győző*, egyetemi tanár okosan jegyzi meg e mániára: «hogy a zsidók pénzzel szereznek maguknak pozíciót, pénz árán jutnak oda, hova a család csak hosszas küzdés vagy érdekem folytán emelkedhetik». Ma már egy sereg zsidó nemes, báró koronákkal is segíti a család megaranyzását.

Legszomorúbb jelenségről tanúskodnak azok a *számok*, melyek a zsidóságnak az értelmi pályákra, az egyetemre és a középiskolákba való túdulásáról számolnak be, melyek egyúttal a magyar társadalom jövő intelligenciájának beszélő előfutárai. A magyar orvosi-kar 60, az ügyvédi-karnak 30, a mérnöki-nek 40, az építési-vállalkozóknak 90 százaléka zsidó. A tanári és tanítói pálya se tiszta tőlük; a minisztériumi hivatalokban is tért hódítanak. Sőt Szilágyi Dezső óta a bírói karban is alaposan élőködnek. Az osztrák és magyar hadsereg tisztikarának a zsidók 8.8 százalékát képezik. A honvéd gyalogsági tisztikarban is erősen forgolódnak s talán csak a honvéd-huszárság az, a mely még tiszta tőlük. Hogy pedig a *jövőre* nézve mint alakul a zsidóság kalkulusa, arra nézve elég megtekintenünk a zsidók részvételét a közép- és felsőbb-iskolákban. A nemzet testének nem egészen öt százalékát képző zsidóság a középiskolákban ma 25.3 százalékkal szerepel. A katolikus és a többi felekezetek arányszáma az utolsó tíz év alatt fogyott a középiskolákban, a zsidóké emelkedett. Minden 1000 tanulóra esik 243. És ha a százezret vesszük alapul, azt látjuk, hogy például 100.000 katolikus közül 298 jár középiskolába, 100.000 izraelita közül 1497, ötször annyi. Vannak intézetek, hol a zsidók a többi tanulókkal szemben abszolút többséggel rendelkeznek, például a trencsényi főgimnázium, győri főreáliskola, eperjesi főgimnázium, egri reáliskola, a budapesti VI. kerületi főreál, a VII. kerületi főgimnázium. Az egyetemen még rosszabbul állunk. 1867—68-ban 1885 hallgató közül 335, vagyis 17.85 százalék volt zsidó, ma már 34.50 százalék. A műegyetemen is még 1871-ben 9 százalék volt a zsidók arányszáma, ma 4021. Oda üt ki az egész eredmény, hogy a keresztény elem a zsidóval kulturális téren a versenyt nem képes fölvenni. A középiskolákban a felsőbb osztályokból a zsidó tanulókkal szemben aránylag rohamosan fogynak a keresztények, a mi a fogyást aztán a felsőbb tanintézetekben is maga után vonja.

III.

De nemcsak a korona és a társadalom érezte e 38 éves korszaknak lesújtó erejét. A katolikus-ellenes politikát Magyarországon ezen korszak hozta felszínre és valósította meg. Az egyház és állam között lezajlott harcot ezen korszak örökítette meg.

A liberálizmus ellentétes volt a katolicizmussal nálunk is kezdettől fogva, de a meddig nem volt erős, nem kötött ki vele. Csak a mikor megrontotta a társadalmat, meghódította magának a kormányhatalmat, csak ez után támadta meg a katolicizmust, hogy szétrombolja a nemzet pozitív hitét, mely ellenállt a liberálizmus prostitúciójának.

A kiegyezés után a kormánynak hivatásszerűleg oda kellett volna törekednie, hogy megerősítse állami létfeltételeinek alapjait, kifejlessze belső fejlődését és megszerezze azon erőket, a melyek a nemzet elégedett anyagi exisztenciáját biztosítják. De bármennyire lett volna az hivatása, talált mindig elég időt és módot arra, hogy valláspolitikát csináljon, sőt hogy ezen 38 éves korszak egyes időszakát határozottan a valláspolitikai mozgalmak uralják. A 48-ban megkezdett új Magyarország épületének betetőzését másképp nem is képzelte az államhatalom és törvényhozás, hacsak a katolikus egyházat eleinte guerillaharcokkal, később nyílt harccal le nem szereli. Vallásügyi mozgalmaink az 1865—1868-ki országgyűlés óta eminenter e mellett az állításunk mellett szólnak, a mint a következő táblázat is bebizonyítja.

1. Gr. Cziráky János a főrendiház 1866. december 20-án tartott felirati vitájában szóba hozta a főkegyúri jogot s annak az 1848-ki törvénycikk által való megszorítását veszélyesnek állította, mert e jog nem az állam természetéből folyik. A főrendiház azonban változatlanul hozzájárult a képviselőház válaszfeliratához, mely a főkegyúri jog mai gyakorlását törvényesnek mondotta.

2. Csanády Sándor 1868 június 4-én szemére vetette a törvényhozásnak, hogy a katolikus vallás még ma is azon előjogokat gyakorolja, melyeket 1848 előtt birt. Az előjogokat a közbeszólások dacára se mondotta meg. Eötvös József kultuszminiszter június 24-én válaszolt Csanádynak s egyetértett vele abban, hogy a vallások tökéletes egyenjogúsítása törvényhozásilag biztosíttassák. Volt azonban bátorsága kimondani, hogy *míg a katolikusoknak nincs autonómiájuk*, addig ez be nem következhetik. Biztosítékot kell keresni az iránt, hogy a törvénnyel minden felekezet kielégítve érezze magát.

3. 1867 december 20. és 22-én a zsidók emancipációjáról szóló javaslatot az országgyűlés mindkét háza elfogadta.

4. Az 1868-ki polgári perrendtartási törvényjavaslat a szentszékek birói illetékességét támadta meg s elvileg a szentszéki bíróság megszüntetése mellett tört pálcát. A perrendtartási törvényjavaslat tárgyalása volt az első nagyszabású egyházpolitikai vitája az országgyűlés mindkét házának.

5. 1868 szeptember 19-én benyújtják a bevett vallásfelekezetek viszonyosságát rendező javaslatot, mely a vegyesházasságra vonatkozó szakaszaival, a születendő gyermekek nem szerinti' rendelkezésével mélyen és sértőleg vágott be a kath. egyház törvénykezési jogába. E természetellenes törvény szülte később a Csáky-féle februáriusi rendeletet.

6. Ez időben egy másik javaslat a vegyesházassági válóperek eddigi menetét bontotta meg.

7. 1869 július 10-én a felirati vita végén Irányi Dániel és Tisza Kálmán határozati javaslatot nyújtottak be az általános vallásszabadság, polgári házasság, állami anyakönyvvezetés behozására s a szentszékek eltörlésére. A ház 117 szavazattal 108 ellenében, tehát csak 11 szótöbbséggel elvetette.

8. 1870 április 10-én Eötvös kultuszminiszter benyújtotta a vallásszabadságról s a vallásfelekezetek egyenjogúságáról szóló törvényjavaslatot. A miniszter közbejött halála miatt nem került tárgyalásra, utódja Pauler nem tette magáévá.

9. Ludvig János az 1870-ki költségvetés tárgyalásánál indítványt adott be az intercalaris egyházi jövedelmeknek a költségvetésbe való felvétele iránt. Az egyházi vagyon jellege éles támadások tárgya volt s Eötvös megígérte, hogy az interkalárékra vonatkozólag a ház elé javaslatot terjeszt.

10. Ugyancsak Ludvig az 1870-ki költségvetés tárgyalása alatt erős támadást intézett a tanulmányi alap ellen. Az alapok jogi természetének megvizsgálására a ház bizottságot küldött ki.

11. Mikor Ghyczy Kálmán bevonta az 1870-ki kultuszvitába az alapítványok kérdését, ugyancsak szóvá tette a katolikusok autonómiáját is, alkalmat adva a háznak, hogy a katolikusok ezen fontos ügyét becsmélés és megtámadás tárgyává tegyék. 1871 április 3-án pedig meg is interpellálta Pauler kultuszminisztert az autonómia iránt, azt állítva, hogy annak szervezete úgy a felség, mint az állam jogaiba ütközik.

12. 1870 augusztus 10-én egy miniszteri rendelet a placetum

gyakorlatát rendeli el, s mivel több püspök ennek dacára kihirdette az infallibilitas dogmáját, Schwarz Gyula 1871 március 15-én meginterpellálta a minisztert, a ki kijelentette, hogy nem tartja elévültnek a placetumot.

13. Ugyanazon időben Majthényi Dezső egy interpellációjában az iránt interpellálta meg a kultuszminisztert, hogy oszlassa fel a jezsuitákat. Javaslat beadására kérte utasítani a minisztert s indítványát a ház elfogadta. Tárgyalása azonban felülről jött intés következtében elmaradt.

14. Az 1873—75-ki országgyűlésen a vallás- és tanulmányi-alapok és alapítványok kérdése újra napirendre került. Ghyczy azt javasolta, hogy ezen alapok költségvetése és kezelése az állami budgetbe vétesse fel. Hoffmann Pál ezzel ellentétben az alapok jogi természetének megvizsgálására bizottság kiküldését indítványozta. Tréfort elvetette s vele együtt a ház is Ghyczy indítványát. A vitába majd mindegyik felszólaló egyúttal a saecularizációt s az autonómiát is belevonta.

15. Jekelfalussy fehérvári és Schopper rozsnyói püspökök dorgatóriumával kapcsolatban a placetum újra kísért. Trefort miniszter bizottság kiküldését indítványozta, hogy az az egyház és állam közti viszony szabályozására javaslatot készítsen. Deák 1873 június 28-ki híres egyházpolitikai beszédében rámutatott azon fegyverekre, melyeket az állam az egyház ellen harcba vihet. Ghyczy Kálmán azt indítványozta Deák beszéde után, hogy a katolikus papság kezéből a hittan kivételével minden tanítás kivéssék.

16. A kiküldött bizottság 1874 június 16-án a polgári házasság tárgyában benyújtotta jelentését, 1878 április 28-án pedig a vallás szabad gyakorlatáról. A kiküldött bizottság egész kultúrharcos elaborátumot készített, melyben még a hittani könyvek cenzúrája, a placetum fentartása, a felekezeti gyűlések jegyzőkönyvének a polgári hatóság előtti bemutatása, az istenitisztelet ellenőrzése, a rendgenerálisok joghatóságának megszüntetése stb. is befoglaltott. Az elaboratum a Bitto-kabinet válsága miatt nem került napirendre.

17. 1874 május 24-én az aranyos-medgyesi függetlenségi kör petíciójának tárgyalásánál Tisza miniszterelnök az egyházi vagyon szekularizációjára nézve ezen elvi kijelentést tette: a szabadelvű-

ség követelménye, hogy minden lelkész az államtól húzza fizetését és ha most nem is, de jöhet idő, mikor az állam az egyházi vagyonhoz igen is hozzá fog nyúlni.

18. 1875 óta az országgyűlésen folyton indítványozzák a polgári házasság és a vallási szabadság behozatalát. Tisza azonban ellentétben régi álláspontjával politikai taktikából mindig leszavaztatja.

19. 1881. március 21-én benyújtotta a kormány a keresztények és zsidók között kötendő házassági javaslatot. Tárgyalása a közbeeső választások miatt húzódott s csak 1883 november 18-án került napirendre. A képviselőház elfogadta, a főrendiház elvetette s így lekerült a napirendről.

23. Gr. Csáky kultuszminiszter 1890 február 26-án kibocsátotta az elkeresztelési rendeletet, a mely előidézője lett az 1894—95-ben megalkotott és életbelépett egyházpolitikai javaslatoknak: a polgári házasságnak, a felekezetenküliségnek, a polgári anyakönyvvezetésnek és zsidó recepciónak.

20. A szószerk-paragrafus, az egyetemi keresztkérdés, stb. nagyon élénk emlékezetűek s érezzük súlyát.

És mindez azért történt, mert a liberalizmussal szemben mint küzdő ellenfél csak a kereszténység áll, ugyancsak a maga elveivel és rendszerével. A nemzeti eszmékből kikopott a liberális párt, tehát a párturalom szerencsétlen hatásairól, bűneiről el kellett terelni a nemzet figyelmét. Napirendre tűzte azért az egyházpolitikát, hogy kihúzzák vele a nemzet sülyedő hajóját. Az egyházpolitika keresztülhajtásával megjött a liberális párturalom aranykora, melyet, hogy illatozó legyen, vicinálisokkal, hírlap- és főrendvásárlással, főispáni váltókkal, papok elitélésével, lélekvásárló választásokkal kellett fentartani. A liberalizmus Isten fenhatóságát, a kinyilatkoztatás isteni tekintélyét, az egyház súlyát elvetette, a korlátlan szabadgondolkodást vallási téren proklamálta, az igazelvűség helyébe az egyed függetlenségét és fenségét helyezte.

IV.

Az ezredéves alkotmánnyal bíró nemzet látja, hogy harmincnyolc év óta az alkotmányosság keretében a jog és közszabadság biztosítékait alig lehet elérni s az azért való küzdelem

szinte kudarcot vall az egész vonalon. Nem érvényesül a határozott nemzeti politika. Nem kaphatja meg a nemzet azt, a mit az 1867: XII. törvénycikk értelmében meg kellene kapnia. Fel-támadt az a régi, szinte hagyományos rossz szellem, melyeket vet Magyarország alkotmányos fejlődése elé abban a pillanatban, a mikor a megvalósításra az idő és alkalom elérkezik. Ez a szel-lem a Lajtántúlról lebeg felettünk s a háromszáz esztendő s tör-ténet hagyományaival szívében, útját állja a nemzeti jogok érvé-nyesülésének. Egyideig enged bennünket ez a szellem fejlődni, megengedi élnünk az ifjúkort; mikor aztán kreszcendó, a férfikor erőivel vállainkon, államiságunk teljes biztosítékait kívánjuk, akkor megelégszünk legénykedésünkkel, dekreszcendót fuvat és azt mondja a magyarnak: «Jó éjszakát, kurucok!»

Az uralkodóház közössége tekinthető az Ausztriával való viszonyunk tengelyének. Ennek a viszonyoknak különböző árnya-latai töltötték be közjogi, nyelvi és területi küzdelmünk három-százados történetét. Egyszer a fegyveres mérkőzés, másszor a passzív ellenállás, majd a nemzeti élet ébredése, sőt időnkint fel-pezsndülése által válik ezen küzdelem feltűnővé. A nemzeti élet felpezsndülését a nemzetnek az alkotmány sáncaiba való bevonu-lása képezte és ez a mozgalom, mint tudjuk, az 1848-iki törvé-nyek meghozatalával nem ért véget. A kibontakozást az 1867-iki kiegészítés elősegítette, de mint a jelenleg folyó válság-bizonyítja, meg nem oldotta. A nemzeti erő fokozatos emelkedése rákény-szeríti az uralkodót arra, hogy «bizalmával az ősi erényben», ezt az emelkedést jóindulattal vegye, sőt alkalomadtán elő is segítse. De azért az ellentétek nem enyésznek el. Nem a nemzet és az uralkodó, hanem a magyar állam és Ausztria között. Mindkét állampól ellentétes elvek képviselője, mindkettőt mélyreható politikai, közgazdasági és társadalmi ellentétek választják el egy-mástól. Ausztria a centralizációnak, a központosításnak, Magyar-ország a messzemenő önkormányzatnak híve; Ausztria iparúzó, Magyarország nyerstermelő; Ausztria pénzügyi összeköttetései révén ki akarta Magyarországot közgazdaságilag zsákmányolni, Magyarország nem engedte magát s ellenállott. A politikusok palliatív eszközökkel igyekeztek az ellentéteket áthidalni, de a mint két kard egy hüvelyben el nem fér, úgy ez a közvetítés, csilla-pítás is csak időről-időre tudott összeférni. Az ellentétek hát-

terének fölismerésében úgy Ausztria, mint Magyarország sokáig révedezők voltak. Ausztria az ellentétekből bekövetkező vihart nem akarta meglátni, Magyarország, ha meg is látta, nem méltatta kellő figyelemre. A magyar mindig bízott a békés kiegyezésben s erre mindig kapott Ausztria tőlünk politikusokat, Ausztria ellenben önerejében bízott s nem akarta beismerni, hogy a magyar alkotmány teljes helyreállítása, egy erős Magyarország képezi a közös monarchia nagyhatalmi állásának .feltételét. Igaz ugyan, hogy az uralkodó a kiegyezésben a magyar alkotmány jogát elismerte, de a gyakorlatban ennek érvényét szerény mértékre szorították, a kiegyezést nem hajtották végre, úgy, hogy Magyarországot a szomszéd állam tulajdonképpen kihasználja s annak érdeke szerint kormányozzák.

Ez a helyzet s a helyzet ilyen alakulása az Ausztriával való válságnak egyik tulajdonképeni oka. Ezen helyzetből indul ki a két állam uralkodó irányzata. Ausztria a magyar követelésekben tisztán a nagyhatalmi állás megbolygatását tartja szem előtt. Magyarország természetesen a jogi szempontot helyezi minden fölé s a tényleges állapotokat a kiegyezésnek megfelelően a jogfolytonosság értelmében kívánja módosítani. Hogy azonban hová lyukad ki végeredményében ez a kétféle felfogás, annak tudatával a 67-es kiegyezés hívei se Ausztriában, se nálunk nem akarnak kellően tisztában lenni. Az osztrákok nem látják be, hogy ha az ő fölfogásuk érvényesül, akkor a magyar alkotmány lényegében feláldoztatik; nálunk pedig sokan azt nem veszik figyelembe, hogy ha jogos követeléseink megvalósulnak, akkor az osztrák örökös tartományokhoz való viszonyunk meg kell változnia és a 67-es kiegyezés *revíziójának* be kell következnie. A míg az ancien régimét tekintik a helyzet tengelyének, nem leszünk képesek egymást megérteni. Deák Ferenc se tartotta a kiegyezést örökműnek, a közjogi alap tágítását a jövőre nézve nem tagadta. Hogy éppen születésének száz éves évfordulóján látszik ezen szükségyszerűség beállani, az a kiegyezés liberális párturalmi kezelésének következménye. Az igaz, hogy a 67-es revízió megvalósítását bizonyos faktorok a Lajtántúl akadályozni fogják. Az is igaz, hogy addig alig érvényesülhet normális viszonyok között, míg kormányzati, közigazdasági, hadi, pénzügyi erőnk *elsősorban* Bécsben van összpontosítva, mely, sajnos, ma is a mi politikánknak

szíve és feje. Vannak politikusaink között is elegendő, a kik Ausztriához való viszonyunk módosításában merevek, mert nem találják még az országot közgazdasági tekintetben a nagyobb önállóságra elég erősnek. Az meg nyilvánvaló tény, hogy a felségjogok tekintetében, pro és kontra nem bírunk tiszta képvel s a «*potestas legislatoria*» a nemzet és korona között nem arányos.

A felségjog gyakorlata nálunk az osztrák birodalmi-jog alapján történik, pedig a magyar alkotmány egyik nagy politikai s közjogi aktusa, hogy a királyság, a nemzeti akarat kifolyása s a felségjogok ilyformán átruházás útján jutottak, szállottak a koronára. Nem kisebb politikus, mint *Deák Ferenc* adott ennek a jogi elvnek kifejezést egyik beszédében, mikor arról volt szó, hogy a korona tetszésszerint feloszthatja az országgyűlést. A magyar király és osztrák császár felségjogai között a helyes megkülönböztetésre éppen a katonaság kérdését hozta fel, melynél követelte a magyar vezényszót, a tisztikarnál magyar honosok alkalmazását, valamint, hogy a magyar hadseregben az illető ezredeknél az előmenetelt különválasszák a hadsereg osztrák tisztikarának csoportjától. Mintha *Deák* argumentálása a harmincas évekből a jelennek is szólna és mintha az ő jogi elvét a *Deák*-párt mai fejelése, a szabadelvű párt nem hallaná.

A felségjog mellett a politikai föladatok második sürgős megoldandó része, hogy a monarchia *súlypontját* Magyarországgal is éreztessék. A korona az év felét csakugyan itt töltsse, az udvartartás szerveztessék, hogy a magyar király budapesti székelése a dinasztia nemzeti jellegét ki és befelé biztosítsa. Ha a nemzet a királylyal mindenben egységes lesz, jelentkezni fog az a *vis motrix*, mely a nemzeti aspirációkat megtermékenyíti. Ha a felségjogok és az állami súlypont a paritás elvének alapján rendeztetni fognak és a katonai állam túlzásai letörnek, a kultúra és a nemzeti vagyonosodás feladatai, az erős nemzeti hadsereg szervezése rázkódtatás nélkül megvalósulnak és a *Hoitsy Pál* «Magyarország»-a nem lesz utópia.

Az a kérdés ezek után, képes-e a liberalizmus Magyarország említett újjáalakulását eszközölni ?

A liberalizmus harmincnyolc éves uralma, a most folyó válság azt bizonyítják, hogy ezen idő alatt nemcsak hogy fejlesz-

teni nem tudta a hatvanhetes kiegyezést, hanem még pontjait se tudja mind végrehajtani; sőt a politikai hatalom örökös bírhatása céljából tűrte, hogy a kiegyezés egyes rendelkezései felfüggesztessenek. A liberalizmus kiegyezési politikája csődöt mondott és a vállalkozó kénytelen konstatálni, hogy a portékáját nem bocsáthatja piacra, mert nem kap rá bizományost és a kikre vevők gyanánt számítottak, azok megbotránkozással fordulnak el tőle. Olybá tűnik ez az egész kiegyezési politika, mintha rossz álom lett volna és még mindig ott lebeg felette az *erőszak* politikája. A liberalizmus évtizedeken át semmi komoly áthidalást nem eszközölt Ausztria és Magyarország közt; most, a tizenkettedik órában akart valami «vívmányokkal» kedveskedni, a mikor már a nemzeti köztudat és jog többet követel.

Melyek tehát a harmincnyolc éves liberális párturalom eredményei? Összegezzük:

1. A nemzet belső meghasonlása, mely erőt adott a haza nemzetiségeinek.

2. A lejárt parlamentárizmus, mely elárulta a polgárok bizalmát, kompromittálta az alkotmányba vetett bizalmat és megtörte a törvénytelen választásokkal annak súlyát.

3. A közigazgatás politikai szolgasága.

4. A vallásfelekezetek között való békétlenség és torzsalkodás.

5. A katolicizmusnak leszorítása és jogfolytonosságának eltagadása.

6. A hazugság terrorizmusa a közéletben, mely tagadja az igazságot s neveli a gyávaságot.

7. A katonai kiadások nagymérvű emelése.

8. A magyar hitel- és pénzforgalom önállóságának leszereplése és a fölemelt kvóta.

9. Magyarország gazdasági önállóságának eladása, rossz kiegyezés Ausztriával s a földművelő osztály gazdasági váltsága.

10. Iparunk kiszolgáltatása az osztrák versenynek s evvel adóképességünk hanyatlása.

11. A liberalizmus párturalmi monopóliuma, annak minden egyoldalúságaival.

12. A magyar faji lélek konzervatív ösztönének degenerálása, nemkülönben történeti hagyományainknak leszerelése.

Ez az új tizenkét pont. Jubiláris emlékei Magyarország liberális kormányzásának. Mindezt felülmúlja azonban az a cinizmus, a mellyel a liberálizmus a parlamentárizmust lejáratta és csőd elé vitte.

II. A parlamentárizmus lejáratása.

I.

A parlament belső élete.

A PÁRTPOLITIKA visszaéléseinek, a hatalmi érdek rendszerének szomorú példája lett az alkotmányosság legdrágább erőssége: *a parlament*. A mit a 48-as alkotmány legnagyobb vívmányának tekintettünk, a miért vért áldoztunk, a mire ráraktuk nemzeti becsületünk minden önérzetét, az eszköze lett az állami jogrend megbontásának s kitünt, hogy a többség oly erővel is rendelkezik, mellyel keresztülvisz mindent s az ellenzék szinte megszűnik ellenőrző lenni. A mik az országgyűlésen több mint egy éve történnek, azok a parlamentárizmust gyökerében kompromittálják s azt bizonyítják, hogy az a parlament, mint az alkotmányosság védőbástyája, csaknem egészen értéktelenné vált.

Az 1867-iki kiegyezéssel beköszöntött alkotmányos élet első tizenöt esztendejében a nemzet szűz hite s politikai bizalma a parlament iránt még megvolt. Úgy bent a parlamentben, mint künn az országban szép politikai küzdelmek folytak. Ellenzék és kormánypárt megbecsülte egymást, az elvek harca nem ment át az állam gépezetének megakasztásába. De ez a küzdelem a nyolcvanas évek első felében letörött. Mintha az akkori ellenzéki politikai élet vezetőit az a meggyőződés hatotta volna át, hogy a küzdelem meddő, a szervezett és körülbástyázott uralmon levő párt hatalmával szemben az ellenzék ereje gyenge és kimenthető. Bármilyen volt az ok, tény, hogy az ellenzéki küzdelem gyöngült, sőt többször föladatott, mielőtt a nemzeti akarat a maga igazi erejében érvényesülhetett volna.

Minden országban vannak parlamenti betegségek. Másutt is vannak bajok, torzsalkodások, viszásságok. De az a baj, a mi

minálunk megvan, az nincs meg sehol: az t. i., hogy *a nemzeti akaratnak küzdenie kell* magában a nemzetnek törvényhozásában. Más parlamentben minden hatalmi tényező csak a nemzeti érdekek szolgálatában áll s nem hagyja kezéből kisiklani szuverén akarátának megnyilatkozását. Nálunk ellenben a nemzeti tartalom kicsúcsosodása helyett nem egyszer a nemzeti érdekeknek alárendelését s egy egyesítő, sok tekintetben nekünk idegen hatalmi akarathoz való láncolását, sőt beolvasztását látjuk.

Ha az önkormányzati szervek, pl. a megye, olyanok lennének, mint a rendi országgyűlés idejében, akkor lenne egy védelmi vonal, a törvényeket végrehajtó hatalom ellenében. A mint a hatalom kijátszotta a törvényhozást, ellenállásra talált a megyék önkormányzatában. A XIX-ik század elejét kell végiglapozni s látjuk, hogy a megye ellenállásán mi minden dőlt meg.

Tagadhatatlan azonban, hogy a rendi országgyűlésnek és a megyék túltengő önkormányzatának minden jó szolgálat mellett is el kellett tűnnie; a haladás s államfejlődés szempontjából, helyébe alkotmányos életünk erősítésére s védelmére, *a népképviselet* alapjára helyeztük át a törvényhozási szervezkedés formáját. És íme, oda juttattunk, hogy az új szervezet megroskadt s üres álarc lett, mely a nemzeti akarat képébe öltözteti az autokratia akaratot. Valóságos gépezetté alakult át a parlamentarizmus, melyet a közhatalom birtoklásában, az egyéni érdekek szemmel tartásával bárki sikerrel kezelhet s a politikai közélet legideálisabb, leglogikusabb alakjait is félretolhatja, ha a gépet teljes gőzzel járhatja.

Az a kérdés ezek után, hogy maga a parlamentarizmus mint intézmény járta-e le magát, vagy a parlamentarizmusnak kezelése kompromittálja-e magát az intézményt?

A parlamentarizmus, mint intézmény, nem járta le magát, mert akkor az más államokban is gyökerében megtámadta volna az alkotmányt s a politikai közéletet; sőt a politikai államfejlődés tanának megfelelően — mint az események igazolják — még szélesebb alapon fog a választói jog kiterjesztésével gyarapodni.

Ellenben a parlamentarizmust megrontotta, mint másutt nálunk is annak *kezelése*. Minél fiatalabb valamely államban a

parlamentárizmus, annál inkább érezhető rajta a kezelés minősége. A mi parlamentárizmusunk a fiatalabbak közé tartozik Európában s így életnyilvánulásának megzsibbadása, e régi életerő hiányában hamar meglátszik. A mi fiatal intézmény, az nem bir szilárd ellenálló erővel s a mi modern parlamenti életünk alig lévén idősebb harmincnyolc évnél, kitört belőle — mint látjuk — a legénykedés, a duhajkodás virtusa s megittasodva az önállóságtól, a nagykorúságot korán élvező kikapósok útjára lépett. Most érezzük igazán, hogy azok, a kik közjogi viszonyainkat Ausztriával rendezték, másodrendűnek tekintették állami szervezetünk belső kiépülését. Hiba volt, hogy mikor a kiegyezést megcsináltuk, az Ausztriával való viszonyunk megállapításával egyidejűleg, nem építettük ki főbb s lényeges vonásaiban belső állami szervezetünket úgy, a mint azt a parlamentárizmus modern állama megkívánta volna. Szükséges lett volna ez annyival inkább, mert tizenhét évi elnyomatás után egyszerre lettünk magunk urai, hirtelenében léptünk a modern parlamentárizmus arénájára. Úgy jártunk, mint az építómester, a ki tető alá juttatja nagy sietve az épületet, de a t[^]első építkezést, az épület beosztását azután végezve, sok elemi nehézséggel kell munkájában megküzdenie s épületében mégsem lesz harmónia.

A kiegyezéskor elmulasztott belső politikai organizáció hiánya természetesen később termette meg keserű gyümölcsseit, mikor éreznünk kellett, hogy a parlamentarizmusunkkal nem tudunk politikai érettséggel bánni s minduntalan oly akadályokat kell leküzdenünk, melyek a belső politikai szervezetlenségből erednek.

A parlamentárizmus kezeléséért a *felelősség* a nemzet politikai vezetőit terheli, azon politikai irányzatot, mely uralkodó Magyarország politikájának intézésében: a *liberalizmust*. Ezt nem elfogultságból, a modern liberalizmussal ellentétes meggyőződésünkből mondják. De természetesnek találjuk, hogy a mely politikai irányzat a kiegyezés óta vezeti az ország politikáját, legtöbb befolyással is rendelkezék a parlament vezetésében egész addig, a meddig népképviselési alapon bírja a többséget. Senki sem tagadhatja, hogy 1867 óta a magyar parlamentben a liberális többség uralkodik, sőt alapelveiben az ellenzék is liberális, a keresztény néppárt kivételével. Követ-

kezősképen törvényhozásunk szelleme, működése, alkotása nagy részben liberális, a mi nem zárja ki, hogy alkotásai közül egyik-másik ne lenne keresztény színezetű, ha más okból nem, hát opportunitásból. Minden irányzat, eszme ráüti bélyegét intézményeire, működésére; midőn tehát a liberalizmust hívjuk tetemre a magyar parlamentarizmus beteg állapotának okadatozásánál, csak a logikai jogfolytonosságot konstatáljuk. Annyival inkább áll ezen állításunk igazsága, mert a parlamenti rendszer kormányzó fogantatója mindig *egyesek* kezében van. Nem a nép akarata, hanem a politikusok akarata képezi a politikai alakulások kiinduló pontját. Nem a nemzet, hanem a hatalom birtokosai használhatják föl céljaikra a parlamentarizmust. Minél nagyobb a vezérlő politikusok kezében levő pártszellem hatalma, a parlament természetesen annál csekélyebb töredékben táplálkozik a néplélek előforrásaiból s így a parlamentarizmus mai rendszerében a népképviselést legkevésbé képviseli.

Íme az exigenciális politikának sivár tana szerint a liberalizmus mennyire alkalmas eszköz a parlamenti rendszer veleszületett gyengéinek kiaknázására! És a kik a népek sorsát felülről intézik, azoknak nem nehéz átlátni, hogy a liberalizmus mai kezelése a legmerevebb parlamenti reakcionarizmus (pl. a Tiszafái szabálymódosítások, Dániel-lex) felé ragadja törvényhozásunkat.

Sajnos a külső fény, a haladás látszata mellett politikai anarchia felé haladunk, mert parlamentünkben saját emberségünkben nem tudunk még parlamentileg se érvényesülni. Mi hiányzik az érvényesülésre? Az, a mi a populus Verbóczyanus bibliájában a politikáról mint jogtétel állott: «solum virtus nobilitat».

Az erény, a lovagias nemzeti önérték, a politikai becsület az, a mi egyedül nemesít. Ezt küszöbölté ki a parlament kezeléséből a liberalizmus. Ezt kell a jogrendjébe visszavinni s akkor talán a törvényhozási elfajulásokat nem fognak a parlamentben gyökeret verni, a liberális rendszer nem fogja magát újabb és újabb kiadásokban újjászülni, sőt visszatér a parlamentbe a 30—40-es évek politikai színvonala, a mely kort a diéta «tekintély korszakáénak nevezték.

A parlament anyaga.

Ha egy «előkelő» idegen, ki hozzá még politikus is, meglatogatja Magyarországot s összeköttetéseit abból az osztályból szerzi, melynek szereplői a parlamenti közélet tényezői, arra a tapasztalatra jön, hogy a magyar törvényhozás népképviselőinek túlnyomó része — tisztelet az érdemes kivételeknek — a nemzeti élet legkevésbé érdemes tényezőinek sorából van választva. És ha tapasztalatot gyűjteni a parlamenti körökön kívül más felé is fordul, azt fogja látni, hogy bármily nagyok egyesek egyéni érdemei, maga az egész testület politikai értelemben nem tárgya a tiszteletnek.

A mit az idegen finom megfigyelő tehetsége észrevesz és lát, azt mi már okaival együtt nemcsak mint tapasztalatot, de mint következményszerű átszűrődött ténytet konstatálhatjuk.

A politikai élet elvesztette vonzóerejét a nemzet elite-jénél, úgy, hogy a parlamenti jelöltek nagy többsége oly emberekből alakul, a kik teljesen ismeretlenek akár a politika vagy közigazgatás, akár a tudomány, akár a közgazdaság stb. terén. A történelmi név, az ősök nagy emléke, a vagyon, a családi összeköttetés még nem elegendő arra, hogy egy törvényhozó testület presztízsét biztosítsák. Az ex-miniszterek, bukott nagyságok, noha közülök többen politikai ösztönrel felruházottak, még nem olyan kaliberű emberek, hogy a tisztelt házra s ezzel a nemzetre imponáló hatást gyakoroljanak. A klikk-uralom, a családi összeköttetés emel legtöbbször valakit a miniszteri székbe, súlyúkat tehát az ilyen bukott államférfiaknak nem is lehet. Ha nézzük a képviselőket foglalkozásuk szerint, ebből nagyon tanulságos a levonás. Magyarország földművelő állam, parlamentjében folyton vannak nagyfontosságú tárgyalások a földművelés és mezőgazdaságra nézve. Mind a mellett a képviselők közül csak egy töredék az igazi gazda; földbirtokos, az igaz, van elég, több mint fele, de ezek legnagyobb része nem professzionátus gazda, csak amolyan földesúr, földjeit gazdatisztek, sőt elég sajnos, sok helyen még csak amolyan botos ispánok kezelik.

Harcias nép a magyar, de azért alig akad néhány oly kép-

viselő, ki a hadseregben aktíve szolgált volna, pedig eleget vitá-zunk a katonai kérdésekről. Az ipar igazi szakembereitől is elvé-tve találunk egy-egy képviselőt. Alig van igazi tanügyi szakember a magyar képviselők között, az a egy pár egyetemi tanár is a fel-sőbb oktatásban lehet szakszerű, de a legtöbb kevés érzékkel bír a népoktatás megítéléséhez, a mely alapja oktatásügyi poli-tikánknak. A nemzeti politikát a tanügyben nem elég szép beszé-dekben követelni, hozzáértő szakszerűséggel kell azt érvényesí-teni is. Egy-két pap-képviselő, a ki a népoktatásban maga is bennélt, szokott olykor szakavatottan a megvalósítás eszközeire rámutatni.

Legtöbb képviselő a jogászok közül kerül be, ezek közül leginkább az ügyvédek és a közigazgatási tisztviselők. És mert a jogászok jól tudnak szónokolni és theorizálni, azért vagyunk tele a sok beszéddel. A jogász-képviselők az általános nézet szerint a mandátumot csak lépcsőfokul tekintik a kormány által osztható állásokhoz és sokan abba is hagyják praxisukat. A közigazgatási tisztviselők rendesen csekély vagyonúak, várják tehát az alkal-mat valamely főispánság, vagy ha ez nem sikerül, esetleg pro-tekció útján valamely más hivatal megkaparítására. A közigaz-gatási bíróság csak a különösen kiválasztottaknak jut. A túl sok jogász-elem a parlamentben okozója, hogy nálunk a kép-viselőséget politikai mesterségnek tekintik. A közigazgatási tiszt-viselőség, különösen a megyei, a legalkalmasabb állás arra, hogy az ember megismerkedjék valamely vidék politikai gépezetével s annak intézőivel. Ezért termelik a megyék különösen utóbbi időben a képviselőket. Küldik a főbírókat, hogy tegyenek ott fenn valamit a lokális atyafiságért és érdekeiért. Az ország dolga harmadrendű tárgy.

A hivatalosan még el nem ismert foglalkozások közül az írók és hírlapírók is tódulnak újabban a parlamentbe. Rége-nce a negyvenes-ötvenes, különösen a hatvanas években államférfiaink és nagy politikusaink egyúttal publicisták is voltak s ünnepe volt a lapnak, ha ilyen kitűnőségtől hozott egy vezércikket. Rége-nce hircs, országos nevű írókból, költőkből került ki egy politikai lap írói gárdája. Indirekte tehát mindig voltak publicista kép-viselői a magyar törvényhozásnak. És ma?... A mai zsurna-lisztika egyénisége, meggyőződése, elvisége, fajsúlya, főké-p igazi magyar volta hozható-e párhuzamba az előbb említett idők

zsurnalisztikájával? Falk Miksa, Bartha Miklós, Kaas Ivor, Beksics Gusztáv ritka kivételek.

A képviselőház anyagát vizsgálva, meggyőződünk, hogy abban korántsem láthatni az *értelmiség és szakavatottság* diadalát az államot fentartó többi erők felett; sőt e körülmény bizonyítja, hogy parlamentünkben kevés a providenciális lángelme, az igazi politikai tehetség, mely pedig, ha megvan, első szellemi testületté tenné a törvényhozás képviselőházát az országban. Kevés nálunk az érdeklődés, a tisztelet a képviselők iránt, de annál nagyobb a közöny. Egészségtelen állapot ez oly nemzetnél, mely képviseleti kormányrendszer alatt él; és ha a nemzet olyanokkal képviselteti magát a kormányzás és törvényhozás terén, kiket csekély becsben tart, ez azt a *benyomást* kelti, hogy nálunk vagy nem érett még meg a parlamentáris rendszerre a közönség, vagy pedig csak ideiglenes berendezkedésnek tekinti. Mert a hol a parlamentáris intézmény tényezőit, akár alkotásuk, akár működésük módja 'miatt nem tartják kellő tiszteletben, ott azokat nem tekintik *állandóknak*.

Nem kedves dolog Ítéletet mondani parlamentáris kormányaink, államférfiaink politikai képessége felől. 1867 óta sok miniszterünk volt, de merészség volna közülök 15—20 kivételével olyat említeni, ki államférfim hivatást töltött volna be. Még azok is, kik államférfiak voltak, többször politikai hibákba estek és olyanoknak mutatkoztak akárhányszor, mint a kik olykor híjával vannak az államférfid azon sarkalatos tulajdonságának, hogy számot tudjon vetni a körülményekkel s a nép érzületével, a melyet kormányoznia kell. Az igaz, hogy módjával higyjünk a kormányellenes lapok ama képének, melyet azok sokszor túlzottan nyújtanak az időszerinti férfiakról; de viszont ne legyen előttünk irányadó a kormánypárti sajtó se a kormányon levő államférfiakról adott hízalgő referádájával. Kétségtelen, hogy minden egyéni kiválóság mellett közülök csak kevesen reprezentálják a magyar államférfim elemet és nagyon messze maradnak azoktól, a kikkel az új alkotmányos aera 1848-ban megkezdte pályafutását. Minisztereink legnagyobb része, ha megmaradt volna eredeti pályáján, sokkal nagyobb nevet biztosított volna magának, mint így, mikor a politikának oda dobta magát megórlésre. Legtöbbször ugyanis előáll az az eset, hogy

olyan tárcát kap x—y miniszter, a mihez nem ért, vagy a melynek körével sose foglalkozott. Így támad aztán az a közhit, hogy Magyarországon a kiskaliberség, a középszerűség az országkormányzás megkívánt mértéke is elég a minisztertől, ha improvizált politikai szereplésre vállalkozik.

Nálunk nincs az a lelkiismereti skrupulus a miniszteri tárcák betöltésénél, mint például Angliában. Ha nálunk és Angliában száz embert felszólítanak miniszteri tárcára, az angolok közül 90 visszautasítaná az ajánlatot, a magyarok közül 90 elfogadná s magát képesnek tartaná az állás betöltésére. A túlzott önbizalom rendesen selejtes szellemet takar és fél munkát végez ott, a hol az egész munka foganatosítását kívánják.

E könnyelműség az államférfiul minőség kiszemelésében hozta létre a politikai lelkiismeretlenséget. Jólehet, 1867 óta nagyon sokszor hallottuk hangoztatni, hogy csak a parlamentáris alkotmányossággal vagyunk képesek Magyarországon erkölcsi alappal bíró reformokat végrehajtani, mégis épen ebben a parlamentáris korszakban pattan ki szimptomája ama demorizáló hitnek, hogy a törvényhozói mandátum megvásárolható, sőt az egész parlamentáris intézmény megvesztegethető. Nem is régen mondotta egyik képviselő, *Rohonczy* Gedeon, a ház nyílt színe előtt, hogy igenis az 1896-iki választásoknál nagy mértékben szerepelt a mandátumok megvásárlása, volt nagy pártkassza, nagy összegeket költöttek a választásokra, azért, hogy egy újonnan keletkezett s a liberalizmusra nézve nagyon veszélyes párt (nép-párt) be ne engedessék a törvényhozásba.

Soha ennél veszedelmesebb elméletet, mint foganatosított ténytet nem hangoztattak a magyar országgyűlés képviselői testületében. Szörnyű tan, hogy egy más politikai pártot, az uralmon levő nagy pártnak bármily utón szerzett pénz fölhasználásával, a lélekvásárlás szabadalmával le kell szorítani a közszereplés teréről. Ehhez hasonló tant csak a francia parlamentben hallottunk, a Panama-botrány alkalmával, midőn Floquet azt mondotta, hogy a Panama-társaságtól kapott pénzt a kormány ellenségeinek leverésére használta. Csakhogy míg Floquet bűnhődött érte, nálunk mint erkölcsbírók szerepelnek az ilyen képviselők. A hatalomhoz való ilyen ragaszkodás magyarázza meg aztán azt, hogy nálunk a kormányválságokban nincs nagy államférfim vonás,

tragikai jelenetet bennök nem találunk. Wekerlével első bukásakor megkísértették, de nagyon erőltetett volt. A mi pedig nem spontán és nem együttes, az nélkülözi a nagy vonást. Nagy célért, pártelvekért nálunk nem buktak meg a kormányok, mert látjuk, hogy csak a nevek változtak, de a cég, melyből a kormány kikertült 38 év óta ugyanaz. A kormányválságoknak Szapáry, Khuen-Héderváry és Tisza István kivételével a korona részéről való «politikai kegyvesztettség» volt az előidézője. A korona addig tartja a kormányelnököt, a meddig az osztrák vagy udvari érdekek kívánja.

A mi parlamentünk híjával van olyan korlátozó erőnek, mely a képviselőt könnyű vagy nehéz alásikamlásában föltartóztatná és jól tudja, hogy ha a mentelmi bizottság nem adja ki, aránylagos büntetlenséget fog élvezni. Nagy baj ebben a párt-partikularizmus, mely nem a szabad küzdelem által megszerezhető tiszta politikai súlyt keresi, hanem összeköttetések, befolyások, paktumok útján az előnyöket. Magyarország a partikularizmus országa, hol az egységes államhatalomban mindenki, még a vidéki kortes is osztozkodni szeretne s ordítózása fejében legalább is zsirosabb hivatalt követel. Osztozkodni és elvenni! ez a képviselők szállóigéje. De, hánynak jut eszébe lemondani valamiről? Mikor érjük meg mi azt, a mit Ouizot a politikai pártok legnagyobb érényének tart, ha tudniillik «annak, a mit *akarnak*, föl tudják áldozni azt, a mit *szeretnek*»? Mikor fog nálunk meghonosodni az a parlamenti váltó szokás, hogy a lelépett kormánypárt ellenzékbe megy s a pártok egymást váltsák föl a kormányzatban? Bánffy Dezső dicséretes kivétel. De hányan követték abból a pártból, a melynek egykor ura s «imádásig szeretett» vezére volt? Ennek hiánya oka tényleges abnormis parlamenti állapotainknak és a liberális pártmánia, mely ezt az abnormis rendszert saját érdekében keblén melengeti.

III. A politikai kereszténység.

AMÍG a liberalizmus a zsarnoki tekintély, a túltengő kiváltságok és az abszolutizmus túlkapásai ellen küzdött, népszerű volt, tartotta magát és mint a nélkül is tetszetős elv, fölszabadította a lekötött erőket. A mint azonban fékeznie, kormányoznia kellett, építeni a lerombolt korlátok helyett, elvesztette erejét, megakadt s hogy mégis szégyenszemmel ne mondjon csődöt, az egyszerű kocsis példájára, a vágató ló közé dobta a gyeplőt, hogy azt többé meg se tudta állítani. Másoknak kellett elébe állniok s föltartóztatniok. Egy intézményt se sújtott annyira a liberalizmus, mint a katholicizmust, azért elébe elsőnek a katholicizmus állott. Az ezeréves Magyarország keresztény vagy nem keresztény létének kérdése lett fölvetve. IX. Pius pápa keserűségében egyszer így kiáltott föl: «Feszületem és keresztény népem, egyedüli hű támaszom!» Az egyik támasz erős, ha hévvel szorítjuk magunkhoz, a másik akkor lesz erős, ha a népben szunyadozó erkölcsi erőt fölélesztjük és tömörítjük a szó, a példa, a sajtó, a törvényhozás és egyleti élet erősítő csodabalzsamával. Megindult az eddig narkotikus katolikus társadalom és tiz éve Magyarország egy megható képet látott: Székesfehérváron a keresztény politika zászlójának kibontását, Budapesten pedig a keresztény alapon nyugvó politikai pártnak, a *néppártnak* megalakulását. A képhez szinte végnélküli zárandoklás járult, milliók álltak meg előtte és tisztább lett lelkünk, mikor a kép szemléletével megteltünk. Már-már azt hittük, hogy a keresztény elvekért való küzdelem nem tud többé gyújtani és ez a kép a hagyományos, a keresztény és nemzeti szellem eleven hatásával járta át egész erkölcsi valónkat. Két jelenetet láttunk e képen szembeállítva: egyet, a mely uralkodik, parancsol, rombol és egyet, a mely békókba szorítva szenved, kiált és küzd.

E két jelenetben két világot láttunk egymással szembe helyezve, melyek közül egynek meg kell szűnnie, a másiknak győzőnek kell lennie. Éreztük, hogy azé a világé lesz a győzelem, a melynek lakói készek eszméikért és küldetésükért nemcsak küzdeni, de ha kell, szenvedni, sőt meg is halni. A látott kép csakhamar *valósággá*, az ige testté lőn és egyszer ismét ünnepe lett a magyar kereszténységnek. Megmozdult a szervezet, fölébredt a szunnyadásra kárhóztatott érzés és a magyar királyok koronázó és temetkező városában proklamálták az *élet egyensúlyát* a katolikus társadalomban.

Tíz év, óta vetették föl politikánkban *határozottan* e kérdést: a liberalizmust vagy a kereszténységet kell-e politikai kormányzási elvül elfogadni? A liberalizmusnak eredményeiről, még pedig romboló eredményeiről már szólhatunk, mint múlt-ról; a politikai kereszténység diadalairól sem beszélhetünk még, csak dicsőségesen átharcolt küzdelmeiről és jövőjéről. A liberalizmus megmutatta kormányzási szellemét és keserűen emlegetjük; a keresztény politika lapja ellenben még hófehér, a jövőt várja, hogy rája fölírják eredményét.

A liberalizmust hívei a nemzeti államérdek szempontjából állítják föl politikai elvül, mint politikai szükségét; a kereszténység isteni s így örök hivatása alapján kér részt a kormányzásban. Az államérdeknek, mint cégérnek hangoztatása mellett odajutottunk, hogy azt kell kérdeznünk: mi maradt meg az államérdekből e nagyhangú szólam köpönyege alatt, a liberalizmus 38 éves kormányzása óta? Más államérdeket nem láttunk kivívottnak, mint a liberális párturalom basáskodó föntartását és a katholicizmus leszerelését.

Ilyen politikai rendszer ellen természetesen a katholicizmus síkra száll és az ország érdekében követeli a liberálizmusnak fölváltását. A kereszténység az isteni kinyilatkoztatás alapján tanítja, hogy minden hatalom Istentől van, a hatalom kezelése kell tehát, hogy az isteni törvény szellemében vezetessék.

E *jogos alapon* kívánhatja meg a nemzet keresztény társadalma, hogy az ország kormányzása ne választassák el a keresztény vallástól. És ha erre más eszköz nem található elégségesnek, *politikailag* szervezkedik, hogy az alkotmány segítségével vigye ki a nemzeti akaratot.

A liberalizmus fél e jelszótól: kereszténység a politikában. De a liberalizmusnak szabad a vallást minduntalan belekeverni a politikába. Ha kifogyott programjából, mindig valláspolitikát csinált. Mi is tulajdonképpen a politika? Az államról lévén szó, valamely, az állam boldogulását, fölvirágzását célzó irány, elv, eszme győzelemre való segítése, annak kiküzdése. A kereszténység, mióta megvan, minden elvét folytonos küzdelemmel szokta kivívni és mert az emberiség élete alapjaiban és felsőbb rétegeiben mindig a vallással érintkezik, nagyon természetes, hogy a kereszténység mindenütt érvényesülésre talál.

A kereszténység tehát politikával foglalkozik, hogy az isteni törvény jogfolytonosságát fõntartsa, ébren tartsa a nemzet lelki ismeretét, melyrõl az annyiszor megfélekedezik.

A kereszténység érvényesülést keres a politikában, hogy a társadalom alapjait megszilárdítsa, ellenõrizhesse a kormányzás erõszakát, védelmezhesse a jog és eskü szentségét, fõntartsa az államnak tartozó tiszteletet a sokszor elvakított nemzet elõtt.

A kereszténység politikával foglalkozik, hogy ne akármely párt-tõbbségbõl hirdetett és megszavazott ténybõl álljon minden jog. Teszi ezt annyival inkább, mert ha valamivel, úgy a parlamenti tõbbséggel lehet visszaélni. Nem gyakorolják-e akárhányszor a legnagyobb jogbitorlást, törvénysértést, kormányzási zsarnokságot az úgynevezett «tõbbség» nevében? Nem láttunk-e a «parlamenti tõbbség» nevében végigjátszott szomorú nemzeti komédiákat?

A kereszténység politikai irányítása annyival is inkább jogosultabb, mert úgy a monarchikus, mint a köztársasági államformához csatlakozik. A kormányformák fölött való vitába a kereszténység *döntõleg* nem bocsátkozik, politikája csakis oda irányul: hogyan végzik a kormányformák föladatukat, nem jutnak-e ellentétbe az isteni törvénnyel, az ország nemzeti hagyományaival s szellemével.

A haladás, a szabadság, a hazafias kötelességek nagy törvénye maga: az evangélium. Maga Krisztus Urunk helyezte a világba ezen három elvnek legmagasztosabb értelmét, midõn tanításának alapjául ezen kijelentését állította: «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok». E tökéletesedésért küzd a kereszténység, ez a politikája.

Régi idõben elég volt a kereszténység, ellen érvényesülõ

áramlatok (eretnységek, hitújítások) ellen egy-egy teológiai vita. Ma már ez nem elég. A liberalizmus az országgyűlés, a kormány, a sajtó, az egyleti élet, az iskola, az irodalom, alkalmi gyűlések, ünnepek mezejéről támad. Minden társadalmi, politikai s művelődési eszközt fölhasznál elvei érvényesítésére. Egyaránt nagy szellemi s anyagi agitációt fejt ki.

A katholicizmusnak tehát szintén e tarka mezőre kell kivonulnia, hogy *arányosak* legyenek fegyverei, fia az egyik ellenségnek ágyúí vannak, a másiknak pedig nincsenek, az utóbbi forgassa bár kardját legvitézebbül, nem boldogul. A gyémántot gyémánt, a személyt személy, a szervezetet szervezet, de a késlekedést csak állhatatosság ellensúlyozhatja.

A kereszténység bevitele a politikába tulajdonképpen apológia, mert védelem a hit igazságaiért. A liberalizmus ereje oly hatalmas, hogy ma már jóformán liberális és keresztény civilizációról beszélgetünk, mint a Kr. u. II. és III. században, a pogány és keresztény civilizáció világhüzdelmében. És valamint az a II., III., IV. században az erőszak terelte oda a katholicizmust, hogy bebizonyítsa isteni fensőbbiségét a pogányság fölött, úgy a jelen korban is provokálva van e páros viadalra. Nem is szabad épen ezért fatalistáknak lennünk, kik az események folyását összetett kezekkel szemléljük.

A keresztény apológia alapelveire nézve mindig ugyanaz marad: védelme az isteni elveknek. Azonban az alapelv alkalmazása (taktika, program, eljárási mód) a korszerűség és változó követelések szerint átalakul. Mindenekelőtt szem előtt kell tartani a kort, melyben él, föl kell ismernie az ellenség által választott tért, hogy jól cs alaposan megválaszthassa működése mezejét, a leggyakorlatibb fegyvert és a hadi taktikát. *XIII. Leó* pápa 1882 február 15-iki enciklikájában maga figyelmeztet: hogy tökéletesítsük fegyverzetünket és tegyük a hagyományos tudományt teljessé, minden század saját tudománya által. A jelen korszak tudománya: a politikai szervezkedés. Azért ugyancsak *XIII. Leó* pápa az államok szervezetről szóló (1885 november 1.) enciklikájában maga ajánlja a politikai szervezkedést. «Nagy okunk van — úgy mond — nekünk katolikusoknak a községi ügyek szűkebb köréből kilépve az állam kormányzásában is résztvenni, hogy a katolikus vallás bölcs tanát és erejét, mint egészséges nedvet és élető vért az államszervezet ereibe bevezessék.»

A néppárt tehát mint politikai kereszténység jogosult és indokolt.

Az a tízéves múlt és működés, a mely mögötte áll, szükségességéről és a párt életerejéről tett tanúbizonyságot. Mint ifjú párt, csupa új emberekkel a politikai arénán, természetesen küzd a kezdet nehézségeivel, a mi annál küzdelmesebb rá nézve, mert a liberális kormánypárt mellett a többi ellenzéki pártok is merő féltékenységből rossz szemmel nézik, nyomják ott, a hol lehet és a kormányképességtől minden tényező el akarja ütni.

Mindezek ellenében a párt az országgyűlésen mégis pozíciót vívott ki, tényezővé emelkedett, s több tagja a parlamenti előkelőség színvonalát is elérte. Dacára azonban annak, hogy a párt sok félreértéssel, gyanúsítással, rágalommal és kicsinyléssel találkozik, fejlődésének akadályait nemcsak a liberalizmus említett körülményeiben kell keresnünk, hanem egyéb súlyos indokokban is, melyek a mai liberális rendszeren már kívül esnek. Peccatur intra et extra muros. Tény, hogy a néppárt térfoglalása sokkal csekélyebb, mint a mennyit jogosan elérhetne. Szóval jövője folytonos *vajúdás*. Most is alig 40 kerületben tudott jelöltet állítani s behozott 26 embert. Az előző két választásnál is volt ennyi jelöltje, ha tekintélyesen nem több. Érdekes vizsgálnunk, melyek tehát az okok, melyek térfoglalását és érvényesülését gátolják ?

Hogy ezt tehesük, tekintsük át mindazon politikai mozgalmakat, amelyek mint a néppárt, konzervatív szelleműek; nézzük a konzervatívok működését a hiegyezésben s azon körülményeket, a melyek őket 1867-ben a kormányrajutástól elütötték. Kísérjük figyelemmel a katolikus egyház magatartását a konzervatív irányú pártmozgalmakkal szemben és a főkegyúri jognak jelenlegi abnormis gyakorlatát. Mutassunk egyben rá mindazon jelenségekre, melyek a konzervatív pártok érvényesülését akadályozzák, pl. az autonómia hiánya, a liberális katholicizmus és az alsó papság, a katolikus sajtó és iskolaügy állapota.

E szerint az okok, melyeket a konzervatív keresztény pártok térfoglalásában és érvényesülésében vizsgálnunk kell, a következők:

1. *A konzervatív politikának leszorítása a kiegyezés után.*
2. *Az egyház magatartása és a konzervatív pártáramlatok —*
3. *Az autonómia hiánya.* 4. *A liberális katholicizmus és az alsó papság.* 5. *A sajtó és iskolaügyünk állapota.*

IV. A konzervatív politika leszorítása a kiegyezés után.

A KONZERVATIVIZMUS a keresztény világnézet alapjára épült politikai rend. Tiszteletben tartja a történeti jogokat és igyekszik mindazt föntartani, a mi a nemzeti hagyományokból föntartható és a faji jelleget emelik. A haladás emeltyűjének nem a pénz, hanem a kiválók uralmát tartja. Az erőszakos újjítást helyteleníti, az abszolutizmustól idegenkedik s ragaszkodik az alkotmánytól biztosított önkormányzathoz és szabadsághoz, védi a gyöngébbet az erősebb ellen és tiszteletben tartja a vallások jogait. Tulajdonképpen a konzervativizmus nem egyéb mint a vallásra, az alkotmányra, a magántulajdonra és közgazdaságra (homestead, a kisbirtok fejlesztése, a törzsöröklés, stb.) alapított állami és társadalmi rend.

A magyar néppárt, mint keresztény világnézetet valló párt, szintén konzervatív alapokon nyugszik, azért a konzervatív politika leszorítása szorosán összefügg a néppárt existenciájával.

A magyar tradíciójánál, természeténél, szokásainál és meggyőződésénél fogva konzervatív. Maga a parasztság is szinte tőről metszett konzervatív típus. Irodalmunk, mely a nemzeti lélek kifejezője, társadalmunk rajzát konzervatív vonásokkal jellemzi.

És mégis mi az oka annak, hogy a konzervativizmus mint politikai irány nálunk népszerűtlen, szemenszedett előítélet ellen kellett mindig védekeznie és a kiegyezés után a kormányalakításnál elejtetették ?

Ennek *hárm*as oka van.

1. A konzervativizmus jelentésének félremagyarázása és meggyanúsítása; 2. a protestantizmus féltékenysége és 3. az udvarékepolitikája.

Az *első okra* nézve mindenekelőtt tisztában kell lennünk a konzervativizmus jelentőségével és magyarországi mozgalmával. A konzervativizmusnak többféle jelentése van. Van európai, van magyar jelentése. Mindkettő csak a XIX. század első évtizedeiben lépett föl úgy a külföldön, mint minálunk.

Európai értelemben jelenti a francia forradalom rombolásaitól s megszárlásától megrettent kormányok és udvarok idegenkedését minden reformtól s újítástól, mi a szellem, a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapíthatná. Ezért gátolt meg nálunk a XIX. század 30—40-es éveiben a kormány, a főnemesség s nemesség tekintélyes részével kezet fogva, a külfölddel való minden közlekedést; ezért nyűgözte le idebenn a szellem szabadabb mozgásait részint a cenzúrával, a tanítás és nevelés módfölötti korlátozásával, részint pedig az egyesülési jog és az alkotmány felfüggesztésével.

Magyar értelemben kétféle jelentése van. Egyrészt jelenti a fő- és köznemesség elfogult féltékenységét kiváltságaik iránt, másrészt jelenti Ausztriával való azt a szoros kapcsolatot, a milyen 48 előtt létezett Ausztria és Magyarország között.

A konzervativizmusnak ilyen értelmezései azonban ma már úgy európai, mint magyar értelemben *történeti* jelentőségűek. Az 1848-as mozgalmak megőrlték úgy a külföldön, mint minálunk. Sőt már a 40-es évek elején a gróf Dessewffy Aurél-féle konzervatív program nagyban elüt ezen politikai konzervativizmustól s oly térre lépett, mely ma már Európában általános s nem egyebet jelent, mint a liberalizmus mérséklését és a liberálizmussal szemben a nemzeti egyéniség és hagyományok föntartását. Ez a konzervativizmus abból indult ki, hogy a mi jó liberalizmusban s összeforr a nemzeti egyéniséggel, azt megtartjuk; a mi közszükséglet, az bekövetkezik a liberálizmus nélkül is; és viszont, ha a liberálizmus a nemzet kézérzése, hagyományos, létünkkel alapszabán összeforrott intézményeink ellen fordul, szemben találja magát azokkal, a kik a természetes nemzeti fejlődés alapján állva, ezen intézmények s szellem megőrzésében látják az állam jövőjét s a nemzet bomlásának elejét akarják venni.

Reformokat akartak a 40-es évek konzervatívjai is, de fokozatosan és a kormány bevonásával, melyet mérséklettel meg-

nyerni, nem pedig elriasztani volt céljuk. Sőt a konzervativizmusnak ezen iránya annyira hódított, hogy már az 1839—40-iki országgyűlésen tekintélyes és erős párttá tömörültek. Nem azok a konzervatívok, a kik a kormány pusztá eszközei voltak s merő tagadásból állott álláspontjuk; ők függetlenebb állásra törekedtek, elvek alá csoportosultak s a parlamenti felelős kormányrendszer követelésével kormányképességre törekedtek. Erős kormányt akartak, a központosítás címén nagyobb befolyást a megyei közigazgatásba. A megyét kinövéseinek lenyesésével akarták csak meghagyni; követelték a tisztviselők felelősségét a kormány irányában, a gyors igazságszolgáltatást, a közmunkák rendezését, a *vallásosság előmozdítását*, a tekintély s nemzeti kegyelet ápolását, az anyagi érdekek kifejtését.

A taglalt konzervativizmus politikai elveinek gerincét tulajdonképen ugyanazon elvekben bírta, a melyeket az Eötvös, Szalay László, Pulszky Ferenc, Csengery Antal s Trefort Ágoston vezetése alatt álló mérsékelt liberálisok, az úgynevezett «centralisták», «*az alkotmányos központosítás*» rendszerében főelvékül kítűztek. A centralisták a megyerendszert az alkotmányos élet biztosítására elégtelennek tartották, a nemzet erejének kifejtésére pedig gyöngének. Végelemzésben a nagy politikát űző megyék a svájci kantonokra emlékeztettek, a mi az ország erősségének s egységének leszerelésével annyi kis köztársaságra vezet, a hány megye van. A diéta tulajdonképen a megyék helyi vagy partikuláris érdekeinek szolgálatában állott. A centralisták tehát a megyerendszert, a rendi kormány melegágyát, a nyugat-európai alkotmányosság formáival: a parlamentáris, felelős kormányrendszerrel kívánták felcserélni. Ez az ország kormányát az összpontosított nemzeti akarat felelős tényezőjévé tette.

A konzervativizmusnak határozott s körülírt programját *Széchen* Antal gróf foglalta össze az 1846 november 12-én tartott pesti konzervatív tanácskozásokon. Ezen program már azon szempontból is nevezetes, mert működése alapjául az *alkotmányos utal* választotta és vállalkozott mindazon *reformok keresztülvitelére*, a melyeket akár a kormány, akár az országgyűlés már kezdeményezett vagy ezentúl kezdeményez. Figyelemre méltó a program 6-ik pontjának azon kijelentése, hogy csak a törvényes úton haladó és alkotmányos kormánnyal azonosítja magát.

Ezzel nem kormánypártnak jelentette ki magát a konzervatív párt, hanem csak a kormány támogatójának, bizonyos feltételek mellett. A program részleteiből felemlítendőök: az úrbéri viszonyok kiegyenlítése, büntető-törvénykönyv készítése és a polgári törvénykezés átalakítása, az ország anyagi szükségleteinek rendes költségvetéssel való fedezése, a megyei közigazgatás javítása, a városok belső szervezetének átalakítása, a nemesi birtokviszonyok rendezése, a földbirtoknak nyújtandó olcsó hitel, a vám és közlekedés rendezése stb. Hogy a párt többséget szerezzen s a nemzetet komoly szándékáról, reformjavaslatairól felvilágosítsa, a novemberi konferencia az országos pártszervezést is kimondotta.

A különbség az akkori liberális ellenzék és a konzervatív párt irányelvei között főleg abban állott: hogy a konzervatív párt nem csak az alkotmány, hanem mint a centralisták, a kormányhatalom megerősítését is célozták; míg a liberális ellenzék a kormányhatalmat túlsúllyal bírónak tartván, a koronával szemben csakis az alkotmányosságot akarta erősíteni. A konzervatívok élőbbnek tartották az anyagi fejlődést, a mi Széchenyinek is elve volt, mint a közjogi sérelmek gyors megszüntetését; a liberális ellenzék viszont azt hirdette, hogy az anyagi s a közjogi viszonyok együttes fejlődése jól összefér.

Gyakorlati szempontból a konzervatívok politikáját a közállapotok igazolni látszottak s elsősorban, mint látjuk, inkább a szociális politika akart benne érvényesülni.

A konzervatívok a közjogi kívánságok kielégítését azért tartották halaszthatónak, mert az ország gyöngye volt még az ellenállásra, nem volt mögötte olyan erő, hogy Ausztriával szemben sikerrel megvédhette volna igazait. Egyenlőtlen harcba nem akarta a nemzetet kergetni.

«Magyarország mindenben hátra van, fejtsük ki tehát azt minden tekintetben!» — mondták a konzervatívok. — Közigazgatásunk rendetlen, törvénykezésünk hiányos, iparunk fejletlen, nincs kereskedelmünk, közlekedési eszközeink inkább közlekedési akadályok, teremtsünk tehát újat ezekben! Szerintük az anyagi kifejlés majd előmozdította volna a szellemi s akkor bekövetkezett volna az alkotmány modern kiépítése, mert közgazdasággal, anyagi eszközökkel nagyobb kedve s ereje lesz a nemzetnek a sérelmeket megszüntetni.

Ez volt nagyjában a 40-es évek konzervatívjainak politikája. A vallási kérdésekben, az igaz, nem adtak precizírozott programot, de hát abban az időben még nem élősködött a liberalizmus az egyházpolitikából s a konzervatívok helyesen azt az elvet vallották, a kormányoknak fölsőlegesen valláspolitikát kezdeni s ha már hozzá kell nyúlni a vallási kérdésekhez, azt legnagyobb óvatossággal s kímélettel kell tenni. Magatartásuk különben azt igazolja, hogy a keresztény egyházak, különösen a katolicizmus mellett tartottak ki s a 20—40-es évek egyházpolitikai vitájában nagyobb-részt a liberalizmus valláspolitikája ellen küzdöttek. A katolikus főpapság, minthogy püspökhöz nem illő a pártmozgalmakban való direkt részvétel, nem tartozott a konzervatív pártkötelékbe, aránylag még Lonovits püspök volt legaktívabb szövetségesük, de azért föntartotta a jó viszonyt, sőt egyes kérdésekben együtt működtek.

Mint látjuk ezen korszak konzervatív pártja, élén oly hazafiakkal mint: Dessewffy Aurél és Emil grófok, Vay Miklós báró, Majláth György, Apponyi György gróf, Somsich Pál, Szőgyény-Marics László, Széchen Antal gróf, stb., a körülményekkel számoló párt volt úgy politikai, mint egyéni szempontból. Lehett politikája több tekintetben hibás, de szándéka tiszta és hazafias volt.

Milyen működést fejtett ki a konzervatív párt a szabadságharc után? az abszolutizmus és a provizórium alatt?

Könnyen meg lehet rá felelni: *küzdött az abszolutizmus ellen az alkotmányos jogfolytonosság érdekében és előkészítette, majd megépítette a kiegyezést.* Ezen időkben kifejtett működése epochát alkot politikai fejlődésünkben.

A 48-as küzdelmek itthon maradt tényezői tompa kétségbeeséssel s rezignációval néztek az önkény orgiáját; fáradtak voltak s nem éreztek magukban erőt közbelépni. A nemzet ezen halotti csöndjében a konzervatívok emelték fel szavokat, «játszva fejökkel», mint a hatalom egyik előkelősége megjegyezte. Az 1850-ki Dessewffy Emil-féle emlékirat törvénytelennek nyilvánítva az 1849 márciusi alkotmányt, visszareklamálta az ország alkotmányát, integritását, közigazgatási s törvényhozási jogát.

Nehogy osztályérdekről vádolják a konzervatívokat, Dessewffy kijelentette, hogy a rendi intézmények visszaállításáról, a közös teherviselés és jogegyenlőség visszacsinálásáról szó sem lehet. A válasz az volt, hogy az 1851 július 12-ki kormányrendelet *veszélyes izgatásnak, elvetemült üzelemnek* minősítette a konzervatívok lépését és a megyefőnökökhöz szigorú utasítás ment, hogy a *felfedezett káros mozgalmakat* eréllyel s hajthatatlan elszántsággal hiúsítsák meg és vessenek véget az *izgatásnak*. A kibontakozás alapjául a konzervatívok az 1847-ki megszakadt törvényhozás fonalának felvételét tartották helyesnek. Széchenyi István is ezen az alapon állott. Abból indultak ki a konzervatívok, hogy az 1847—48-ki országgyűlés a 48-as hirtelen közbejött események miatt csak elhirtelenkedve, nagyobb vonásokban rakta le a modern állam alapjait, a részleteket nem dolgozta ki, sőt az Ausztriával kapcsolatos közös ügyek intézésére nézve nagyon tág és hézagos, akárhány ügyre intézkedést se tartalmaz s ez volt lényeges oka a két állam között kitört szakításnak. Kiindulási szempontból, erre a 47-es alapra való visszatérést azon jogi érveléssel is támogatták, hogy a 48-as törvényeket hozó követek ezekre nézve nem kaptak *utasítást* küldőiktől s csak akkor lett volna joguk az új törvények megalkotására, ha új választásnak vetik alá magukat s új utasításokat kapnak a megyéktől.

Az uralkodó-pár 1857-ki körútja alkalmával, a Dessewffy Emil gróf tollából eredő s az alkotmány helyreállításának szükségességét hangoztató emlékirat után a konzervatívok Rechberg gróf külügyminiszter felhívására újból javaslatlall állottak elő, a melyben 47-es alapon az új idők vívmányait magában foglaló alkotmány visszaállítását hangoztatták. Most már az ország hercegprímása, Scitovszky is melléjük állott, maga a bécsi minisztérium két oszlopa, Rechberg gróf és Hübner báró rendőrminiszter sűrűn érintkeznek Dessewffy, Majláth, Apponyi, Szécsen, Jósika Samu báró és a mindjobban feltűnő Sennyei István báróval. Megegyezni nem tudtak, mert a konzervatívok azt látták, hogy nem annyira ázó programjuk elfogadására hívták meg őket, hanem inkább hozzájárulni a minisztérium megállapodásához. Az ő módosításukkal jött létre az októberi diploma 1860-ban. Azért módosításukkal, mert ha Szécsen Antal és Dessewffy Emil és mások nem folynak be a diploma elkészítésébe, még annyit se

helyezett volna kilátásba az októberi diploma, mint a mennyit ígért. A konzervatívok nem voltak megelégedve az októberi diplomában adott sovány engedményekkel, de mert a diploma *országgyűlésre* vezetett s ezzel a további egyezkedésre kilátás nyílt, elfogadták kiinduló alapul, nehogy visszavonulásukkal az elért eredmény is elejtessék. Magának Bach bárónak s ezzel az abszolút rendszernek és a germanizációnak bukása már nagy eredmény volt. A megyék autonómiájának visszaállítása, a temesi és szerb vajdaság eltörlése pedig előny volt a nemzeti szellem ébresztésére. Különben a konzervatívok nem zárkoztak el mereven az 1848-as törvényektől se. Úgy a 48-as törvények alkalmaztatását, mint a független felelős kormányról szóló kérdéseket országgyűlési rendes tárgyalásokra kívánták utasítani. *Deák Ferenc* se kárhoztatta a konzervatívok sikereit, segített néhány nehézség elhárításában, sőt helyeselte s ebben maga is közreműködött, hogy a hivatalt vállaljanak,¹ a megyék pedig használják fel az adott alkotmányos tért. Izgatni a diploma ellen — mint Kemény Zsigmond tette — nem tartotta helyesnek, mert az októberi diplomától ha mást nem, a nemzeti közvélemény kialakulását várta s hogy ezen az alapon lehet valamit tenni.² Deák ezen álláspontja a konzervatívokat igazolta, a kik legjobb szándékkal az októberi diplomát az uralkodó és nemzet kibékülésére kiinduló pontul elfogadták. Ismerték a viszonyokat felfelé és az országban egyaránt; látták, hogy az adott körülmények között az ajtóstul való berontás célhoz úgy se vezet. Tagadhatatlan, nehéz volt a konzervatívok helyzete, annál is inkább, mert a határozati párt az országgyűlésen és a megyék nagyobb része mindent elkövettek, hogy őket kompromittálják, s aulikusoknak kikiáltsák. És ezen nehéz pillanatokban, midőn «a tenger mormolását» hallgatták, adták államférfim higgadtságuknak és önzetlen hazafiságuknak fényes bizonyítékát. Szolgálták a részükről is elégtelennek és törvénytelennek nyilvánított alapot, mert a visszavonulással megtagadták volna a hazától a szolgálatot és feladták volna a magyar államgépzet működését. Tűrni a gyanúsítást, hogy osztrák érde-

¹ Vay Miklós báró kancellár, Szógyény-Marics László alkancellár, Apponyi György országbíró, Majláth György országbíró, Sennyey Pál helytartósági tanácsos lett.

² Ferenczi: Deák élete. 11. 248. 1.

keket szolgálnak, engesztelni a nemzetet a korona és a koronát a nemzet iránt, küzdeni felfelé a jövőért, küzdeni lefelé a jelenért, hogy az jövőt hozzon, ez hazafias önfeláldozás volt.¹ És a nemzet többsége bármennyire izgattak is a konzervatívok ellen, kénytelen volt az 1860 december 17-iki híres *esztergomi* értekezlet után a konzervatívoktól kivívóit tért az országgyűlés elfogadásával elfoglalni és «ezen elfoglalt pontokról — írja Deák Ferenc — tovább haladva, visszanyerni az egészséget».²

Az *esztergomi* primási értekezleten mondotta Scitovszky primás a konzervatív felfogást mélyen jellemző híres szavakat: «Szent meggyőződésem, hogy a 48-ki törvényeknek körömszakadtig hű megőrzése lehet csak útmutatónk». Ezzel proklamáltak az 1848. V. t.-c. érvényességét.

Az 1861 február 26-ki *pátensben* — mely az októberi diplomával szemben valóságos nemzeti szerencsétlenség volt — a konzervatívoknak semmi részük nem volt. Az ő ellenükre adta ki Schmerling miniszter s tényleg a konzervatívok a pátens ellen állást foglaltak.

Deák Ferenc híres felirata (első), melyért a hercegprimás külön látogatásban fejezte ki háláját, fontos magna chartája a magyar alkotmány jogainak. Ezt a feliratot, mikor Apponyi György főrendiházi és Ghicz Kálmán házelnök átnyújtani akarták, az uralkodó Schmerling előterjesztésére nem akarta elfogadni. Csakis a konzervatívok hatottak az elfogadás kedvezőbb fejleményére. A felirat el nem fogadása esetén Vay, Majláth, Sennyey lemondásukat határozták el. Végre megoldották a kérdést oly formán, hogy az uralkodó csak alaki szempontból, javításra utasította vissza a feliratot s kiigazítva, Deák Ferenc eredeti szövegezésében elfogadta.

A felíratra való királyi leirat sok zavart okozott. Ebben a kérdésben Schmerling és a konzervatívok között megint hosszabb harc folyt le. A Schmerling-féle leirat nem jelölte meg a kiegyenlítés megoldásának módját, mereven ragaszkodott az októberi

¹ Az 1861-iki országgyűlésen különben a határozati párt a felirati pártiakat szintén hazaárulóknak, osztrák pártiaknak mondotta. Teleki László halálakor voltak olyanok, kik politikai ellenfelét, egy Deákot okozták a szerencsétlen lépésért. Tehát a határozati párt szenvedélye a feliratiakra is kiterjedt.

² Ferenczi: Deák élete. II. 149. 1.

diploma alapelveihez s nem volt egyéb mint a szakítás ki-jelentése.

A konzervatívok ezen leirat ellenében három más leirat-javas-lattal állottak elő, mely elismeri a jogfolytonosságot, az októberi diploma intézkedéseit *átmenetieknek* tekinti s egyáltalában nem akarta elzárni a további tárgyalások lehetőségét. Azonban az uralkodó a Schmerling-féle leiratot fogadta el, mire a konzer-vatívok: Vay, Szécsen, Szögyény, Zsedényi lemondottak hiva-talukról s Forgách Antal gróf lett kancellár, Eszterházy Móric gróf pedig, ki magyarul se tudott, tárca nélküli miniszter a bécsi minisztériumban. Apponyi György, az országbíró csak azért nem mondott le, mert az országbírói munkálat bizottságában ő kép viselte még az egyetlen törvényes tért.

Az országgyűlés a leiratot a 12 éves abszolutizmus folyta-tásának nyilvánította, válaszul egy második feliratot terjesztett fel, mire az uralkodó Haller József gróf királyi biztossal az országgyűlést feloszlatta. Erre következett a Deák-féle híres «Óvás». Minden párt: felirati, határozati, konzervatív egybeforrt a hazafias tüntetés kultuszában. Úgy a képviselőházban, mint a főrendiházban az elnökök: Ghiczy Kálmán és Apponyi György gróf meghatóan búcsúztatták el az országgyűlést s egyik helyen se esett szó az uralkodóról.¹

A Deák-párt maga is csodálta a konzervatívokat, a kik készek voltak a hatalmat odahagyni, mintsem eszközül szolgálni az abszolutizmus emelésére.

A konzervatívok látva, hogy még mérsékelt politikájuk is ellenszenves az udvarnál, bátor elhatározással a 47-es alapról határozottan a 48-as alapra léptek. Ezzel teljesen az alkotmányos jogfolytonosság alapjára állottak. Még az országgyűlés feloszla-tása előtt a konzervatívokkal való tárgyalás eredményeként Forgách gróf kancellár az uralkodóhoz intézett javaslatában azt tanácsolta, hogy az országgyűlést nem kell feloszlítani, legfeljebb elnapolni; az uralkodó a 48-as törvények értelmében nevezzen ki minisztériumot a közösügyi tárcák kivételével; formulázza meg egy, az országgyűlési pártokból kiküldött bizottság a 48-as törvények közjogi részét, fogadja el az uralkodó a 48-as

¹ Ferenczi: Deák élete. II. 359. 1.

alapot s akkor a 48-as törvény egynemely revíziója keresztül vihető lesz. A kormány a javaslatot nem fogadta el s bekövetkezett a *provizorium*-nak nevezett rendszer. Ezzel megindult a konzervatívok munkássága az állami dualizmus létesítésére. Az uralkodó felszólítására Apponyi György gróf 186. §-ban, Majláth György, Sennyey Pál báró és Örményi József bevonásával munkálatot nyújtott át a felségnek, mely kiindulva a pragmática sanctióból, a nagyhatalmi állásból, Magyarország «történet-politikai» jogállásából az *egyenjogú dualizmus* útjára lépett. A közösügyek rendezését, a 48-as törvények pontos körülírását, a közösügyekre a delegációt kívánta, még pedig a koronázás előtt. A konzervatívok ezen emlékirata útmutató a későbbi 67-es alapra és alkotmányos tekintetben szabatosabb az összes eddigi konzervatív javaslatoknál.

Jellemző a konzervatívok sokszor kifogásolt hazafiasságára, hogy résztvettek azon hazafias tüntetésben, a melyen az országgyűlési pártok együttesen átadták Deáknak a 61-ki országgyűlés díszalbumát. Apponyi Györgynek részvétele, bukását is okozta. Annál magasabbra emelkedett Deák előtt, a ki helyeselte a jogfolytonosság mellett való tüntetését. A konzervatívok újra előtérbe léptek 1864-ben, dacára Deák azon álláspontjának, hogy Schmerlinggel alkotmányos alapon nem lehet megegyezni; dacára hogy Forgách gróf kancellár is megbukott, mert a konzervatívok álláspontja felé közeledett. Előtérbe nyomulásuk, Deák programjának «Debatte» konzervatív lapban való megjelenése, felkeltette a határozati párti liberálisok féltékenységét, úgy hogy Trefort Ágoston és Eötvös József báró formális szemrehányást tettek Deáknak, hogy a konzervatívoknak engedni át a területet s a velők való összeköttetése előkészíti a konzervatívok érvényesülését a közhivatalokban. A konzervatívok tényleg mindent elkövettek, hogy az országgyűlés összehívására az uralkodót rábirják. Ezzel megingatták Schmerling állását, kinek csak addig volt biztos állása, míg el bírta hitetni az uralkodóval, hogy a birodalmat a régi állapotokban fenn tudja tartani. A konzervatívok és az uralkodó között Nádasdy Ferenc gróf erdélyi kancellár volt a közvetítő. Kilenc hónapig folyt a tárgyalás, melyben a konzervatívok következő alapot állították fel: Egy ki nem elégitett Magyarország veszélyezteteti Ausztria és a trón létét, Magyarország sohasem adhatja fel a

jogfolytonosságot sem maga, sem a trón érdekében; tehát ki kell a két államnak egyezni. A 63-ki emlékirat szellemében ki is dolgozták a tervezetet és Deákot is sikerült akciójukba bevonnai, a ki belátta, hogy csak a konzervatívok buktathatják meg Schmerlinget s egyengethetik meg az utat. A konzervatívok és Deák ezen összeköttetéséből alakult ki a *húsvéti cikk*. A hatás csakhamar megnyilatkozott. Az uralkodó helyreállította a helytartótanácsot, megszüntette a katonai törvényszékek működését s Schmerlinget meg se kérdezve, Forgách gróf utódját, Zichy Hermann magyar s Nádasdy gróf erdélyi kancellárokat felmentette állásuktól s helyükbe Majláth Györgyöt nevezte ki kancellárrá, Sennyey Pál bárót tárnokmesterré, Bartal Györgyöt a helytartótanács alelnökévé. Ezen változást követte Schmerling elbocsátása. Az ország ezen eredményt a konzervatívoknak köszönhette s Eötvös József antagonizmusból újból hangoztatta, hogy Deáknak a konzervatívokkal való összeköttetése a Deák-párt hivatalra vágyó részét a konzervatívokhoz, a szélsőket a határozati pártiakhoz csalja. Ennyire nőtt a konzervatívok iránt való féltékenység.

A kormányra jutott konzervatívoknak első dolguk volt, hogy az 1865-ki országgyűlés összehívására megnyerték az uralkodót. Nevezetes ezen országgyűlés alkotmányos fejlődésünk történetében, mert ez az országgyűlés csinálta meg a *kiegyezést*. Az uralkodó maga nyitotta meg december 14-én s magyarul olvasta fel a trónbeszédet. A trónbeszéd a *pragmatica sanctio* alapjára állott, elismeri a magyar korona épségét, az Erdéllyel való uniónak és Horvátország meghívásának szükségességét; kívánta, hogy a közös ügyek tárgyalásának és elintézésének módját megállapítsa, elismerte az 1848-as törvények alaki törvényességét s az októberi diplomát országgyűlési tárgyalás alá bocsátja.

Ezen az országgyűlésen a konzervatív párt a-Deák-, balközép és szélsőbal pártok mellett, mint önálló parlamenti párt jelenik meg. A parlamenti nyelvjárásban a szélsőjobb nevet kapta. Számra nézve a párt tagjai csak 23-an voltak, de tartalmas és puritán, hozzáférhetlen jellemű hazafiak. A konzervatívok érezve és tudva, hogy eddig is az alkotmány visszaállításáért ők küzdöttek, elsősorban ők készítették elő a kiegyezést, elhatározták, hogy küzdenek minden ellen, a mi a kiegyezést veszélyezteti vagy hátráltatja és megtesznek mindent, a mivel elősegíthetik.

Erre nézve csakhamar kínálkozott alkalom, mely egyúttal első nagyobb összeütközése volt a liberális Deák és balközép pártokkal. A felirati javaslatban Deákék és a balközép azt akarta kifejezésre juttatni, hogy az uralkodó léptesse előbb életbe a 48-as törvényeket, ezen az alapon koronáztassa meg magát s a koronázás után fog megtörténni a 48-as törvénynek a trónbeszédben kívánt módosítása. A konzervatívok viszont a 48-as törvényeket előlegesen kívánták módosítani, hogy azután a koronázás megtörténhessék. Azt akarták, hogy a módosításokat az *országgyűlés* vigye keresztül, ne a megkötött minisztérium. A cél — mint Bartal 1866 február 15-iki híres beszédében megjegyezte — az volt, hogy az uralkodó előleges megnyugvást szerezve a módosításokról, nyugodtan koronáztassa meg magát s így az alkotmány már fokozatosan helyreállítható legyen a koronázás előtti tárgyalások alatt. E feltétel elfogadásával Bartal a minisztérium kinevezését lehetségesnek tartja. Bartal beszéde még a Deák-pártra is nagy hatást tett. A konzervatívok jót akartak. Nem akarták az uralkodót oly helyzetbe hozni, hogy mint koronázott király esetleg ellentétbe jöjjön egy neki nem tetsző törvénnyel, vagy esetleg a feliratban foglalt merev követelés miatt szakadjon meg az egyezkedés. A kiegyenlítés nehéz kérdés volt, azért a konzervatívok a kölcsönös engedékenységet látták szükségesnek. Elvben teljesen osztották a feliratban foglaltakat, csak a kivétel módjára nézve tért el nézetük Deákéktól. Még a Deák-pártból is egy Eötvös József, Andrassy Gyula, Lónyay Menyhért, Gorove István és mások szintén kárhoztatták, persze a konzervatívok iránt való merő féltékenységből, hogy Deák oly szigorúan ragaszkodik a feliratban kifejezett álláspontjához. *Érvényesülni* akartak, s ha nem lett volna Deáknak akkora népszerűsége, még el is szakadtak volna Deáktól s a konzervatívokkal esetleg az erdélyi nemzetiségi képviselőkkel külön pártot alakítanak.¹ A konzervatívok ebben az egész tülekedésben újból politikai bölcseségüket s Deák iránt való elismerésüket mutatták meg. Midőn ugyanis látták, hogy Deák ellenzi a Bartal által benyújtott módosításokat, azokat visszavonták s ezzel hazafias önérzettel lehetővé tették, hogy a felirat dolgában az egész ház *egyesülhetett*. Nem akarták — mondották —

¹ Ferenczi: Deák élete. III. 79. 1.

a jövő események fejlődését meggátolni. Az események különben mégis a konzervatívokat igazolták. Az uralkodó magatartása miatt a Deák-párt és balközép is kénytelen volt a további tárgyalások alatt a konzervatív felfogás szükségszerűsége előtt meghajolni. Az országgyűlés bizony a 48-as törvény tényleges végrehajtásától hallgatagon elállott, közösügyi s horvátügyi bizottságot küldött ki és belement a 48-as törvények módosításába.. A 67-iki kiegyezési törvényt bizony előbb megalkották, a 48-as alkotmányt módosították s csak azután következett a koronázás. Úgy a hogy a konzervatívok politikai eszéllyel javasolták. A 48-as törvények különben a maguk teljességében végrehajtva nem lettek s sajnos máig sincsenek.

A kibékülési hangulat magában a Deák-pártban oly nagy volt, hogy midőn eleinte Deák a minisztérium kinevezését a kiegyezési törvények megalkotása előtt kívánta, a párt nagyrésze Andrassy Gyula gróffal élén, nem osztotta nézetét, sőt *Gorove* István kijelentette: a nemzet békülni akar, a többség kibékül az ő ellenére is; ¹ a kiegyezést Deák ellenére is megköti. A liberális Deák-párt — mint látjuk — magáévá tette lényegében a konzervatívok felfogását, sőt abba is belement volna, hogy a kinevezendő felelős minisztériumban ne is legyen honvédelmi tárca, csak egy, a belügyminisztériumba beosztott államtitkár intézze az ujoncozást, katonai ellátást. Utóbb ezt a félrendszabályt elejtette.

A kiegyezési javaslatok létesítésében tehát a konzervatív pártnak döntő része volt. Ezt az érdemet maga Deák is elismerte, midőn a kiegyezési javaslatok megalkotása után a főrendek nála tisztelegtek. A konzervatívok nélkül a kiegyezés nem létesül. A konzervatívok győzték meg az uralkodót és a bécsi köröket arról, hogy a kiegyezést a magyar országgyűlésen kell eldönteni és a nemzetet alkotmányos úton kell kielégíteni.

A végrehajtásnál azonban a konzervatívokat már leszorították. Mikor Sennyei Pál Andrassyval a közös együttműködésről, egy Sennyei - Andrassy - minisztérium lehetőségéről értekezett, Andrassy azt mondta: a konzervatívok álljanak félre s a mi-

¹ Ferenczi: Deák élete. 111. 231. 1.

nisztérium megalakítását engedjék át a Deák-pártnak, mert a konzervatívok népszerűtlenek a nemzet előtt s az nem fogja őket követni. A kikapart gesztenyét tehát már a liberálisok kívánták megenni. A konzervatívok az aranyhid megcsinálása után egyszerre fölöslegesek lettek. Ilyen volt a liberálisok politikai korrektsége, a mint szilárd talajt éreztek lábaik alatt. Pedig ha közbe nem jön hirtelen a forradalom, Kossuth Lajos radikálizmusa ellenében Deák, Eötvös, Batthyányi Lajos és mások szintén a konzervatívokhoz csatlakoztak volna. A mérsékelt liberálisok okvetlen ellentétbe kerültek volna a Kossuth-Nyáry-Madarász-féle szélső radikális irányzattal. Deák 1867-ben csakis úgy vihette ki a kiegyezést, hogy liberálizmusába bevett egy adag konzervativizmust a közjogi radikálisok oppozíciójának ellensúlyozására.

Mikor a konzervatívok látták, hogy eltessékelik őket, nehogy személyi vagy hatalmi politikával vádolja őket bárki, merő, önzetlenségből és gavallérságból félreállottak és jött a liberális korszak.

Miért volt a konzervativizmus nálunk népszerűtlen, mikor Magyarország alkotmányát úgyszólván visszaszerezte? és miért szorították le a hatalomról? Nem másért, mint a konzervativizmus jelentésének hamis magyarázásaért. Ausztria konzervatív, azaz antiliberális szellemű volt. A német-gyűlölet folytán minden dolgot, a mi Ausztriában megvolt, nálunk ellenszenvesnek minősítettek. A ki tehát konzervatív politikát vallott nálunk, az a magyar felfogás szerint osztrák politikát csinált. A mint régente az Ausztria ellen küzdő magyarok protestánsokká lettek, úgy lettek most azok liberálisokká. Nem elvei, a liberálizmus túlzásai ellen való állásfoglalás miatt lett nálunk a konzervativizmus népszerűtlen, hanem merő politikai daczból, személyeskedésből s féltékenységből. De mindezen népszerűtlenség mellett is kormányon maradnak a konzervatívok a kiegyezés után is, ha nem áll velők szemben a protestantizmus és az uralkodóház érdekepolitikája.

II.

A konzervativizmus kormányképessége ellen való ellenszenvet merő felekezeti féltékenységből, hagyományos antagonizmusból szította nálunk a *protestantizmus*. Láta a konzervatív politika megnövekedését, térfoglalását még a Deák-pártban is.

Előszedte tehát a régi rozsdás fegyvereket. Azt hirdette, hogy a konzervativizmus csak a katolicizmus támasza. A konzervatívok tehát egyoldalú felekezeti politikát űznek, ha Kormányon maradnak. Politikai közéletünk egyik kitünősége — a ki több mint félszázad óta szolgálja tollával a liberális politikát, s a ki töviről-hegyire ismeri a kiegyezés kulisszadolgoit — mondotta e sorok írójának, hogy a protestánsoknak úgyszólván követelő fellépése, poroszszipháijuk szorította le a tervezett konzervatív minisztériumot. *Cserigery* Antal volt Deák Ferencnél ezen követelés elsőrangú közvetítője s tekintve azon intim viszonyt, a melyben ezen két illusztris politikus volt, sikerült is Deák Ferencet rávennie, hogy szakítson a konzervatív egyezkedéssel, terelje az uralkodó figyelmét a liberális Deákpártra és állítsa fel a kiegyezés árúla a konzervatívok elejtését, nehogy kormányrajutásukkal a kiegyezési bajokhoz hitfelekezeti bajok járuljanak. Eötvöséknek, Andrásyéknek Deák iránt említett türelmetlensége szinte Csengery agitációjának köszönhető, a ki felhasználva ezek kormányra való agilis törekvését, nem szűnt meg érzékenységüket a konzervatívok iránt táplálni. A protestánsokból a féltékenység szelleme kelt ki a konzervatívok kiegyezési munkásságának láttára. Nem a hazafiakat, hanem a katolikusokat¹ nézték bennök. Attól tartottak, hogy a kormányon maradásukkal erős katolikus áramlat fog az országban keletkezni, mely uralni fogja társadalmi, politikai életünket s elszigeteli a protestánsokat. Az ördögöt festették a falra s azt hirdették, hogy az 1859-iki pátens-korszak fog megújulni. Pedig hogy mennyire óvatosak, mennyire türelmesek voltak a konzervatívok, — bizonyítja mozgalmuk a protestánsok ellen irányuló császári pátens alkalmából s hogy 1861—1866-ig tartó kormányzatuk alatt soha semmiféle felekezeti viszály nem zavarta meg az ország békéjét.

Hogy a konzervatívok milyen hazafiak voltak, idézzük egy protestáns publicistának, Kemény Zsigmond bárónak jellemző nyilatkozatait a konzervatívok kimagasló alakjairól. Vayról azt mondja: legkiválóbb ellentéte volt Schmerlingnek. Apponyit alkotmányos magyar embernek, Majláthot a jogfolytonosság

¹ Voltak a konzervatív politikusok között protestánsok is, pl. Vay Miklós báró, Zsedényi Ede stb.

emberének, Sennyeit kitűnő tehetségű, modern és becsületes jellemű államférfiúnak tartotta.¹

A protestánsok féltékenysége olyan volt tehát, mint a kenyérharc, mely felkergeti a szenvedélyek hullámain s a felejtés fátyolára folyvást a múlt üszkeket dobálja.

A protestánsok akciójukban két előkelő s döntő munkatársat is kaptak: eleinte *Schmerlinget*, később *Beust* báró külügyminisztert. Mikor Schmerling, a ki liberális volt, észrevette, hogy Magyarországon a liberális jelszavakért lelkesülnek, segített az őt megbuktató konzervatívokat azzal diskreditálni, hogy az uralkodó elé terjesztett kiegészítési elaborátumaik érvényesülését minduntalan megakadályozta. A liberálisok féltékenységét meg azzal szította, hogy a liberálizmust mint demokratikus uralkodó áramlatot, Magyarország *belső fejlődésének* természetes eszköze gyanánt tüntette fel. Ezt azért hirdette, hogy egyrészt közigazgatási szervezetejének a magyarokat megnyerje, másrészt, hogy a magyar arisztokrácia ellen, melyet mint rendszerének ellenzékét ki nem állhatott, tüntessen. Az ő liberálizmusa amolyan taktikai, ad hoc liberálizmus volt, mézes madzag; mögötte, mint politikája megmutatta, a feudalizmus és az egységes birodalmi reakció állott. Itt nálunk igyekezett csak liberális lenni, Ausztriában úgy az állami, mint az egyházi politikában szakított a liberálizmussal.

Beust báróra hatalmi érdek szempontjából támogatta a protestantizmustól tóit liberális kormányalakítást. Ő volt az utolsó német államférfiú, a ki a régi német «Bund» kötelékéből mint volt szász miniszterelnök Ausztria szolgálatába lépett. Vetélytársa volt Bismarcknak. Mint a kis Szászország minisztere nem érvényesülhetett a hatalmas kancellárral szemben, pláne azután, hogy Szászország a porosz-osztrák háborúban Ausztria mellett harcolt. Ausztria szolgálatába lépve, nagyhatalmi politikát űzhetett. — Dacára hogy protestáns volt, csupa antagonizmusból Bismarck iránt, lelke előtt a német «Bund» visszacsinálása lebegett a katolikus Ausztria hegemoniája alatt, hogy annakidején revans adhasson Königrätzért Poroszországnak. De mint okos politikus, azt is belátta, hogy ideálját csak mint erős nagyhatalom valósíthatja meg. A nagyhatalmi állás pedig Magyarország kibékítése

¹ Beksics G.: Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés. 290—294.1.

nélkül meg nem erősíthető. Nem volt más menekvés, mint vagy a porosz, vagy a magyar előtt kapitulálni. És a mit eddig semmiféle osztrák politikus nem mert tanácsolni az uralkodónak, hogy egyezzen ki Magyarországgal, azt megtette Beust, Poroszország hatalmi terjeszkedése miatt. A kérdés megoldása ő előtte sürgős volt. Ezért támogatta tehát a népszerű liberális Deák-pártot a kormányrajutásában és azért sietteté a kiegyezés létesítését, hogy Magyarországon minél előbb minden csendes legyen s a dualizmust ne bolygassa semmiféle belső elégedetlenség. Úgy tett, mint a szerencsejátékos, azokat használta föl, a kik az ő célját nagyobb nehézség nélkül mozdítják elő. Számítása a porosz-francia háború miatt azonban nem sikerült, s ez annyira lehütötte, hogy szinte földig hajolva fogadta Schweinitz grófot, a kit Bismarck Páris falai alól küldött Bécsbe Poroszország barátságát és szövetségét felajánlani. Ki is sarjadzott Németország és monarchiánk között a szövetség s a liberális, egyházüldöző protestáns Bismarck befolyása mellett a liberális kormányhatalom nálunk csak megerősödött.

III.

Hát az uralkodóház miért ejtette el a konzervatívokat? Az utilitarius politika miatt, politikai raisonból. Nagy lelki harcon, históriai hagyományokon kellett átmennie az uralkodónak, míg a liberálisok meghívását elhatározta. Érezte, hogy a Habsburgoknak nincsenek Európában őszinte barátai s a hogy elvették tőlük a német császárságot, elveszik még azt is, a mijök megmaradt. *Összetett* erő szükséges a Habsburg-ház hatalmának fentartásához, oda nyúlt azért Ferenc József császár a múlt fátyolához és nemcsak a múlt tévedéseit, de sérelmeit is elfeledte. A mióta a Habsburg-ház és a magyar nemzet szerződéses viszonyba lépett, ez a viszony szövevényes csomóvá lett s a gordiusi csomótól csak abban különbözött, hogy bár megkísérlette mindkét fél, még karddal se lehetett ketté vágni. Ennek a csomónak végszálaiból a konzervatívok az egyiket a nemzet, másikat az uralkodó kezébe adták. A szálát elfogadta az uralkodó, de a legombolyítást átadta a liberálisoknak.

Miért?

1. Meg kellett azokat nyerni az uralkodóháznak, a kik eddig

nem voltak barátai. A konzervatívok — úgy gondolkozott az uralkodóház — kipróbált alattvalók voltak, nem csinálnak mélyebb oppozíciót, ezektől tehát nem lehetett tartani; a katolikus főpapság pedig dinasztikus voltának elég próbáját adta s elképzelhetlen, hogy a főkegyúr akaratának opponáljon. Harciasak voltak azonban azok, a kik liberálisokká lettek csupa Ausztria iránt való ellenszenvből, vagy a katolicizmus iránt való féltékenységéből. Eddig a dinasztia nein eresztette magához a liberálisokat, most meggyőződött, hogy kár volt őket paralizálni, mert ha odajutnak az udvari fénykörbe, nagyon hamar megszelídülnek és sárkányfogaikat ki lehet szedni. Eddig abban látta az uralkodóház a Habsburgok hatalmi pozícióját, ha a magyarok ereje meg van törve, szétszortott s az udvartól elkülönített; Königrätz után ellenkezőleg már abban, ha *egységbe* tömöríti maga körül a nemzet összes *erőit*. Mikor a liberálisok észrevették a hangulatváltozást, Andrassy Gyula és Eötvös József sűrűn igyekeztek az uralkodó elé jutni, s különösen Andrassynak volt elég alkalmá; — Deákot pedig Kemény Zsigmond és Csenyery Antal útján igyekeztek meggyőzni, hogy az uralkodónak a liberálisok kormányrahívását tanácsolja. És Deáknak sikerült úgy feltárni a helyzetet, hogy minél inkább kevesbednek az uralkodó és a nemzet között a *bizalmatlansági* tünetek, minél több tényezőt nyer meg az uralkodó, annál inkább sokasodnak a békes kiegyezésnek s a korona alkotmányos korrektségének feltételei és helyreáll az *egyensúly* a dinasztia és a nemzet között. Egy ilyen tényező volt a liberálizmus. A liberálizmus abban az időben minden államban előtérben volt, Magyarországon is uralkodó koráramlat gyanánt kezdett feltűnni. Deák tehát elhitette az uralkodóval, hogy ha Magyarországgal kibékül, ha a pragmatika sankciónak tiszta magyarázatot ad, egyszersem mind számol a *nemzetközi konzekvenciákkal* is, melyek nem egyedül a magyar királyra, hanem az osztrák császárra is mérvadóak, s ennek hatása nemcsak a belpolitikában, hanem a külpolitikában is meg fog nyilatkozni. És ez a logika döntött, az uralkodó kormányra hívta Andrassyval a liberálizmust.

2. Elősegítette az uralkodónál a liberálizmus kormányrajutását azon ellentét is, mely a Kossuth Eajos iránt való kegyelet és az uralkodóház iránt való hűség és lojalitás között kifejlődött. Kossuth a

koronázás előtt, megelőzőleg már Deák húsvéti cikke alkalmából a «nem lehet felejteni» elvét hangoztatta. Kossuth ezen mementói a nemzet egy részét, különösen a telivér protestánsokat a kiegyezés ellen tüzeltek. Maga a balközép, mely Tisza Kálmán vezérlete alatt tele volt protestánsokkal, kevésnek találta a kiegyezési javaslatot. A protestantizmus akkor még Bocskay, Bethlen hagyományok körében élt, s Kossuthot is ezen hagyomány folytatójának tartotta. Attól tartott tehát az uralkodó, hogy a magyar protestantizmus, mely magvát és erejét képezte a magyarországi liberalizmusnak, fogékony talaj lesz a Kossuth-tanok és kultusz befogadására s előbb-utóbb nagyobb hódítást tesz a nemzet többi rétegében is. A protestantizmus leszerelése és a hatalom érdekkörébe való vonása tehát politikai cél lett s arról győzte meg a dinasztíát, hogy ennek kiküzdésére mi sem lesz alkalmasabb, mint a liberálizmus kormányra emelése. Ezzel a protestantizmus és a Habsburgok között levő háromszázados ellentét megszűnik és az uralkodóház maga mellett látja azokat, a kik vele szemben az ellenállás politikáját képviselték. És bár a nemzetre nézett ekkor az uralkodóház, de tulajdonképen a konzervatívokat és a katholicizmust sújtotta. A protestánsok viszont a hozzájuk kötött számításoknak csakugyan megfeleltek. A kormánypolitika legodaadóbb támogatói lettek, sőt három protestáns államférfiu nevéhez fűződik a 38 éves alkotmányosság «legkirívóbb» korszaka. Tisza Kálmán, Bánffy Dezső és Tisza István diszkreditálták a protestánsok kuruc politikáját. És ha Bánffy expiálni igyekezett is a múlt vétkeit, e három politikus kormányzása megmutatta, hogy a protestantizmusból is lehet hétrprobás labancokat kapni. A Habsburg-ház politikai géniusza ezt ugylátszik előre megérezte és a liberálizmus képében ezért hívta a protestánsokat kormányra.

I logy az uralkodóház a liberális pártban se találta meg a világitó sugarat, azt mi sem bizonyítja találóbban, mintáz a fekete árnyék, a mely a liberális pártra a januári választások óta ráborult. Ez a vere-ség nem annyira a 67-es alapnak, mint inkább a liberális párturalomnak szólt... Mit szól ahhoz az uralkodóház, hogy a mikor a liberálizmus kormányra emelésével épen a dinasztikus érzést pozitív alakban akarta a nemzetbe beojtani, az Íme *pozitív* alakban máig, se tudott kibontakozni? A magyar dinasztikus érzetében ma is inkább a régi nemzeti királyoknak megfényesített ködalakjai de-

rengenek. Vájjon nem látja-e az uralkodóház, hogy a milyen politikai raison volt a konzervatívok elejtése, olyan dinasztikus raison lett a nemzet érzése fölfelé. A liberálizmus a dinasztikus érzés megszerzésére vállalkozott és íme újra ellentétbe juttatta az uralkodót a nemzettel. Mit szólnának ma ehhez Deák, Andrássy, Eötvös?... És meghallja-e a Habsburgház ősi génusza a nemzeti lelkiismeret moráját, mely a 38 éves liberális uralom következményeit január 26-án kísérte?... És ha meghallotta, meg fogja-e érteni, hogy ezt a nemzetet nem politikai raisonnai, nem kaucióis hűséggel, hanem az «odaadás áldozatáéval lehet megnyerni ?...

V. Az egyház magartatása és a konzervatív párt-áramlatok.

A KONZERVATÍVOK tehát leszorultak, jött a kiegyezés s vele együtt a liberálizmus vette át Magyarország kormányzását. Andrásy Oyuła azt mondta Sennyey Pálnak: Mehetek, most már mi jövünk! A konzervatívok, miután előkészítették a kiegyezést, vissza is vonultak s jöttek a szabadelvűek, kiknek első dolguk volt a konzervatívokat meggyanúsítani, hogy aulikusok és svarcgelbek, azután «reformok»-kal széthintették a tért s ráfogták a kath. egyházra, hogy az «áldásos» reformoknak ellensége.

Ebből az elhintett magból kelt ki rövid idő múlva az a szellem, mely a vallási ügyeket is bürokratikus kaptafára akarta szorítani. A katolicus vallásnak általános jogait az októberi diploma visszaállította s az úgy a közjogban, mint az igazságszolgáltatás és a közigazgatás keretében kifejezésre jutott. Ezen azonban csakhamar változtatott a 48-as törvény alapján a kiegyezési törvény, melyben az igazságszolgáltatás s közigazgatás fórumai megszűntek a katolicizmust respektálni, jölehet a főkegyúri gyakorlatot és a vallási alapokat a parlamentáris kormány közvetlen állami kezelés alá vette.

A helyzet ilyen állapotával szemben a katolicus egyház, mely követőinek nagy számánál fogva is igényelhette jogos és méltányos érdekeinek érvényesítését — sajnos — visszavonult.

Akár vezetőinek túlzott óvatossága, akár az új alakulások iránti tartózkodása miatt az újjászervezés munkájában, a 67-es kiegyezési törvény kodifikálásában nem gyakorolta azon befolyást, mely őt jogosan megillette. Ha az illetékes egyházi körök mozgalmat indítanak az ellen, hogy az alkotmány ne legyen katolicus-ellenes, nem az alkotmány ellen szólalnak föl, hanem csak az ellen, amit az alkotmányba a katolicizmus ellen belekalapácsolnak. A vissza-

vonulás vezethetett aztán azon téves föltevésre, hogy a katolikus egyház az új magyar állam gépezetében már nem oly fontos tényező, hogy számításba vételessék. Ez a visszavonulás adhatott bátorságot a kormányoknak a legsúlyosabb politikai hiba elkövetésére, t. i. az állami mindenhatóság kiterjesztésére még az egyházi vonalon is. Ez a visszavonulás bátoríthatta föl a liberálisokat arra, hogy az államnak a keresztény alapról való letérését 1868-ban már gyakorlati úton fogantossák.

A népoktatási törvény, a zsidók emancipációja, az LVIII. t.-cikk, a vegyesházassági válópörökben a szentszéki joghatóság törlése stb. már szomorú előfutárai voltak a megindult áramlatnak. Pedig ekkor a liberálisok még csak félúton volt. Legkiválóbb alakjai, egy *Horváth Boldizsár*, *Eötvös*, *Deák Ferenc* kénytelenek voltak belenyugodni az opportunistákba s nyíltan kimondták, hogy a pártviszályok és közjogi harcok miatt félnek belemenni a liberálisok szélesebb alapozásába, mert ezáltal a kiegyezés erős támaszait, a konzervatívokat és a papságot a közjogi ellenzék karjaiba hajtánák.

A félrendszer és megalkuvás jellemezte a Deák-párti liberálisok, mely akkor még doctrinair liberálisok volt. A Deák-párt egyházpolitikája szünetelt és ezt nem sietett a magyar katolikus egyház kiaknázni. Parlagon hagyta a dolgok fejlődését, a saját erősségének gyengülésére hagyta széthullani a Sennyey által vezetett konzervatív pártot már az 1869-iki választásoknál, akkor, mikor a kormány, hogy a balközépet gyöngítse, kénytelen lett volna az egyháznak fehér lapot adni.

A Deák-párti liberálisok e közben több csapás is érte. *Andrássy Gyula* Bécsbe ment külügyminiszternek, *Eötvös József* meghalt, *Nyáry Pál* öngyilkos lett, *Gorove István* és *Horváth Boldizsár* kiléptek a kormányból. A miniszter-cserék a Deák-párt gyöngülésére vallottak, pártbomlástól lehetett tartani, ha előre nem rántják a kormány élére *Lónyay Menyhértet*, ki ekkor közös pénzügyminiszter volt Bécsben. Ez azonban a politikai magaslatról szinte katasztrófászerűen gyorsan bukott le. A bomlás a Deák-pártban *Lónyay* miniszterelnökségétől kezdve föltartóztathatlanul halad előre. Deák személyes gárdája a párt régi tradícióit képviselte *Lónyay* híveivel szemben. A párt a 72-iki választások után, bár nagy többséggel, de oly ellentétes alkotóelemekkel

került vissza, hogy azt, belső antagonizmustól tépetve, céltudatos nagyobb mozgalomra oly hatalmas faktor ellen, mint a katolikus egyház, senki se vezethette. A párt újraszervezése és talpraállítása Lónyaynak nem sikerült, a balközéppel való fúziótól pedig annyira irtóztak, hogy Lónyay bukásának közvetlen oka ép a fúzió hirdetése volt. Súlyosbította a Lónyay-kormány helyzetét a terjeszkedő korrupció. A szédelő vállalkozási szellem, az előkelő politikai egyéniségeknek az üzletekbe való bevonása nagyban szaporodott s magát Lónyay miniszterelnököt is annyi gyanúsítás és személyes támadás érte, hogy saját kabinetje hagyta cserben.

Deák azért neheztelt Lónyayra, hogy pénzügyi igazgatótanácsosságok által igyekezett magának a Deák-pártot lekenyerezni. Az érdekpolitika egész hálózatot kapott a vasutak alapításában s a vasúti botrányok révén a Deák-pártot egy közbeszólás «vasúti pártnak» nevezte el, mi jellemzése volt a politikai pálya pénzügyi gyümölcsoztetésének.

A Deák-párt ilyen helyzetében a konzervatív áramlat gróf *Apponyi* György pozsonyi beszédében nyíltan föllépett; ő maga ugyancsak hírlapokban fejtegette egy keresztény alapon álló párt szükségességét. És a ki nem állt a kibontott zászló alá, a ki nem használta föl a kínákozó alkalmat Magyarország közszellemének fölrázására s irányítására, az ismét — sajnos — a katolikus egyház volt. Pedig a Deák-pártot már egy Sennyey Pál támadta az országgyűlésen; a párt maga annyira érezte erőtlenségét, hogy Deák 1873 június 30-iki híres beszédével ellentétben a polgári házasságról szóló törvényjavaslatot is levette a napirendről; a Szlávya-kabinetet megbuktatta az átöröklött korrupció váltóláza s kitűnt, hogy a Deák-párt egymagában nem tud többé kormányt föntartani.

A katolikus egyház passzivitása helyett annál jobban dolgozott Tisza Kálmán, mellékcéllal természetesen a protestantizmus érdekében. Az ő híres *kissingeni* leveleiről, pl. az 1873 június 15-én Írottól már kitűnt, hogy habár egyelőre a fúziót lehetetlennek tartotta, a koalíciót nem utasította vissza, valamint elvei egy részének fölfüggesztését sem. A Deák-párt és balközép fúziója a Bittó-Ghyczy-kabinet indemniti-vitája alatt 1875-ben csakugyan megtörtént. A fuzionális mozgalmak alatt nagyon felszínen tartotta magát a Sennyey-csoportnak is bevonása a fúzióba. A döntő

pillanatban azonban a konzervatívok kiestek a kombinációból, a főpapság maga se szövetkezett velük s így könnyen sikerült a liberalizmusnak akcióját a konzervativizmus ellen fordítani. Ha a Sennyey-párt, mely szintén Deák Ferenc kiegyezésének alapján állott, fuzionálhat, a főpapsággal, mint háttérrel mögötte, letörhetette vagy legalább is ellensúlyozhatta volna az újonnan alakult párt katolikus-ellenes tendenciáját.

Az új liberális pártban e döntő jelentőségű fúzió után megmaradt a lappangó disharmonia. A balközép föladata ugyan közjogi programját, de a lelkekben maradt sok a régiből és a régi Deák-párttól való különbség vonalai az együttélés mellett is élesekké lettek minden egyes válság idején. Sennyey és vele Apponyi Albert «belső disharmoniát és elvtelenséget» vetettek a fuzionált liberális párt szemére. De azért a liberális rendszer kezdetét vette. Az 1875-iki választásokat már Tisza K. vezette s a fuzionált liberális párt 329 kerületet kapott, a szélsőbaloldalt 40-et, Sennyeyi pártja, a konzervatívok száma pedig 30-ról leolvadt 20-ra s a kiket nem látott támogatói között, azok között ott volt a papság. Így ejtette el a magyar katolikus egyház maga alól a konzervatív talajt.

Hogy mégis mekkora súllyal birt Sennyey konzervatív pártja, bizonyítja az 1877-iki kabinetválság (a közös kereskedelmi és vámszövetség megújítása alkalmával), a midőn Sennyeyt megkínálták a kabinetatakitással. Kétségtelen, ha nagyobb párttal rendelkezik és az illetékes egyházi tényezők nem rezerválják magukat, Tisza és a liberális párt 1877-iki nagy válságát képes lett volna fölhasználni. Sennyey visszavonulása s Apponyinak a párt élére való jutása a konzervatívokat fúzióba hozta a disszidens szabadelvűekkel és a pártonkívüliekkel. A vámszerződés miatt a disszidens szabadelvűek élén Simonyi Lajos, a Tisza-kormány első kereskedelmi minisztere állott, a pártonkívülieket Szilágyi Dezső vezette. Simonyi pártja balközépi tradíciókat melengtetett, Szilágyié, melyhez Bittó István személyes gárdája is szított, a Deák-párt orthodoxiáját vallotta magáénak. Ezen három párt-töredékből jött létre a *mérsékelt* ellenzék. Elhagyatva és föl nem karolva a konzervatív párt így bomlott föl, mire Sennyey tiltakozva letette mandátumát. Az egyház illetékes tényezői nem tudták visszatarítani, mert talpra sem tudták állítani. Az aranyhidat Sennyey vissza-

utasította és jól tette. Meg volt győződve és a történelem neki fog igazat adni, hogy pártja bukásáért nem őt lehet felelőssé tenni.

Tényleg az egyház magatartása a konzervatív párt irányában nem volt kedvező. Pedig a párt többé nem a régi aulikus, úgynevezett 47-es ó-konzervatív párt. Vezérférfiai: Sennyey Pál, Apponyi György, Majláth György, Cziráky János teljesen a kiegyezés alapján állottak; sőt Vay és Apponyi meg is bukott miatta. Az ő kancellári kormányuk alatt a választások tiszták voltak. *Apponyi* vezette azon választásokat, melyek folytán létrejött a 48-as törvényhozás; maga már 1862-ben dolgozott ki egy elaborátumot a kiegyezés módosatairól, melyben hangoztatta Magyarország függetlenségét, a jogfolytonosság elismerését, a paritást és független felelős minisztériumot követelt. Eréllyel küzdött az abszolút kormány ellen. *Majláth* meg arra törekedett, hogy a szabadelvűeket a kiegyezésnek konzervatív szellemben való elfogadására bírja s a bevégzett közjogi tényekhez ragaszkodott. Kancellársága idején föl tudta melegíteni a Deák-pártot politikája iránt s már más bomlást vitt a hatalmas pártba. *Sennyey* politikai pályája belenyúlik a kiegyezés megkötésén túli korszakba és aktív szerepet visz, míg pártja föl nem bomlik. A parlamentáris konzervatív államférfinak valódi példánya volt. Angliában rég miniszter lett volna.

A kiegyezés miatt tehát nem kellett félnie az egyháznak a konzervatív párttól. Vezérférfiainak vallásossága szinte közmondásos volt. Maga a nemzet tradíciójánál, természeténél, meggyőződésénél fogva konzervatív szellemű a legsóbb rétegekig. E mellett közjogi alapon álló egyesült ellenzék nem volt homogén párt. s a liberáliszmus nálunk nem annak elveiért kapott lábra, hanem dacból, politikai féltékenységből. Lábra kapott, mert Ausztria antiliberalis volt. Szóval, a talaj a konzervatív politikára elég termékeny volt.

Maga a liberális párt egy évtizedig azon reformeszmékből élt, melyeket Sennyey a zempléni pontokban s beszédeiben kitűzött. Azt a nehezéket képezte, melyre minden egészséges parlamenti élet párt-mérlegének szüksége van. És mégis a konzervatívoknak meg kellett élniök, hogy merész kezek rontották el húzásaikat. Érezniök kellett, hogy félretolja őket még az egyház is, melynek

pedig természetszerűleg kellett volna összeforrasztani ezzel a konzervatívizmussal. Az igaz, házassági Ígéretet eleget kaptak a konzervatívok a papoktól. De ez aztán nem is ment túl soha a pusztán Ígéreten vagy a könnyen fölbontható eljegyzési formulákon.

Ezen indolencia után, az egyesült közjogi ellenzékbe beolvadt konzervatívok elkeseredésükben aprónként adtak túl Sennyey konzervatív programján. Apponyi Albert ugyan 1878 május 11-én még «konzervatív»-nak vallotta magát, de hát látta, hogy a papság a választásoknál túltengő módon támogatta a Tiszakormányt, a pap-képviselők szinte versengtek a szabadelvű kormánypártban helyet foglalni. És Apponyi sokkal fiatalabb volt, hogy meglelt volna, mint Sennyeynek, a lemondó türelme. Sennyey visszavonult s a politikáról lemondott; Apponyi nem vonult vissza, hanem érvényesülni kívánt. Ezért 1881. évi január hó 17-én már túlad a konzervatív pártjelzőn és az idő mindinkább betemette azt az «át nem hidalható árkot», mire az 1878-iki fölíratában még oly eréllyel hivatkozott. Apponyinak későbbi, a *szociális* kérdés ügyében tanúsított állásfoglalásánál, 1883-ban, az agrárizmus felszínre hozatalánál újra fölillant a konzervatív irány, ámde ez nem volt útmutató ezúttal se az egyház megnyerésére. Pedig ez időtájtban, a 80-as évek elején a konzervatívizmus egész Európában változáson ment át. A liberálisizmus tanaival szemben az egyes néposztályok szociális szükségletei iránt a *társadalmi, reformokat* hangoztatta. Apponyi Albert kiadta a jelszót, hogy a társadalmi forradalom egyedüli ellenszere a «társadalmi reform». Fel kellett volna ez időben Apponyi pártját karolni azért is, mert maga a párt javarészt katolikus kerületekben vetette meg lábát, az alsó papságnak Apponyi személye és politikája iránt táplált lelkesedésének segítségével. Programja elég nemzeti volt arra, hogy a tömegek lelkét átjárja s a függetlenségi fölött megvolt azon előnye, hogy kormányképes. Az egyház illetékes tényezőinek fokozott fölkarolása természetesen a pártból kivitte volna a liberális elemeket, de ez csak előnyös lett volna a pártban fönnálló liberális-konzervatív vegyesházasság föloldozására. Azonban az egyház nem állott a liberálisizmus párt-monopoliuma elé, engedte azt részint tartózkodásból, részint merő opportunitásból megőzni. Ez természetesen gyöngeségre muta-

tott, már pedig a gyöngeség, a csüggedés csak katasztrófára szokott vezetni, előbb-utóbb beáll a deroute, mint az egyházpolitikai törvények be is igazolták.

Hogy a liberálisizmus mennyire maga mellé akarta láncolni a magyar katolikus egyházat, bizonyítja az Asbóth János által kipatantottok 1884-iki *római intervenció*. A keresztény-zsidó polgári házasság leszavazása után ugyanis egy kevéssé pezsgésbe jött a katolikus közszellem. A választások küszöbön voltak s Tisza Kálmán a többség megingásától tartott. Folyamodott tehát a külügyminisztérium útján a szentszékhez, hogy miután a nevezett házassági javaslatot a kormány visszavonta s azt nem is hajlandó többé beterjeszteni, a főrendeknek és püspököknek a kormány ellen irányuló s külön pártalakulást célzó népszerű áramlatát a szentszék ne támogassa.

Jött az elkeresztelés és az egyházpolitikai küzdelem. A királynak nem kellett az egyházpolitika. A liberálisizmus maga is kételkedett sikerében, mert csak a párturalom felfrissítése érdekében vonszolta előre, csak mentőeszköz volt a ritkuló liberális tábor összetoborzására. A katolikusok ellenséges indulattal fogadták, nem rajongott érte senki, csak hivatalból a hivatalos világ. Maga Wekerle Sándor se hitte, hogy a király szentesíteni fogja. Senkinek se kellett s meg is indult ellenében egy olyan mozgalom, mely dicséretes bizonyítéka volt a magyarban rejlő ősi katolikus erőnek. Alig volt alkalmasabb időpont és hangulat a magyar politika történetében a konzervatív párt föltámasztására, mint az *1894-iki budapesti katolikus nagygyűlésben* megnyilatkozott közszellem, mely villamos áramként terjedt a többi vidéki katolikus nagygyűléseken országszerte. E mellett tény, hogy a korona is nemcsak időt, de módot is nyújtott az egyház illetékes tényezőinek a kormány javaslatainak idejekorán való megismerésére és azokkal szemben alkalmat adott úgy a korona, mint a közvélemény felvilágosító tájékoztatására. Az apostoli szentszék és a korona nem titkolta rokonszenvét amaz alkotmányos küzdelem iránt, melyet az alsó-papság egy része az Egyház jogainak s a hitelvek védelmében megindított. Tény, hogy a korona a budapesti katolikus nagygyűlés üdvözlétére személyesen meleghangú táviratban válaszolt s a korona szívesen nézte az udvari és közös kormányhoz tartozó méltóságok állásfoglalását a javaslat ellen,

nemkülönb, hogy az ellenzék bizalmas körleveleiben a korona intencióira súlyt helyezve hivatkozott. A pápa pedig azzal biztatta a magyar katolikusokat, hogy «bízzanak az apostoli királyban» s létrejött magában a törvényhozásban az egyházpolitikai ellenzék, mely elszánt ellenállást fejtett ki a kormány radikális egyházpolitikája ellen. Tény, hogy a polgári házasság főrendiházi bukása után a korona megtagadta a kormánynak új főrendek kreálását. Tény, hogy mikor az egyházpolitika miatt a liberális pártból kiléptettek külön pártkört alakítottak, egyben kimondták, hogy a főrendház egyházpolitikai ellenzékével kell egységes akció miatt egyesülni, annyival is inkább, mert a kormány képviselőházi többsége kilenc szavazatra sülyedt. És bár ezen ügyben a tárgyalások eredménytelenek maradtak, ennek dacára a kiléptettek országos szervezkedésre programjavaslatot dolgoztak ki konzervatív alapon. Tény azonban, hogy a pártkör az országos pártszervezkedés ügyében határozatra nem juthatott. Egy *ötös* bizottságban, melyben a püspöki kar is képviselve volt, *Győrffy* Gyula képviselő is kidolgozott egy keresztény párt-programmot, de a nemzetiségi kérdésben megegyezésre nem jutván, a dolog abbanmaradt. Tény végre, hogy mikor a székesfej érvári népgyűlésen, később a fővárosban szinte spontán módon végre megalakult a néppárt, a konzervativizmusnak ezen demokratikusabb hajtása, csak az arisztokrácia tekintélyes része, a hithű világi katolikusok és az alsó-papság egy csoportja lelkesedett a mozgalom mellett.

Egyfelől állott tehát a korona, másfelől a katolikusok tömörülése. És a katolikus Egyház ezt a természetes és kedvező alkalmat még sem használta föl arra, hogy a konzervativizmust életre keltse. Vagy ha el is nézte születését, bizalmatlan volt iránta, irányítására, megerősítésére, támogatására nem folyt be azzal a tekintélyes súllyal, melyet a hű katolikusok közvéleménye joggal megvárt és vár ma is. A *tettek ereje* alkalmas időben mindig megrekedt valahol. Hogy miért?... arról a jövőben lehet csak a redőzetet szétbontani.

A napjainkban folyó keresztény politika is érdekes és jellemző küzdelem. A vallásos nemzeti múlt emlékének ihlete fakasztotta *Zichy Nándor* grófot arra, hogy Magyarországon a katolikus önvédelmi küzdelem világi vezére legyen.

A liberalizmus bilincseket rakott a katolikus hitre és az alkotmányra.

Míg a nemzet és Egyház így vajúdott és folyton gondolkodott, panaszkodott, konferenciázott, egy főúr, *Zichy Nándor* jelent meg a sáncokon, leborult keresztény múltunk nagysága előtt és azt mondta a hanyatló szép hazának: *E föld a keresztény magyaroké, tartsuk meg!* És mintha isteni kéz érintette volna lelkét, az apostoli hivatás szelleme szállja meg őt. Az Úr kezébe veszi, ostort fon belőle és végig söpör vele a liberálisok sorain. Hogy pedig nemzete sorsát a liberálizmustól elhódítsa, kitűzi a keresztény nemzeti politika zászlóját és hirdeti a kereszt tövében a nemzeti nagyság tavaszát.

Zászlóbontására megmozdul Magyarország, ihlettel hallgatja őt a népgyűléseken és nevét — habár a liberális hatalom meggyanúsítja, rágalommal gyalázza — azok között említi, kik Magyarországnak szabadulást hoznak. A ki ott állt az új magyar alkotmány bölcsőjénél és érte fogságot szenvedett, az most ugyancsak oda állott a keresztény revindikáció oltárához. A liberális hatalom zaklatja, üldözi, csúfolja, nem engedi mandátumhoz jutni. Ő némán vérzik, «*patiendo mereri*» jelszava és minden elnyomás dacára népszerűséget arat, nagy tábor gyűjt és rést üt a liberálizmus erős várán.

Az ember azt hinné, hogy az Egyház minden számottevő tényezője, igazaink harcosát, ügyünk bajnokát látja ily férfiúban s támogatja minden fizikai és morális eszközökkel.

Az ember azt hinné, hogy a hol a népben oly termékeny talaja van a keresztény revindikációnak, ott a papság kétszeres lelkesedéssel követi a vezért, segít fölszántani és bevetni a kövér humust.

No és, ha akármennyire természetesnek hinnők mindezt, a legtöbb benne illúzió.

Sehol á világon, a hol a katolikus mozgalom örömtüzei kigyulladtak, keresztény pártvezérrel oly mostohán nem bántak egyházi körök, mint nálunk *Zichy Nándorral*.

Éltélik *Zichy Nándort* a nélkül, hogy meghallgatnák vagy elolvasnák programját Gáncsolják a nélkül, hogy föloldani tudnák a katolikusokra rakott bilincseket. Hagyják őt hanyatnivettetni, hogy a katolicizmus igazságai a közvélemény előtt még inkább kételybe boruljanak.

Pedig a kik az igazságot nem szeretik, azok ölnek. Sok igazság, mi első színre annak látszik, elkophatik; sok igazság lejárvhatja magát, de a katolikus hitigazság nem tud meghalni. A ki érte küzd, az a jogfolytonosság terén áll, a ki pedig a passzivitás elvét hangoztatva, néma mellette vagy ellene tör, azt a papot nem hívta az Úr a lelkek kormányzására.

Ha téves, káros valami van a Zichy Nándor által vezetett politikai küzdelemben, akkor tessék ezeket az illetékes egyházi tényezőknél föltárni. A tévedéseket, elhamarkodásokat szeretettel lehet még mindig megjavítani. Ha fölösleges, tessék ennek magyarázatát adni, tessék a katolikusokat fölvilágosítani.

Ez a két álláspont lehet természetes ok, hogy valaki valamely mozgalomtól megvonja közreműködését.

Ámde a jelen kérdésnél egyik ok se forog fönn. Nem az első, mert a pápa többször kifejezte a mozgalom iránt rokonszenvét, úgyszintén *egyénilag* a püspöki kar legtöbb tagja. Programja oly világos, annyira keresztény alapon álló, mint az országban egyetlen politikai párté se. De nem lehet fölösleges se, mert hisz az Egyházat nemcsak a megalkotott egyházpolitikai törvényekben támadta meg a modern állam. Egész légiója van a kérdéseknek, melyeket a liberális állam okvetlen fölszínre fog hozni. Ki védi meg majd a keresztény nemzeti érdeket, ha nem a keresztény alapon álló párt? Hogy a sok fölszínre jutó kérdésből csak egynéhányat említsünk: ott van például a kongrua, az autonómia, az iskolaügy, a háttérben a szekularizáció, közigazgatási és parlamenti reform, az agrarizmus, a szociális kérdések, az Ausztriával való kiegyezés stb. mind olyan achillesi sarkot képeznek, melyek ellen mitsem lehet tenni, ha nincs a parlamenti csatatéren hivatásos keresztény párt. Ha, egyelőre egyebet nem, a liberálisizmus romboló erejét képes gyöngítetni a keresztény alapon álló politikai mozgalom, vagy mint valami gát, föltartóztatni. A jelenlegi *politikai válság* is bizonyítja, hogy mily *súlyval* képes egy keresztény alapon álló párt a liberális párturalom megdöntésére befolyjni. A néppárt csak 25 tagból áll, de már érzi hatását a törvényhozás, a melyben azelőtt katolikus politikáról szó se esett. Azután nincs messze azon idő, midőn a század nagy küzdőporondján két nagy párt fog egymással szemben állani: a liberálisizmust túlélő szociáldemokratizmus és a vallási alapon álló

christiánizmus. Hogy ezen nagy küzdelem ne találja hazánkat és Egyházunkat készületlenül, már csak ezen elvi szempontból föltétlenül szükséges a keresztény önvédelmi mozgalom minél intenzívebb fölkarolása épen az Egyház részéről. A Centrum se pusztán a Bismarck-féle Kulturkampf alatt keletkezett, visszanyúlunk annak gyökerei a 30-as, 40-es évekbe. Ausztriában is visszanyúl a katolikus néppárt a 48. előtti időkbe.

Azon külső és belső nehézségek közt, melyekben a magyar nemzet él, a katolikus Egyháznak politikai passzivitása tehát nagy tévedés. A magyar ember szívének konzerváló eszményekre van szüksége. Ha ettől a népet megfosztani engedjük, ha skrupulusokkal vagy opportunizmussal nézzük a liberális rendszer tornyosulását, úgy ne csodáljuk, ha a szegény nép kitagadva mindenkitől, új eszményt, új rendet fog keresni annak a társadalmi rendnek a romjain, mely rajtuk segíteni nem akart. A keresztény talajról való leterelést követi az erkölcsi depraváció, ezt a faji degeneráció és anyagi romlás.

El kell jönni végre nálunk is azon időnek, mikor a katolikus Egyház magáévá teszi annak szükségét, hogy a *konzervatív szellemű pártokat* nem sorsunkra hagyni, hanem ápolni kell. Erre fogja tanítani a katolikus Egyházat, sőt idővel az államot is a szociáldemokratizmus veszélyes terjedése, mely ellen csak magasztosabb és hathatósabb eszmékkal lehet küzdeni. A kereszténységből fakadó konzervativizmus bírja a tömegek szívének titkát és magának a liberalizmusnak egyik vezéralakja, Erdély miniszter mondotta annakidején jászberényi híres programbeszédében, hogy az egyházpolitika teremtette meg a tiszta alapot, a melyen a liberális és konzervatív elemek csoportosulhatnak.

Lehel-e a katolikus Egyház feltüntetett magatartására nézve bizonyos enyhítő körülményt tekintetbe venni?

Lehet, és pedig a *főkegyúri jognak* a kormány utján való gyakorlását.

A mindenkor dinasztikus érzelmű püspöki karnak nagyon meg van a keze kötve, mikor az uralkodó oly hatalmas buzogányt forgat kezében, mint a főkegyúri jog és a kormány iránt

való oppozíciót, egyben a főkegyúr ellen való oppozíciónak minősíti. Mi sem bizonyítja jobban ezen felfogás igazságát, mint a legutóbbi választások alkalmával a püspökökhöz intézett állítólagos legfelsőbb utasítás. A dinasztikus érzést a kormánytámogatással azonosították. Tudvalevő s bebizonyított ugyan, hogy a főkegyúri jog modern gyakorlása sérelmes és nem bír beigazolt jogalappal. Az is tény, hogy tulajdonképpen be se bizonyított jogon, hanem csak szokáson alapszik a főkegyúri jog. És ha már egyáltalán a szokás alapján jognak is tekintjük, akkor is *személyes fejedelmi jog*, a melynek súlypontja az Egyházban van és a melyhez épen ezért semmi köze sincs a felelősség elvén nyugvó parlamentáris kormányrendszernek. Mindezen anomáliák dacára, a meddig ez meg nem változtatható, számot kell vetni a főkegyúri jog jelen gyakorlásával. És ha tudjuk, milyen ügykört ölel az föl, belátjuk azon sajnálatos függést is, a mely a püspöki kart a kormányhoz köti. A főkegyúri jog tartalma ugyanis következő tágkörű jogosztványokat foglalja magában:

1. A javadalmak tekintetében a főkegyúr a pápa beleegyezésével püspökségeket, káptalanokat, apát- és prépostságokat alapíthat, székhelyeket áthelyezhet, egyházmegyéket átalakíthat, föloszthat, egyesíthet, bekebelezhet és megszüntethet. 2. A javadalmak adományozása tekintetében a főkegyúr nevezi ki az érsekeket, püspököket, c. püspököket, kationokat, főespereseket, világi és szerzetes javadalmas és címzetes apátokat és prépostokat, a kormány előterjesztésére. 3. A magánkegyúraság tekintetében a főkegyúr adományozza a kegyúri jogot kiváltságképen, Ítélt vitás kegyúri kérdésekben, szabályozza a kegyúrak jogait s kötelezettségeit, visszaélés esetén megvonja a kegyúri jogot.

4. Az egyházi javak tekintetében a főkegyúr felügyeleti jogot gyakorol az egyházi birtokok, az egyházi és iskolai alapítványok kezelésére; ha a javadalmasok javadalmaikat elhanyagolják, jogában áll a javadalmat zárgondnokság alá venni s a jövedelemből a javadalmas hanyagságát pótolni (rozsnyói eset); beleegyezési joga van a javak elidegenítésére vagy megterheltetésére; széküresedés alatt kezelheti a nagyobb javadalmakat és rendelkezik az időközi jövedelem hováfordítása iránt; van rendelkezési s kezelhetési joga a vallástanulmányi és egyetemi alapok tekintetében, az egyházi és iskolai célok körén

belül; joga van az elpusztult vagy eltörölt zárdák és javadalmak birtokát más egyházi és iskolai célokra fordíthatni.

Óriási tehát az ügykör, a mit a főkegyűrság felölelhet. Lehet mondani, a főkegyúr kezében tartja a magyar Egyház kormányzását. Ha a főkegyúr politikája a keresztény politika talaján áll, a főkegyúr e jogkörrel megfelelő irányban munkálkodhat a katolikus Egyház fölvirágzásán. Viszont, ha a főkegyúr a liberális politikát veszi az ország kormányzására igénybe — a kormány kezelve nevében a főkegyúri hatalmat — az egyházi hatalom javarészt a kormányhatalom intenciójának s politikájának jegyében kénytelen úszni az árral. Akkora a főpapság függő viszonya, hogy egy püspök pl. még gyökeres gazdasági átalakítást, építkezést sem eszközölhet uradalmában a kormány nélkül; az egyházmegye szervezetét se változtathatja meg a főkegyúr beleegyezése nélkül; zsinatot a püspök önállóan nem tarthat, azon nagyhatalmi gépezet miatt, a melyet a kormány a főkegyűrság révén kezében tart. Úgyszólván ki van szolgáltatva minden püspök a kormánynak és ha nyílt kormányellenes politikát űz az a püspök, a kormánynak van elég eszköze, hogy még adminisztratív utón is sújtsa az illető főpapot. A kormány kezében levő főkegyúri gyakorlás sajnos nem az egyház szervezését és védelmét jelenti, hanem annak az állami mindenhatóság nevében zaklatását. A kormány felelőssége a főkegyúrral szemben csak másodrendű, elsősorban a pártpolitikát, a Ház többségének akaratát képviseli s a szerint gyakorolja a főkegyúri jogot is.

Ezen jogtalan abuzus oka a felsőbb egyházi körök határozatlanul vagy tartózkodó politikai magatartásának.

VI. Az autonómia hiánya.

A KERESZTÉNY politika érvényesülését nagyban akadályozza a *katholikus autonómia hiánya*. A világi elemnek a hiten kívül nincs az Egyházzal semmi érdekközössége. Ezen akar tehát az autonómia segíteni. Döntő befolyást kíván nyerni az *egyházi javadalmak* betöltésére; a *vallás- és tanulmányi alapok* kezelését és az ezen alapokból főtartott *iskolákat* joghatósága s vezetése alá kívánja vonni. Sajnos, már több mint ötven éve vajúdik a katolikus autonómia. Mindenki kívánja és még sincs meg. Beszélnek, gyűléseznek, királyi manifesztációkat tesznek érdekében s mikor meg kellene csinálni, akiktől függ, azok visszavonulnak.

Született az 1848-ki törvényhozás hatása alatt. Az Egyház jogállása megingott, szükségesnek látszott a világi elemnek az Egyház ügyeiben nagyobb működési kört biztosítani. Mikor aztán a vihar elült, a régi rendszer visszacsinalódott, mint valami esernyőt, bevonták az autonómiát is. A kiegyezés azonban föltámasztása volt az 1848-as törvényhozás szellemének. Az 1848: XX. 2. t-c. újéletre kelt, a katolikus Egyház államvallási jellege történeti hagyomány lett, jólehet a kormány az államvallástól kapott jogokat azért megtartotta. A kiegyezés a keresztény befolyást az államtól elutasította, de a kormány befolyását a kikoszarzott Egyházra megtartotta. Sőt ezen anachronizmust a mindenkori liberális kormányok azzal tetézték, hogy a régebbi kormányrendeletekre az országgyűlések végzéseire hivatkoznak, amikor az állam még általános vonásaiban keresztény alapon állott s a király főkegyúri jogát személyesen, törvényhozási felelősség nélkül gyakorolta. Ezen helyzethez hozzájárult a vatikáni zsinat nyomában kelt katolikus-ellenes hangulat, mi ellenszenvet szított az Egyház ellen. Ilyen állapotok között az autonómia újra

fölszínre került, a bizonyos esernyőt kinyitották s a világi elem bevonása az egyházi ügyekbe ismét életbevágó kérdés lett. De a komor fellegek látszatra csakhamar eltűntek, a dolce far niente erőt vett, mire az autonómia tervezete csodálatosan ott maradt a miniszter asztalfiókjában. Se az Egyház, se a kormány nem bolygatta komolyan, hagyták szépen pihenni. Jött azután az egyházpolitika, mely az Egyház ősi súlyának még fönmaradt vonalait is kettévágta. A nagy küzdelemben látta az Egyház, mennyire el van szakítva a világiak támogatásától, mennyire magára van hagyatva. Ismét jónak látszott tehát az autonómia napirendrehozatala. A kormány is, hogy az egyházpolitikai győzelem után «engedékenységének s előzékenységének» jelét adja, megtette ő felségénél az előterjesztést a kongresszus egybehívására.

A kongresszus össze is ült, tervezetet is készített és mikor ez a tervezet napvilágot látott, akkor kisült, hogy az komolyan se a catholicismust, se a liberalizmust ki nem elégítette. Kisebbségi tervezet, mint 1870-ben, most is volt.

Vannak, kik azt hiszik, hogy a kongresszusi munkálatnak e sikertelenségével tulajdonképen az autonómia célját akarják megghiúsítani, vagy legalább is ad graecas calendas kitolni. Tény, hogy huzavona tapasztalható az egész ügy előkészítésében; valamint tény az is, hogy mindinkább általánosabb lesz azon nézet: nem lesz az autonómiából semmi, mert se a kormánynak, se a püspöki karnak nem kell. Azt mondják, a kormány a főkegyúri jog gyakorlatát meg a vallás-tanulmányi alapot nem akarja kezéből kiadni, a főpapság pedig tart a főpapi javak illetéktelen megosztásától és mint 1870-ben, a pártpolitikának a behurcolásától.

Eszerint két faktortól függ az autonómia: a *főpapság* és a *kormány* magatartásától.

I. A *főpapság* magatartásából azt látjuk, hogy barátja az autonómia eszméjének; ő kezdte meg érdekében a mozgalmat, de idegenkedik ezidőszert megvalósításától. Főakadálya tartózkodásának a kormány álláspontja, amibe természetesen soha semmiféle «katholikus» püspöki kar nem mehet be. Kiválóan felekezeti és személyi jogokat a felekezeteken felülálló parlamentáris kormány nem gyakorolhat. A felekezeti állam a felekezetiesség zománcával nem díszítheti föl magát. Ezzel a joggyakorlattal ha

magához kényszeríti az autonómia turbulens világi elemének csak egy részét is, a kormány úgyszólván markában tartja s politikai céljaira is fölhasználhatja az autonómiát. És ha taktikából is, de mindenesetre oly irányzatot lenne képes a kormány égisze alatt álló autonómia fölszínre dobni, mely a nemzeti egyház propagandájának kedvezne. Valahányszor Rómára nyomást kellene gyakorolni, az államegység központjára szoruló autonómiát a kormány mindig kijátszhatná a nemzeti egyház előtérbe nyomásával.

De a püspöki kart a kormány álláspontjánál nem kevésbé aggasztja a mostani világi katolikusok nagyobb részének úgynevezett «liberális katholicizmusa», mely a politika exigenciái szerint ítélve meg a vallási ügyeket is, magában az autonómiában a legveszedelmesebb áramlatot képes támasztani a katolikus Egyház regeneráló működése ellen. A liberális katolikusok becsempészve magukat az autonómiába, hasonlóak a trójai ló katonáihoz. Saját táborunkban ütnének bennünket és vernének szét. A püspöki kar helyzete tehát nem rózsás. Rendkívüli eszélyességre, körültekintésre van szükség, hogy az autonómiával az Egyház valami csapdába bele ne menjen. Jóllehet azonban a püspöki kar volt az autonómiának 1848. óta megindítója, később kényszerűségből a körülmények hatása alatt mozgatója, mindazonáltal részleteiben nem igen mondta meg, hogy milyen autonómiát akar. Általános nézeteket vallott, tágabb körben forgó elvi kijelentéseket tett, de a részletekbe nem bocsátkozott. Annyit tudunk, hogy az autonómia hatáskörét: *a)* azon jogok és jogosítványok képezik, melyeket a főkegyúr s az azokat gyakorló kormány átenged; *b)* azon jogok és jogosítványok, melyeket a püspöki kar átruház; és *c)* azon intézkedések, melyek ezen átengedett jogok és jogosítványok következményei. De hogy miféle részletekben kell mindezt végrehajtani, arra nézve határozott tervet nem kapunk. Hogy a püspöki kar nem nyilatkozik meg az autonómia részleteiről, annak kétségtelenül az eszélyességen kívül az is oka, hogy nem akarja kezéből kiadni a döntést.

Egyes püspöki tervet, mondjuk véleményt azonban ismerünk. Steiner boldogult székesfejevári és Ivánkovits volt rozsnyói püspökét. Steinerében a dogmatikus és kanonikus szempont uralkodó, Ivánkovitsé közvetítő jellegű.

Egészben véve a püspöki kar magatartása azt a benyomást teszi, hogy ezidőszerint nem sürgeti az autonómiát. Inkább maradjon a létező állapot, mintsem egy kormány-aspirációkat támogató autonómia leszerelje hosszú időre az Egyház életképességét. A püspöki kar ezen magatartása mint mondják, az *apostoli szentszék* hangulatának is megfelel, ahol azon irány mérvadó, hogy a katolikus Egyház Magyarországon először a társadalmi s politikai téren igyekezzék megerősödni és ha sikerült a liberalizmust meggyöngíteni, egy konciliánsabb elvi alapon álló kormányval egyetértve könnyebben lehet az autonómiát megcsinálni. Tehát a keresztény revindikáció térfoglalása lehet a püspöki kar magatartása szerint az autonómia garanciája. Adja Isten, hogy a püspöki kar ezen keresztény revindikációra irányuló mozgalom mellett maga is fölmelegedjék.

II. *Milyen autonómiát akar a liberális kormány? Miért áll ellen a katolikus szellemű autonómia létesítésének?* A kormány autonómia-ajánlata következő:

A főkegyúri jog gyakorlatában a vezetés az eddigi terjedelemben az apostoli királyt s a kormányt illetik. Közreműködhetik azonban az autonómia kijelölendő közegei által: 1. A személyi kinevezéseknél «votum consultativum» alakjában. 2. A vallás- és tanulmányi-alapnál az ellenőrzés gyakorlása által. 3. A széküresedés esetén a javadalmak ellenőrzése s felügyelete által. 4. A tanulmányi alaptól föntartott királyi tanintézetek katolikus jellegének ellenőrzésében.

Ezen alapokra helyezkedik a kormány emlékirata. Marad tehát minden úgy, mint volt, csak egy kis consultativumot és ellenőrzést enged a katolikusoknak saját ügyeik intézésében. A mit ad, az csak látszólagos, nem pedig markolható valóság.

Ily merev és indokolatlan állásponttal nem csodálkozunk, ha elsősorban a kormányon múlik az egész autonómiai mozgalomnak visszafejlődése.

Ellenállásának és álláspontjának meg van a maga érdekelt oka.

A autonómia ügye egy per eminenciam liberális kormány alatt nem fog gyökeret verni és hatalmas áramlatot támaszt ellene azért, mert a liberalizmusnak nem áll érdekében, hogy a katolikus erők tömörüljenek és falanxot képezzenek. Nagyon

jól tudja a liberális kormány, hogy csak addig erős a liberalizmus, míg a katolikusok szétszórt kévék maradnak. Azután azt is jól tudja a liberális kormány, hogy nagy hatalmi gépezetet tart kezében a *főkegyúri jog gyakorlatával*. Tőle függ: *a)* az egyházi nagyobb javadalmak s méltóságok betöltése; *b)* kezeli a vallás és tanulmányi alapot és *c)* vezeti ezen alapokból főtartott tanintézeteket. Az egyházi nagyobb javadalmak betöltésében, a kinevezésekben a miniszter még az Egyház hivatalos és minden körülménnyel számoló előterjesztéseit is képes kiforgatni. Ha püspököt kell adni a megyének, kanonokot a káptalannak, plébánost a vallásalapú kegyúri plébániáknak, a miniszter mindenkor oly befolyást gyakorol, hogy az egyházi hatóság egészen háttérbe szorul a saját perifériáján, beleszólása ad minimum redukáltatik, különösen ha az a miniszter azt látja, hogy az egyházi hatóság engedékeny és tartózkodó akaratának érvényt szerezni. A miniszter csak egy alkalomkor, elnéző és engedékeny, ha a jelölt politikailag az ő felfogása szerint kifogástalan.

Ott vannak az *alapok és alapítványok*. Csontig-velőig katolikus vagyon, templomok, iskolák, papok, tanítók főtartására. Nagy érdek van hozzákötve, mert ha nincs, mint a protestánsoknak, nálunk is a híveknek kellene minden templomot, iskolát építeni, papot tartani. A teher a hívekre ép annyival emelkedik, a mennyit ezen alapok és alapítványokból a kormány elvesz. Ezen vagyon az egész katolikus magyar egyházé., azért kezeléséhez a világi híveknek is joguk van. Illetéktelen tehát a felekezeten fölül álló kormány arra, hogy egy vallás alapítványainak kezelője s intézője legyen. Kezelése alatt az alapítványok és alapok jövedelme nemcsak nem szaporodott, de csökkent. És mi katolikusok úgy vagyunk jövedelme élvezésével, mint az alamiznás fráter; ki kell járnunk, szépen kell kérnünk, türelemmel kell kivárnunk, míg végre adnak valamit. Nincs beleszólása a püspöki karnak se, sok kopogtatás után annyit nyert, hogy évenként sommás kimutatást kap s tessék-lássék, parádéra, ellenőrzésére kiküldtek egy vegyes bizottságot, melyben a kormány hű emberei ülnek többségben. Ez a bizottság azonban világért se ellenőrizhet, a kezelésen nem javíthat; működési köre abban áll, hogy tudomásul veszi a vagyoni kimutatást s költségvetést. Még a püspöknek is koldulni, könyörögni kell, ha megyéjében

egy templom roskadóban van és kérni kénytelen valamit a vallásalaptól. És ha végre kap hosszú várakozás után, mikorra a terhek is fölszaporodtak, még kegyelemnek kell tartani, hogy az Egyház, az egyházi vagyonból kap valamit. A hívek persze a püspököt, a plébánost okozzák, hogy a vallásalap a segélylyel diluviális lassúsággal késik. Calamitas nunquam tota. Hangos a panasz, hogy nem jövedelmeznek a vallásalapítványi birtokok s alig képesek a kiadást fődözni. És ez bizony szomorú igazság. De hát van-e Magyarországon keresettebb bérlet, mint a vallásalapítványi birtok? Olcsón adják ki politikai szolgálatok jutalmában, vagy ha házikezelés alatt vannak, a legtöbb vallásalapítványi gazdatiszt nem sokat törődik azzal, hogy buzgalmával, gazdai szakavatottságával szaporítsa e katolikus közvagyon. Ezek az államnál a legkeresettebb gazdatiszti állások s nem is tekintik magukat az egyházi vagyon sáfárjainak, hanem állami (vulgo közalapítványi) tisztviselőknek.

Abnormis a vallásalapítványi iskolák ügyvezetése. A püspök, vagy ha a kormánytól függő autonómia lenne, az autonómia nem nevezhet ki tanárokat. Önállóan nem szabhat ki tanrendet, nem határozhatja meg a tankönyveket, nem intézheti el a tanári kar fegyelmi ügyeit, nem állhat őrt a vallásos szellemű tanítás mellett. A fontos pozíciókban levő vallásalapítványi középiskolákat azá Liam siet olcsón átvenni, mint például nemrég tette a budapesti V. kér. Markó-utcai gimnáziummal s hova-hamarább csak kisebb helyeken hagyja meg a kir. katolikus középiskolákat. Az állami középiskolákat rés alicuius, az alapítványiakat rés nullius gyanánt tekintik még a protestánsok is. Egyetemünket katolikus érsek alapította, katolikus érsek bővítette, Mária Terézia katolikus apátságokkal s prépostságokkal javadalmazta és van-e erre beleszólása, befolyása a katolikusoknak? Nem hirdetik-e teljesen állami jellegűnek? Még a keresztnek se tudunk benne érvényt szerezni a kereszt-mozgalmak alkalmából. És nem hemzseg-e tanári Jrara a zsidótól, a szabadkőműves szellemtől? Ma már annyira vagyunk világi tanáraink dolgában, hogy feltűnő, ha találkozik közöttük egy Margalits, Concha, Csillag, kik katholicitásukat nem rejtik véka alá.

Tehát az a nagy hatáskör, mondhatni *abusus*, mellyel a kormány a főkegyúri jog gyakorlásában bir, akadályozta a

múltban, akadályozza a jelenben, hogy az autonómia sikeresen keresztülvitessék. A kormány keze a kultuszminiszter útján, tagadhatlan, legtovább ér. És ha a kultuszminiszter jó pártember — amint hogy elsősorban az — láthatjuk, hogy mi minden függ tőle, in spe futurorum mennyi papi ambíciót köt le magának! Többször az igaz, az apostoli szentszék, vagy a püspök határozott föllépésén megtört a kormány szándéka, mégis legtöbb esetben elérte célját, ha másképp nem, ügyes kompromisszumok árán.

Fölmerült többször azon indítvány, hogy az autonómia ügyében egyenest az apostoli főkegyúrhoz kellene fordulni. Ez tagadhatatlanul az utolsó, de jogilag a leghelyesebb expediens. Mert nem a kormány enged át tulajdonképen jogokat, hanem az apostoli főkegyúr gyakoroltatja valamely orgánum, ez esetben a miniszter által jogait és így ezt a gyakorlatot kellene átruházni egy más faktorra, az autonómiára. Mindenesetre, ha nincs megegyezés a kormánynyal, erre a lépésre kellene szánnia magát az Egyháznak és az autonómia kiküldött bizottságának. Ha az apostolok a sinedriontól féltek volna, ma nincs Egyház. Ha az Egyház csak azt mondta volna meg a királyoknak, ami kedves, ami tetsző, ami mesterkél, az Egyház ma hol volna ? Az Egyház nem arra való, hogy vezettség, hanem hogy vezessen. Csak a muszka pópa előtt törvény, hogy sohase szóljon, ami a hatalmasoknak nem tetszik. A magyar katolikus papság vezéreinek mindig megvolt a bátorsága a korona lelkiismeretéhez szólani. Az alkotmány nem zárja el az utat, hogy a fejedelemhez ne lehessen egyenesen fordulni s ha a püspöki kar a fejedelemhez, mint apostoli kegyúrhoz viszi az autonómiát, csak úgy tesz, mint az apológéták, kik a császárhoz szóltak, habár megvolt a törvényhozó senatus is.

VII. A liberális katholicizmus és az alsó papság.

KERESZTÉNY politikai érvényesülésünknek egyik kerékkötője intelligenciánk úgynevezett *liberális katholicizmusa*. Liberális katholicizmust az Egyház nem ismer. Katholicizmus csak egy lehet, az, a melyet a katekizmusból tanulunk. Credo in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam? A liberálizmus azonban ezt a szektát is fölszínre juttatta Magyarországon s behálózta vele a lelkeket. Naponkint sűrűn halljuk úgy a sajtóban, mint a politikai és a társas életben fölhangzani: én liberális katolikus vagyok! Mit jelent ez? In abstrakto jelelenti: Isten jogainak megcsorbítását és a korszellemmel való megalkuvást. In konkreto: a katolikus igazság elnyomását, ennek mint szükséges rossznak eltűrését és a katolikus önvédelem leszerelését. Az a jelszó: lehet valaki jó katolikus, csak illeszkedjék be a jelen korba; az Egyháznak is engednie kell tanítása merevségéből, mert kockáztatja existenciáját. Lehet keresztet vetni, de megvallani, ez már az opportunitàs és az érdek dolga.

Miről lehet megismerni a liberális katholicizmust? Arról, ha szemére vetjük fogyatkozásait a katolikus hitben és tiltakozik ellene; ha pattog katholicitásának kétségbevonásán és maga határozza meg politikai frázisokkal a katholicizmus pátensét. A papokkal fraternizál, különösen a liberális papokkal jó lábon áll; de csak a halálnál dobban föl néha a keresztény lélek. Valási ügyekben majdnem általánosan járatlan a liberális katolikus. Alig ismeri vallását jobban, mint Mohamedét vagy Konfuciusét; de azért einancipálnak tartja magát az Egyház tanítása fölött kritikát gyakorolni. Követeli, hogy az állam érdeke szerint módosítsa hitvallását és tanítását a katolikus Egyház. Először kell szerinte lenni hazafinak s csak azután katolikusnak. Első mindenben az állami, a nemzeti érdek, ennek alávetett az Egyház is.

Miért oly szapora a liberális katolicizmus? Mert ma divat és rendszer liberálisnak lenni. Hitét a magyar veleszületett konzervatizmusánál és családi tradicionál fogva az igaz, nem veti el, de nem is gyakorolja. Bensőség, munkásság, állhatatosság hiányzik belőle. Liberális lesz ma minden intelligens ember azért, mert ez ajánló levél arra, hogy carriere-t csinálhasson. Sokan átlátják a liberalizmus tanainak hamisságát, de a személyes kilátások, családi összeköttetés, a hatalom varázsfénye elszédíti az embereket. A fiatal tanult ember kilép az életbe, körültekint azon ösvényen, mely őt hírnévhez, pozícióhoz, jó hivatalhoz vezet és rögtön észreveszi, hogy a boldogulás első föltétele nem más, mint hogy a század fia, azaz liberális legyen. Ha azzá nem lesz, minduntalan akadályokba ütközik. És mivel a liberalizmus is azt mondja, mit a sátán mondott Krisztus Urunknak: «Mind-ezeket neked adom, ha leborulván imádasz engem» — az emberek leborulnak előtte és imádják. Ellenállni kevesen tudnak a kísértésnek, a hősiek lélekerősség fehér holló számba megy, félnek a klerikális, ultramontán elnevezéstől; azért azzal kezdi a fiatal ember pályáját, hogy fölcsap liberálisnak és csakhamar azon veszi észre magát, hogy fölvilágosult ember hírében áll, bejut holmi küldöttségekbe, bizottságokba, még szerkesztőségekbe is. Meglévőn a nyilvános szereplés, a többi magától jön. És mivel a liberalizmus emancipációt jelent, a katolicizmus pedig fékezést, a romlott emberi természet Eldorádóját látja benne és rálép a lejtőre. Sokan követik, innen van vonzóereje. De hogy a kecske is jól lakják, meg a káposzta is megmaradjon, nem szűnik meg az ilyen ember magát szemfényvesztésül katolikusként hirdetni. Eljár templomba, beiratkozik és eljár a katolikus körbe, szidja, ha kell, a zsidókat, sőt egynémely katolikus mozgalomban is részt vesz. Ilyen külső cégérral borul aztán ránk a liberalizmus a maga egész hatalmával. Kevesen ismerik veszélyeit, annyira tetszetős a köpeny, melyet visel. A megejtett közvéleménynek nem jut eszébe kutatni, mit rejt ez a csábító takaró. Benne él és mozog, kap utána, mert így követeli ezt a romlott divat és a «magasabb közéleti erkölcsstan kultusza».

Milyen a liberális katolicizmus a gyakorlati életben?

Azt mondja, az államnak csak szimbolikus köteleességei vannak az Isten iránt, például ünnepi istenitiszteletek. Az Egyháznak

nem lehetnek saját és állandó jogai, hanem csak olyanok, melyeket az állam enged, addig terjedők, meddig az állam engedi. Ha konfliktus van az Egyház és állam között, a hatáskörök kijelölése nálunk az államot illeti; megilleti az államot a jus piaceti, jus supreme inspectionis, jus cavendi és jus appellationis. Joga van az államnak az egyházi vagyont, alapokat, alapítványokat kezelés alá venni, mintha bizony az Egyház kiskorú vagy tékozló lenne. Vallás, autonómia, erkölcs, jogügy, tudomány, minden liberális mázzal van bevonva, attól kékül és fakul. A vallás magánügy, csak a templomban kell lenni katolikusnak, de azért a katholicizmustól élvezett nimbusza kedves az állam előtt. Tőle kapott előnyeit, szabadalmait megtartja, nehogy azt higgye a nép, hogy az állam nem keresi a barátságot a katolikus Egyházzal. Sőt hogy kezét biztosítsa az Egyházban, alkotmányos formák mögé sáncolja magát s a törvényhozással áll elő, ha felelősségre vonják! Nem telivér, vagyis dühös liberalizmus az, mely a katholicizmustal nem akar együtt élni, hanem amolyan mérsékelt liberalizmus. Amaz nyíltan, engesztelhetlen gyűlölettel az Egyház iránt, pozitív vallást nem vallva, halad célja felé. Emez kendőzött arccal, alakoskodva, ravaszkodva, bókolva a papoknak tör magának utat. Nem üzeni meg kürttel és dobszóval a harcot. Alattomban szítja az alvó ellentéteket. Érdekeket kelteget álmukból, csiklandozva öntudatra nem ébredt étvágyakat. A cél világos, így lehet megghiúsítani a katolikusok szervezkedését. Lehet ezt annyival is inkább, mert a modor, a látszat, mellyel azt teszi, finom s a társadalmi illendőség korlátai között mozog. A durva támadást és harcot nem szereti a liberális katholicizmus, de ha a támadás elegánsan, simán történik, ezen nem ütközik meg. A népcsődületet, tömeg föllázítását nem szívesen látja, de ha a polgári házasság, felekezetenküliség, állami iskolázás, fohász-szerű imázás behozatik, szabadkőműves lyceumok állíttatnak föl, ki merné ezeket kárhóztatni? A népiskolába beengedi a katekizmust, de a katolikus középiskola, pláne egyetem, a sötét középkorba való. A pápát nem veti meg, de világi uralmát, a pápához való fiúi ragaszkodást, az ultramontán szellemet roszszalja. Elborzad, midőn a katolikus sajtó kemény kifakadásait olvassa, abba szelíd, békülékeny és türelmes hangot kíván; de nincs egy szava se, ha a liberális sajtó dühöngéseit és razziáit

olvassa a katolikusok ellen. Csak eltévedt juhokat ismer, a kiket cukorral kell szelidíteni, nem pedig zablával és akollal. A türelmet és szeretetének kincseit hitének esküdt ellenségei számára tartja fenn, de ha egy pap vagy hitbuzgónak ismert világi hibába esik, meggyanúsítja az egész testületet és az egész katolikus hitvédelmi mozgalmat.

Mi ruhazza föl bizonyos tekintéllyel a liberális katholicizmust?

A liberális papok. Liberális épen úgy található az egyháziak, mint a világiak között. Az igaz hit elleni tévelynek a pap is akárhányszor épen úgy megfizeti adóját, mint a világi. Az első, mit a liberalizmus forradalmi munkájához keres: a hivatás nélküli, vulgo stréber pap. Szüksége van ilyenekre, hogy célját a tudatlanok és kevésbbé óvatosak előtt palástolja és a tekintély, no meg a vallásosság színezetével körülvegye. S minthogy mindig akadtak elégedetlen, erkölcstelen, ambíciótól túltengő, vallásos szellem nélküli, de azért egyházi méltóságokban turkáló és utazó papok, a tévely és szakadárság bármely alakban jelentkezett, mindig talált papi zelótákra és pártfogókra. Ez alig lep meg bennünket, ha tudjuk, hogy Egyházban támadt szektáknak és eretnkségeknak atyja majd mindenhol pap volt. És történelmi tény, hogy semmiféle eretnkség se erősödhetett volna meg, ha papok nem lettek volna a dajkálói. Judást maga Jézus Krisztus szentelte apostollá és mégis ő volt a liberális pap első mintaképe.

Az Egyház iránt hűtelen papok tehát mindig voltak és lesznek. «Szükség — mondja az apostol — meghasonlásoknak is lenni, hogy a kik állhatatosak, ismeretesek legyenek közöttetek.» (Kor. 11. 19.) Ma is vannak az Egyház iránt hűtelen papok. Ha nem is tagadják vagy támadják meg nyíltan az Egyház tanítását az attól nyerendő konc érdekében, mégis nyilvános szereplésük, hallgatásuk, az egyházi és vallási ügyek hitvédelmi mozgalmában, a liberálisokkal való nyílt összetartozásuk, kegyeik hajhaseása és ily réven egyházi méltóságok elnyerése, a liberális politikai pártokba való belépésük, liberális képviselőkké való választásuk napnál fényesebb bizonyítékai annak, hogy az Egyházzal nem éreznek, a hitét nem vallják apostoli lelkülettel. Megalkusznak saját érdekükben mindennel. Képesek elárulni, földadni az Egyház

tanításait és jogait; képesek a képviselőválasztásoknál a liberális jelöltek mellett korteskedni, csakhogy ellenkezésbe ne jöjjenek az uralkodó áramlattal, annak rendszerével. A liberális pap az egyházi-állást nem lelkipásztori fáradságnak és kötelességnek, hanem egyszerű, jövedelemre bázírozott üzletnek tartja. Katholikus szellemű lapot nem járat, nehogy gut gesinnt volna gyanúba jöhessen. A liberális pap a miniszter, a kegyúr kedvéért keresztény politikai meggyőződését áruba bocsátja. Ha liberális papok nem lennének, sohse lenne liberális katolicizmus. Ok képezik a kovászt, melytől dagad e szellem kórsága. A liberális papok a liberáлизmus igazságtalanságainak fő bűnrészesei. Mert annak rendszere ellen nem küzdve, sőt kebelükben helyet foglalva, a merényletekért Isten előtt ép úgy felelősek, mint a párt maga, mely azokat elkövette. A katolikus pap képzettségével, tudományával és társadalmi pozíciójával sokat nyom a latba. Nagyban előmozdit valamely ügyet, még ha passzíve tartja is magát mellette. Ha aktíve közreműködik vagy erkölcsi támogatást fejt ki, akkor egyéniségének varázsával többet használ az ügynek, mintha pénzt adna. így lesznek a liberális papok az intelligenciának megtévesztői, nyájuknak mótelyei, mely az ő maguktartása után ítél, jószínbén látja azt, a mi tulajdonképen szekta, kitér a kapacitálás elől azzal: hiszen a papok is benne vannak, azok se támogatják a keresztény politikát. A látszólagos, csekélységeknek tartott külsőségek, a kevésbbé óvatos vagy lelkiileg műveletlen embereket így ingatják meg hitükben. így lesz a pap, a nélkül, hogy a jövő esélyeit látná, a liberáлизmus gyakorlati ápolója. Mozog a pap tehát a bolygóval, ha a liberalizmusban úszik.

Azt mondhatja valaki, hogy a liberáлизmus és liberáлизmus között különbség van és a pap bizonyára a mérsékeltliberalizmust követi. Az igaz, van teli vér, van mérsékelt és van a liberáлизmus szelétől megcsapott liberáлизmus. Csakhogy mind a három egyformán rossz. A telivér ordítva, a mérsékelt szónokolva, a szél által megcsapott sóhajtozva fejezi ki liberáлизmusát. Legrosszabb a mérsékelt, mert tévedésbe legkönnyebben ejt. Sajnos, ehhez tartoznak a papok.

A magyar papságnak a liberalizmussal való kacérkodását, sőt együttműködését ezelőtt harminchét évvel megjövendölte *Palásthy* Pál püspök, legnagyobb egyházpolitikai publicistánk. Halála után iratai között megtalálták 1868 május 5-én írott «Emlékül és igazolásul» című följegyzéseit, melyben a «Religio» szerkesztésétől való visszalépését megindokolta. Ezen posthumus «Önigazolás» nagyon érdekes bepillantást enged a magyarkatholikus Egyháznak a kiegyezést követő korszakában.

Palásthy szerkesztői visszavonulása annak idején feltűnést keltett, mert lapja tekintély volt és szinte magna chartája az egyházpolitikai tudásnak és szellemnek. A «Zárszó»-ban, mellyel az olvasóközönségtől elbúcsúzott, a katolikus író hivatásának úgyszólván apothoezisért írt meg; örök tanítást nyújtott katolikus elvszilárdságával, bátorságával és szókimondásával a legkomolyabb pillanatokban. És mégis letette a tollat épen akkor, a midőn az új alkotmányos korszak küszöbén a katolikus sajtó megérezte a sudár cédrusok hiányát, a mikor a nemzet a politikával teljesen elfoglalva, mint maga mondja Zárószavában: «A katolikus elveket fejtegetni mégis nagyobb szükség volt, mint másutt».

A posthumus följegyzések publikálása után teljesen tisztában vagyunk Palásthy Pál visszalépésének indokaival. Bár bucsucikkében elég keserűen szólt a nálunk is mindinkább tollasodó liberálizmus jövő térfoglalásáról s az olvasóval sejtette, hogy az egyházi kulisszák mögött valami baj van, de a leplezetlen tulajdonképeni okot mégis a posthumus cikk tárta föl Palásthy egyéniségéhez méltó őszinteséggel.

Mit mond el Palásthy e följegyzésekben?

Elmondja, hogy a hazai új kormány, törvényhozás, közigazgatás a liberálizmus jegyében születvén, hamarabb vagy később az Egyházzal összeütközésbe jut s ez vagy nyílt harcban, vagy az Egyház szolgátságában fog megnyilatkozni. Ő mint lapíró oda lépett, a hol az ellenség támadta az Egyházat, de ennek az irodalmi harcnak csak akkor lett volna sikere és hatása, ha a lap irányához a püspöki kar rokonszenve is csatlakozott volna. De nemhogy ezt nem találta, hanem «az egyházi élet mezején néma hallgatást, teljes téltlenséget, sőt liberális irányban a püspökök részéről mozgalmat» talált. A püspökök folytonos «leckéztetésére» nem akart

vállalkozni, se a meddő küzdelemre nélkülök. A lap szellemének megfelelő tevékenységet a jövőben lehetetlennek ítéli, mert a püspökök öregek, a békés napokra gondolnak, az ismert példabeszéd nyomán: «A ki utánam jó, zárja be az ajtót». A kormány hízelgése, hitegetése elaltatja őket. A miniszternek gondja lesz, hogy az elhaló püspökök után lehető ellenállás ellen biztosítsa magát. Így a püspökök az idő veszélyeinek horderejét vagy föl nem fogják, vagy ha fölfogják, az egyházi érdekek védelmére meginduló küzdelemben a siker minden reményéről lemondanak. Dacára, hogy sok teendőt lát az egyházi élet terén, a püspökök Fábius Cunctátor időzéséhez az ő lapjával nem járulhat; ha pedig nyíltan állást foglal ellenük, a felelősség a küzdelemben reá háramlanék; mentője egyedül, elbizakodottság nélkül nem lehet az Egyháznak. Habár látja, rémülve szemléli, hogy a szabadelvűség a papságban is sokakat fog toborzani, a testületi szellem megszakad, a fegyelem meglazul, háború lesz az Egyházban, lapjával nem tud ezek ellen semmit se tenni, mert iránya, helyesége nem vétetik számba, jóllehet aggódik, hogy visszalépésével a jó ügy védelme szűnik meg. Azon remény, mintha a magyar egyházi tényezők elaléltása az alkotmányos élet megerősödésével életre változnék, hiú remény. A politikai téren az elalélt, gyöngye Egyház ellen a támadó erő növekedni, egyházi téren pedig a véderő fogyni fog. A támadó erő a törvényhozás részéről a hallgatag elfogadott esetek által megédesítve hatalmasabb lesz. Majd azt mondja Palásthy, hogy az «Sreg püspökök helyére azalatt új, liberális püspökök lépnek, kiket sokszor nem az egyházi erény, hanem politikai és pártérdek fog püspöki székre emelni». Azután megjövendöli, hogy a papság, látva, hogy a szabadelvű hősieskedés nyit utat az egyházi méltóságokhoz, tömegesen fog a szabadelvű térre ugrani s így a szabadelvűség magába az Egyházba fog beletolakodni. Hogy állhatna tehát ő lapjával a kormány és a püspökök ellen, mikor az egyházi rendben és kormányzatban élő szabadelvűség ellen kellene küzdenie? Csak gyűlöletes lenne nemcsak a politikai szabadelvűség, hanem saját liberális püspökei s paptársai előtt is, mi reá és az olvasóra nézve üldöztetést vonna maga után; a kormány kegyeit vadászó papok tudnák, mit kellene vele tenni. Egyetemi tanár lévén, magatartása miatt állása a miniszternek egy tollvonásától függ;

a szerkesztőségéből egyedül nem lehet megélni, megsemmisítésén a liberális papok örülnének legjobban. Izgatónak nem akar feltűnni, azért a körülmények hatása alatt egyedüli okos ténynek látja a visszavonulást, működésének becsületos végét vetni, annyival is inkább, mert színtelenül lapot szerkeszteni a lapírói hivatás áruulásának tartja.

Ez a rövid kivonata, foglalhatja Palásthy cikkének. Lehetőleg az ő kifejezéseivel, szavaival éltem, hogy minél hívebb és tárgyilagosabb legyek.

Mindenesetre saját tapasztalataim nyugvó meggyőződés-sugallhatta Palásthyt cikkének megírására s kellett a kulisszák mögött oly jeleneteknek lefolyniok, melyek őt a hirtelen visszavonulásra bírták. Az tény, hogy Eötvös miniszter abban az időben azt mondotta Palásthyról: «Ez az ember képes tollával Magyarországot fanatizálni!» A kormánynak tehát a «Religio» a «Pesti levelek» miatt nagyon útjában állott, de tény az is, hogy Palásthyt Simor primás megkedvelte s kassa-megyebeli pap létére nemsokára esztergomi kanonok lett, a publicistikai tollat pedig félretette s történetet írt. Kanonoki stallumát egyetemi tanári érdemeiért vitte ki Simor primás nem csekély küzdelemmel s a liberális kormányokon múlt, hogy nem lehetett megyés püspök, például kassai. Kárpótlásul Simor megtette auxiliaris-püspökének, nagy bizalmával kitüntette s nézeteit fontos ügyekben kikérte, azzal élt is.

A kérdés ezek után a körül foroghat: beváltak-e Palásthy püspök jövendölései?

Elmondhatjuk: *solidum cibum dedit, non lac*. Az események javarészt neki adtak igazat. Ére nézve tényekre mutathatunk s elég utalnom 1898-ban kiadott munkámra: «Ötven év alkotmányos egyházpolitikájá»-ra. Ez sor- és időrendben mutat rá mindazon egyházpolitikai eseményekre, melyek oknyomozólag bizonyítják a liberálisizmus inzultusait a katolikus Egyház ellen. A kormányok folyton egyházpolitikával foglalkoztak s kaput nyitottak a törvényhozásban oly alakulásokra, melyek előbb-utóbb az állam dekrisztianizációjára vezettek. A liberálisizmus annyira türelmetlen lett, hogy hazaárulással vegyes bűnnek és nemzeti szerencsétlenségnek deklarálta a keresztény jelleg és elvek megőrzésére alakult politikai pártállást.

A miket Palásthy a fő- és alsópapság jövő jellemzéséről irt, annak egyházas és politikai érzéséről, azok bizony szintén sok tekintetben beváltak. A katolikus köztevékenység érdekében áldozatot hozni, abban szint vallani, mint szomorúan tapasztaljuk, két táborra osztotta magát a papságot is. Ma már beszélnek liberális és hithű püspökökről, liberális és néppárti papokról: Össze-
 ségben pedig azt látjuk, hogy az egyház intéző tényezőiben szer-
 fölött gyöngé a liberális hatalommal szemben. Sőt találkoztunk akárhány pappal, a kinek állásfoglalása határozott árulás volt egy-
 házával szemben. Az egyházas érzés, a kötelességtudás, a kitaró elvhűség nagyon megfogyatkozott a magyar papság tekintélyes részében, sőt megjelent az Egyházban egy olyan típus is, a mely a közélet minden ágában veszedelmes, de a papságnál a legveszedelmesebb. E típus a stréber típus, a mely, ha vezetőszerp-
 hez jut, az egyházi ügyek kezelésének elrontását egész az aver-
 zióig képes fokozni. A papi stréberség pedig — Sajnos — a politikai stréberséggel egy vonalban nagyon terjed, niég oly körökben is, a hol arra legkevésbé számítottunk. Ne legyünk azonban elfogultak. Egy dologban Palásthy rossz prófétának bizonyult, tudniillik, midőn «hiú reménynek» mondotta a magyar katolikusoknak az elaléltságból való életre kelését. A magyar katholicizmus igenis fölébredt és a szervezkedés széles mederben megindult. Akár a politikát, akár az irodalmi, akár az egye-
 sületi, akára szövetkezeti életet tekintjük, a korrekt katolikus fölfogás irány elhatározóan, tért hódít. A magyar katholicizmus szervez-
 kedése ma már kihúzott lángpallos, mely a katholicizmus jogainak, az ország keresztény szellemének kivívására a liberalizmus lenyűgöző bilincsei mögül, mint üdvös reakció megvillan. Csak az a bajunk, hogy félúton vagyunk. Nálunk nagy tűzzel szoktak megindulni a katolikus mozgalmak, kihúzza a papságnak is egy tiszteletre méltó serege a kardot... de a szalmatűz eléleti felbuzdulásunkat s a kardot visszatesszük hüvelyébe s a dolce far niente erőt vesz rajtunk.

Azt hiszem, Palásthy bizonyára rágondolt erre a szalmatűzhöz hasonló fölbuzdulásunkra, a megszokott dolce far niente-re, mikor a papság liberalizmusát oly kiáltóan jellemezte. Maga előtt látta azt a magyar papságot, melynek egy része mindig neki buzdul a katolikus ügy szolgálatának, de a maga *összesében*

nem tud *egységes* és kitartó lenni a fegyverforgatásban, nem tudja magát beleélni a küzdelembe. És kénytelenek vagyunk bevallani, ha csakis a papokon múlt volna a katolicizmus ébredése, tagadhatatlanul nem lennénk annyira, mint a mennyire eddig is jutottunk. Hogy ennyi eredményt is tudunk fölmutatni, köszönhetjük a világiférfiak hithű seregének, a mely felkötve a kardot, bátorságot, hátvédet nyújtott a papság küzdő részének. *Zichy Nándornak* és elvtársainak lelkében a katholicitás életelem, lelkük mozgató princípiumává vált oly arányban, hogy felülmúlják példaadásban nem egyszer a papságot Tény, hogy nélkülök a jozefinizmussal még mindig jó adagban telített papság nem tudott volna még annyi küzdelemre se megérni, mint a mennyit átélt.

VIII. A katolikus sajtó és a népoktatás állapota.

RÉGI IGAZSÁG: a kié az iskola, azé a jövő; és a milyen az iskola, olyan a közszellem. A sajtó pláne nagy hatalom, mert az emberek gondolkozására való befolyása kiszámíthatatlan. A katolikus mozgalmak érvényesülésének hatalmas tényezője, úgy az elvhű katolikus sajtó, mint a pedagógiai követelményeknek megfelelő katolikus népoktatás! Sajnos, mindkettő elhanyagolt állapotban van. A sajtó úgyszólván forrását képezi az olvasóközönség politikai tudásának és irányítója meggyőződésének. De nemcsak az olvasóközönséget befolyásolja a sajtó. Befolyásolja az a politikai és állami életet is. Sok politikai akciót a sajtó pendít meg s akárhány ügy, mely virágzást, terjedést, hangulatot kíván magának biztosítani, a sajtót igyekszik megnyerni.

Szorosán véve, «sajtó» köznévi alatt a hírlapírást szoktuk érteni és ha hazánkban a hírlapírás terén széjjeltekintünk, lehetetlen nem látnunk annak óriási előhaladását. Csakhogy ezen fölvirágzott sajtó oly destruktív irányt követ, mely a katholicizmust vagy ignorálja, vagy legföljebb csak akkor vesz róla tudomást, ha árthat. Mellette a katolikus sajtó mint nagyon is szerény hamupipőke húzódik meg s munkásainak látniok kell, hogy a liberális sajtó működését mint gyámolítják nemcsak a világi katolikusok, de maguk a papok is. Akkora a közönyösség, hogy a katolikusok minden különösebb emóció nélkül képesek olvasni a saját vallásuk és Egyházuk ellen intézett piszkos gyanúsításokat és rágalmatokat. És vannak papok, a kik többet adnak a «Pester Lloyd», «Pesti Hírlap», «Pesti Napló» stb. személyükről hozott tudósításaira, mintha ugyanaz az «Alkolmány»-ban, vagy más katolikus lapban jelenik meg. Politikusaink a liberális hírlapíróktól akárhányszor meginterpelláltatják magukat, megengedik beszélgetésük közlését, a katolikus újságíró előtt azonban begombolkoznak.

Egyházi és világi katolikus részről nagyon sokszor örökösen sopánkodnak, megbotránkoznak a katolikus lapok esetleges bátrabb kritikáján, szelíd, konciliáns hangot prédikálnak; de annyi lelki erősségük nincs, hogy a katolikusokat gyalázó lapokat visszaküldenék s azok ellen állást foglalnának.

Pirulnunk kell a katolikusok indolenciáján, hogy kilenc milliányi katolikusnak csak két politikai napilapja van, a fővárosi és vidéki hetilapokkal alig van az egész országban 20 bevallott katolikus újság. Ezek is csak vergődnek, a részvét pangása nem képesíti az óhajtott fölvirágzásra. Sokan azt mondják, minek járassak szűk tartalommal bíró katolikus lapot, a mikor gazdag tartalommal ugyanazon az áron megkapom a liberális lapot. Ne feledjük azonban, hogy ezeknek a katolikus lapoknak legnagyobb fogyatékoságuk nem annyira a szűk tartalomban, mint inkább az előfizetők csekély számában rejlik, hol kevés az előfizető s hozzá még megfeneklett az áldozatkészség, ott a versenyképesség fogyatékos; nem tud az a katolikus lap a liberállal repülni és csak szárnypróbálgatás egész vergődése. A liberalizmus áldoz, agitál sajtója érdekében. Ott azok, a kik vezérszerepet játszanak, vagy ha nem is vezérek, de vagyonosak, nem a rendes előfizetési összeget teszik le a lapért, hanem százakkal, sőt ezekkel váltják meg lapjukat. Azért tud a liberális sajtó hatalmas lenni, mert oszlopos hívei nemcsak beszélnek és Ígérek, de az eszme érdekében cselekedni is tudnak és értenek a propaganda gyakorlati fölkarolásához.

Nálunk, katolikusoknál, ha megindul egy lap, az illetékes körök jóakarattal tudomásul veszik a megindulást, előfizetnek s ezzel érdeklődésük ki van merítve. Néhol kap a lap Ígéretet is, melyet azonban ügyes sakkhúzással visszavonnak, sőt akárhányszor egyszerűen megfélekedeznek róla. Ha a veszély tizenkettedik órájában nem találkoznék néhány, a katolikus ügy becsületét szívéen hordó Mecénás, legtöbb katolikus lapunk kiadhatta volna már gyászjelentését. A néhány lelkes ügybarát áldozatkészsége azonban csak épen arra elég, hogy a lap meg ne bukjkék, de hogy virágzásra és erőre kaphasson, arra bizony e toldozgatás-foldozgatás édeskevés. Virágzás nélkül, bármilyen szépen és gondosan legyen az a lap szerkesztve, létezése az evangélium fügefájához hasonló, nem terem tudniillik gyümölcsöt. A virágzásra való jut-

hatásnak pedig itt is, mint Montecucolinál a háborúra, a pénz az eszköze. Még pedig első sorban azoknak a zsebéből, a kiknek első sorban érdekük a katolikus mozgalmak fölvirágozása. Alaptökével a birtokában képes egy lap reklámot, propagandát csinálni és a lapot olcsón adni. A hol a szerkesztő a lap költségeinek fedezésére már a lap bölcsőkorában az előfizetők pénzéhez kénytelen nyúlni, ott a tengődés és a deficites világ mihamarább beköszönt. Nem lévén alap, természetesen nincs mire szilárdan építeni. Az előfizetők száma oly vegetáló, hogy abból a lap magát fönn nem tarthatja. Az előfizetőket is tulajdonképen nem azok képezik, kiknek szánva van, hanem javarészen papok. Az alsópapság buzgalmának köszönhető, hogy úgy a hogy élnek katolikus lapjaink.

Sokan, még egyházi körökben is azt szeretnék, ha a katolikus lapok simák, amolyan színtelenek lennének s tartózkodnának az erősebb hangtól. A kik így beszélnek, azok nem ismerik a közönséget, mely a nyílt szóból ért és megfélelkezik arról, hogy Krisztus Urunk is használta a korbácsot. A katolikus hírlapíró nem a színtelenségnek, hanem a krisztusi hitből fakadó igazságnak hirdetője. Nem a küzdelem kikerülése, hanem a katolikus tan gyakorlati föntartása a hivatása. Nem a korszellemnek és badarságainak tömjénezni, mint a liberális hírlapírók teszik, hanem irányítani s a korszellemet salakjától megtisztítani. Ha a katolikus sajtó az égető katolikus kérdéseket kikerüli, ha azt derékon nem ragadja, ha az ellenfél zömét föl nem keresi, ha csak kendőzi, simogatja a napikérdéseket és a táborhelyet kerülgeti, ha csak csipkedni, humorizálni tud, akkor fölösleges és életerő nélküli a katolikus sajtó. A küzdelemben selypíteni, susogni, örökösen morogni mit sem ér. Clama! mondja az Úr; quasi tuba, exalta vocem tuam, et ne cesses! Ha a liberalizmus erős falán úgy kopogtatunk, mint jóbarátunk vagy atyafiaink ajtaján, ezeken a falakon bizony még csak rést se törünk. A sima hírlapírással kielégítjük a liberálisokat, az igazságnak azonban nem használunk. Kisebb rossz nem írni és hallgatni, mint hűtlenül írni. A katolikus hírlapíró ha fél, ha sebesülni nem akar, hasonló Gedeon elbocsátott fegyvereseihez. Az ilyet, különösen mikor a katolikus hírlapíró a veszély sokszor e genere, e faisis fratribus is várja, nem hivtaaz Isten a katolikus sajtó porondjára.

A katholicizmust gyűrni, hajlítani, idomítani a korszellem szerint, mint a liberális-katolikus írók szeretnék, nem lehet. Nagy fa a katholicizmus, vékony ágak (például liberális-katolikusok), hullni kész levelek (liberálisok) is vannak rajta, melyeket a szél tova is ragad, de maga a törzs erős, nem inog, nem hajlik, helyéből nem mozdul.

Tiszta, nyílt mezőn kell tehát állania a magyar katolikus hírlapírónak. Semmi felezés, semmi alku, semmi megkülönböztetés. A katolikus sajtó akkor áll legitim alapon, ha lelkiismeretesen kezelik, ha az ügynek szolgál s nem a személyes érdekeknek. Ha Isten ügyéért küzdünk, nem szabad opportunistáknak lenni. Isten ügye legtöbbször akkor, emelkedik diadalra, mikor temetésére készülnek a liberálisok. Az alku, a simulás, az alkalmazkodás minket gyöngít, az ellenfélt pedig megerősíti.

Operamini donec lux est, mert bizony reánk sötétedik.

Tizenöt-hús esztendeje, hogy folytonos küzdelem a kath. népoktatás ügye. A küzdelem különösen három irányban nyilvánul. Először az iskola jellege, másodszer a tanítási terv, harmadszer a kormányzási szellem körül.

1. A katolikus iskolák jellegének főtartásában az utóbbi években nagyot estünk. Az államosítás vagy községesítés nagyon előrehaladt. Dacára, hogy a népiskolák javarészen felekezeti, a katolikus tanítóképzők is nemhogy szaporodnának, de mint a kassai példája bizonyítja, fogynak. A beszüntetett pesti, soproni és nagyszombati helyére se léptek újak. Pedig még a nyitrai, váci, veszprémi vagy szombathelyi, besztercei vagy rozsnyói egyházmegyékben is sürgősen kellene tanítóképzőket föllállítani, nemhogy a meglevőket beszüntetni. A népiskolák főtartásában a fokozottabb igényeknek az elszegényedett nép sok helyen képtelen megfelelni. Eleinte a tömeges államsegélyezéssel húzzák-halasztják az államosítást; mikor aztán évek hosszú során át az állam kétszer-háromszor nagyobb teherrel járul az iskola főtartásához, mint a felekezet, egy szép napon az iskola az állam ölébe hull. Az államosítást vagy községesítést azonban, bár nem is az egész vonalon, de sok helyen mégis meg lehetne akadályozni, ha az Egyház a még rendelkezésére álló egyházi vagyon-

ból, az alapítványokból; a kormány pedig a vallás- és tanulmányi alapból sietne ezen iskolák fölsegélyezésére, jól tudom én, hogy minden iskolát nem lehetne megmenteni, de az is tény, hogy sokat megmenthetnénk áldozatkészséggel. Mert az mégis kirívó anomália, hogy a mikor az egyházi vagyon még a kezünkben van, hogy ugyanakkor a felekezeti iskolák rohamosan fogynak és nem részesülnek az Egyház részéről oly gyámolításban, mellyel részben megmenteni lehetne iskoláinkat. Ha némelyik szegény egyházmegye nem segélyezheti azokat a szegény iskolákat, arra való a tanulmányi alap, hogy elsősorban a szegényebb egyházmegyék iskoláit támogassa. Az autonómia szervezése természetesen a leggyökeresebben oldaná meg az ilyen tengődő iskolák megmentését. A jobbmódú egyházmegyékben azonban már az áldozatkészség oltárán kell áldozatot hozni. Nem akarok rossz próféta lenni, de ha a jelenlegi állapot tovább tart és a történelem idők múltán foglalkozni fog a felékezeti iskolák térszorulásával, féltő, hogy mulasztással fogja terhelni a papságot is, melynek kezén annyi felekezeti iskola kisiklott. Azt mondják sokan talán, hogy ezek kemény szavak és hogy az Egyház eleget áldoz az iskoláért, hogy elegen vannak papok, kik megtesznek mindent a felekezeti iskolák védelmében. Ez igaz, de hányan teszik? Az a kérdés: mennyit lehetne még tenni? Mennyi a mulasztás? Mekkora a kötelezettség? Mekkora az adott plus a hiányzó mínusszal szemben? Egy vélemény formulálásánál ne a kisebbség legyen döntő, hanem az egész, az általános kép. Kivételek minden szabálynál vannak és lesznek és így ha vannak is nálunk elegen s még többen voltak, a kik a felekezeti iskola védelmében megnyitották erszényüket, sokszorosan több azok száma, a kik nem nyitották meg. Ítéletnél, véleménynél pedig mindenkor a potiori fit denominatio. Vannak igenis a katolikus iskolák felekezeti jellegének áldozatkész hősei; sokat tettek érdekükben a *múltban*, de nincs — sajnos — ennek az ügynek a jelenben *serege*. Hiányzik a longus idem pententium ordo.

Baj, hogy nálunk sokan az iskola dolgában még nagyon copfosan gondolkoznak. Azt hiszik, a mi jó és elég volt 30 40 évvel ezelőtt, az megüti a mértéket most is. A világ haladásával, az iskolakötelesek gyarapodásával, a fejlett közegészségi és föl-szerelési igényekkel, az előrehaladott tanítási követelésekkel, a

tanítók súlyosodott anyagi helyzetével, nagyobb kvalifikációjukkal nem sokat törődnek s azt gondolják, hogy ha valami jó volt akkor, törődjenek bele abba ma is. Sokan a tanítóságot még mindig a sekrestyés vagy a mesterlegényből kántorra vedlett alakok színvonalán nézik. Szomorú tünet az is és sietteti az államosítást, hogy a növendékeken sok katolikus népoktatási intézetben sok az anyagi teher. Nyugdíjhoz, fűtő, világítási anyaghoz kell hozzájárultok; hol erre, hol arra sarcolják meg őket, az ingyenes oktatás nincs az egész vonalon keresztül. Nem lévén sok helyen rendezett a tanítók vagy tanárok anyagi ellátása se, a növendékektől élőködnek, a mi az iskola komoly szorgalmi s fegyelmi menetét ellensúlyozza s a tekintélyt aláássa. Nincs joga senkinek, hogy lenézze, kicsinyelje vagy épen megvesse a katolikus iskolát; ellenben a katolikus iskolának van oka, hogy sajnálja azokat, kik vagy elesni vagy leszerelni engedik. A kiknek lelkét a mulasztás terheli, azok csak a liberalizmusnak tesznek szolgálatot, mert hová-hamar az államosítás az egész vonalon meg fog indulni s a liberális állam azzal fogja lépését megokolni, hogy a katolikus egyház képtelen volt iskoláinak föntartására.

2. A népoktatási intézetnek jósága a jellegén kívül az egészséges *tanítási terv*, jobban mondva szabályzattól függ. A milyen az iskola, olyan az ifjúság jövője. Az iskola minőségét pedig a keresztény jellegű nevelésen kívül a jó és gyakorlati tanítási terv eszközli. A mai népiskola — és ezt az államiakra is elmondhatjuk — fölszínesen érinti a tanuló lelkét, még nem eresztett mély gyökeret a népben és nem is felel meg sokban a praktikus élet követelményeinek. Látjuk ezt fényesen beigazolvva a modern nemzedék alapképzettségében. Népoktatásunkban van elég nagyozlás, de kevés a reális föladat és az etikum. A tanítási terv elévült, több részlete határozottan téves és káros. Ez vezette az államot is arra, hogy a népiskolai tanítási terveket revizionálja és már jövőre életbeléptesse. A katolikus népoktatási intézetek tanítási tervezete szintén revízió alá került. Még előbb kezdtük meg a revíziót, mint az állam és még se tudtunk eddig dűlőre jutni. A «Katolikus Tanügyi Tanács» munkálatának végleges helybenhagyása nagyon húzódik, úgy hogy az új tanítási terveknek az állammal való egyidejű beállításától már elkéstünk. Az igaz, egy új tantervet ki kell próbálni, nem szabad úgy hirtelenében az

intézetekre ráerőszakolni. Ámde egyes intézetekben kísérletképen már ki lehetett volna próbálni s azután a tankönyvek elkészítésével szervesen be lenne illeszthető az összes intézetek tanmenetébe. Káros irányzat tanügyi politikánkban a katolikus tanítási politika s szellem nagy kárára, hogy sokszor csak átvesszük az államtól kapott kézet s ezzel urbi et orbi bebonyítjuk a kath. oktatás eszmeszegénységét s önálló lábbon való járásának rokkantságát. Sajnos, hogy a *Katolikus Tanügyi Tanács* működésének sincs meg a kellő eredménye. Ezen fontos kultúrtényezőt nem tekintik annak a testületnek, a mi miatt tulajdonképen a püspöki kar megerősítésével megalakult. Az egységes tanítási terv és vizsgálati szabályzat hiánya szintén bénítólag hat népoktatásügyünk intenzívebb s egyöntetűbb fejlődésére. A felekezetek jogát nem devalválja az egységes tanítási terv és vizsgálati szabályzat, mert a felekezeti iskoláknak se szabad kevesebbet adni, mint az államiaknak s a tanítási szellem, a tankönyv, a módszer, a nevelés adja meg a karakterét az illető felekezeti képzőknek, nem pedig a megosztott tanításterv és vizsgálati gyakorlat. Az mindenképen rovására válik bármiféle jellegű iskolának és bizonyítványa értékét is kisebbíti, ha egyik iskolában ilyen terv és vizsgálat alapján, másikban pedig amolyan alapon történik a kiképzés. A részletekben úgy sem lehet egyöntetűséget megállapítani s ezen a téren a pedagógikus fölfogás minden vonalon szabad tért enged az érvényesülésre; de lényeges kérdésekben az eltérés zavart és esést okoz s nem emeli népoktatásunk színvonalát, ha az iskolákban más-más terv szerint tanítanak és vizsgáznak. Ebből a vizságságból származik azután az a lenézés, a mellyel egyik iskola a másik eredményét s bizonyítványát taksálja.

3. Nagyon fontos az iskolánál az adminisztráció, a kormányzási szellem, kezdve az iskolaföntartótól egész le a legutolsó falusi népiskola igazgatójáig. Ez nálunk — sajnos — elég kicsinyes és nehézkes. És itt nem a jóakarát hiányáról beszélünk, hanem általában a rendszerről. Nincs normativumunk, szerves rendtartásunk, mely részletesen szabályozná a kormányzás menétét. Igazgatás tekintetében úgyszólván ötletszerűen, egyéni fölfogáshoz mérten megy minden. Vannak általános, tág értelmezést eltűrő szabályzataink és rendeleteink, de nincsenek részletes intézkedéseink. Az iskolavezető legtöbbször a saját nézete szerint intéz

el mindent, a miből azután számtalan összeütközés származik. Abszolút elvekkkel, szabályzatokkal, módszerekkel, tekintve az esetleges szabad és lax, vagy viszont a túlrigorózus egyéni fölfogást, nem lehet szerves és egyöntetű igazgatást biztosítani. Erre részletes módozatok, intézkedések szükségesek, hogy úgy az iskola-föntartók és vezetők, mint a tanítóközegek biztos és el nem csavarítható pontra támaszkodjanak.

Az állami iskolánál nincs oly elnéző, sőt gyöngye fegyelmi rendszer, mint nálunk katolikusoknál. Nagyon nehezen mozdítják el vagy fenyítik meg a tanítóközegeket, sőt oly tanerőket megtűrnék, a kik sokszor szégyenei a tanítói pályának. A kiket az állam rég elmozdított volna, olyan elemek nálunk sok esetben megmaradnak, sőt akárhányszor a laza vezetés mellett még hangadók a tanítás és az iskola erkölcsi és szellemi dekadenciájára. Akárhány tanerő nem veszi komolyan a tanítási s nevelési munkát s ez visszahat a tanulókra is, a kik a svindlerszerű tanulásba belenevelődnek. Mihelyt a tanuló félleket, kénytelenséget lát tanítójánál, az ő tanulása is fölszines lesz. Szervezett iskolai rendtartásunk hiánya egyik főbb oka az iskolák körében gyakran kitörő bujtogatásoknak, belső tantestületi villongásoknak. És minél gyöngébb a föltes hatóság, a romlott lelkű tanerő, üzelmei dacára, az erkölcsbíró szerepét játsza, mert tudja, hogy manapság csak port kell hinteni az emberek szemébe s annak kell legtöbbet nagy hangon lármázni, másokat rágalmazni, a kinek magának legtöbb a szennyese. Mundus vult decipi, ergo decipiatur... A legtöbb iskola még kezeink között van és mégis, hogy a kath. közszellem oly gyöngye, része van benne azon fölszines szellemnek, mely a vezetésben és irányításban akárhányszor megnyilatkozik, a mely nem sarkalja, nem ösztönzi, nem ellenőrzi méltóan a tanítás munkásait. Az igazi, erős kormányzási szellem felülről abban a tényben nyilatkozik meg, ha meg tudja a tanoktatási hatóság az embereket választani, hogy mindenki lehetőleg az őt megillető helyre kerüljön; igazsággal bán az emberekkel, megjutalmazza az érdemet, a méltányosság tanácsait meghallgatja, az összetartozás érzéseit az iskola munkásai között ápolja, a megélhetést biztosítja, a működést pontosan ellenőrizve tartózkodik a kicsinyeskedéstől, nem fújja föl az apróbb, bona fide elkövetett hibákat, tévedéseket elefántokká. Egyetlen igazságtalanság a kor-

Hiányzásban többet árt az iskola ügyének, mint 20—30 jó intézkedés, mert a keserűség a szívben marad és rágódik. Egy rossz, könnyű lelkiismeretű vezető többet árt az iskolának, mint a megnyit tiz tanító jóvá tehet. A hol az iskolavezető az iskola minden jó eredményét magának vindikálja s ellensúlyozni igyekszik azon tanítót, a ki az iskolai igazgatónál helyesebb módszer vagy szellem szerint végzi kötelességét, abban az iskolában vége a tanterületi kollegiális szellemnek s az egységes működésnek. Fájdalommal kell konstatálnunk, hogy iskolai hatóságaink az iskola vezetőinek kiválasztásában gyakran szerencsétlen kezűek. Mennyi vaskalaposág, elfogultság, góg tanyázik sokszor az iskolák vezetőiben! A mit szép beszédeikben, intelmeikben elmondanak, azt példájukkal, önhittségük túltengésével a gyakorlatban lerontják. Pedig a tanítás lelkesedését, a tanítás erkölcsi föladatát, a hivatás érzését mennyire befolyásolja a tapintatos s atyai vezetés! Anomália, hogy nálunk gyakran nem annyira a képesség, rátermettség, mint inkább a személyeskedés motívuma alapján választják ki az iskolai igazgatókat. Nem kívánjuk, hogy minden igazgató szaktudós legyen, de kívánjuk, hogy szakavatott, hogy elsősorban jó nevelő legyen, ki főleg és elsősorban embert neveljen tanítványából és óvakodjék a megcsontosodástól. Nagyon helyes és a tanítói önértetet, munkásságot nagyban emelő, az abszolutisztikus törekvéseket ellensúlyozó, a protestánsoknál divó gyakorlat, mely az igazgatói állásban a hároméves váltakozó rendszert honosítja meg. Népoktatásunknak még van egy nagy baja: az igazi pedagógiai szakfelügyelet hiánya. A kerületi tanfelügyelők között riazgón sokan nem szakemberek. Tisztelet az érdemes tanfelügyelőespereseknek, de bizony nagyon sokan keveset értetnek a tanügy felülbírálásához, az irányításhoz. A szemináriumokban — sajnos — az iskolaügyi adminisztrációval, a törvények, a szervezés s a pedagógia gyakorlati tanításával nem foglalkoznak oly mérvben, mint az ügy megérdemelné s a papság az életben hasznát vehetné. A szemináriumokban az iskolaügyekre nézve külön' tanszéknek kellene lennie, mert papjaink legnagyobb része, hacsak nem autodidakta, teljesen tájékozatlan s mikor iskolai igazgató vagy tanfelügyelő lesz, akkor kezd csak iskolai dolgokkal foglalkozni. Tájékozatlansága persze az ügynek válik rovására. Részemről azt is nagyon üdvös és pedagógikus intézkedésnek tartanám, ha az

iskolalátogatási ambulanciával a jelesebb és gyakorlatibb érzékű néptanítókat is megbíznák. Ilyen iskolalátogatók nemcsak az iskolák szakszerűségét emelnék, hanem magának a kerületi tanfelügyelőnek is hivatásos munkatársai lennének. Az *egyházmegyei tanfelügyelet* is reorganizációra szorul és pedig a decentralizációra, mert az a főtanfelügyelő, minden szaktudása, buzgósága mellett is, képtelen magányosan, még ha tollnoka van is, egy egyházmegye szétágazó tanügyét ellenőrizni, személyesen adminisztrálni.

IX. A keresztény politika jövője.

RÁMUTATTUNK azon akadályokra, a melyek a keresztény politika érvényesülését akadályozzák. A legtöbb akadály egymásból folyik. Az alap mindenesetre az Egyház magatartása, melyet a főkegyúri jog hatalma befolyásol. Jelen keresztény politikánkban lehet látni fölbuzdulást, jóakaratot, sőt erőt is, de a keresztény Magyarország még a messze jövőből néz felénk. Kicsillant a nemes érc, de a törmelékeket nem tudtuk eddig eltávolítani. A most lefolyt politikai válságban a keresztény politikai párt sikereket is ért el, a kis néppárt számottevő tényezőnek bizonyult, de ezen siker is csak a mellett argumentál, hogy mennyire előre mehetett volna a keresztény Magyarország ügye, mennyire megerősödne a keresztény politika talaján álló pártmozgalmak, ha a konzervatívizmust le nem szorítják és a néppártnak érvényesülése miatt nem kellene annyi akadállyal megküzdenie.

A mint rámutattunk az érvényesülés akadályaira, viszont megjelöljük röviden azon tényezőket, a melyek a keresztény politika jövőjét ezidőszerint biztosíthatják.

Ez három tényezőtől függ: 1. A főpapságtól és az alsópapságtól. 2. Maguktól a katolikusoktól. 3. Magától a néppárttól.

I. Nehogy félreértessünk, a főpapság magatartására nézve nem mi akarunk irányítást adni, hanem e helyett idézzük *Samassa* József egri érseknek *Szmracsányi* Pál váradi püspök konzekracionális ünnepélyén, a püspöki hivatásról mondott gyönyörű beszédének egyik idevágó részletét. *Samassa* érsek szent Ciprián fonséges szavaival jellemezte a katolikus püspököt: «Sacerdos Dei evangélium tenens et Christi praecepta custodiens occidi et non vinci potest». Intelmül, vezérelvül ezeket kötötte az új püspök

lelkére: «Az Egyház legdicsőbb korszakai mindenütt azok, melyekben a püspökök minden elpuhító, megszedítő csáb ellen fölverte, változó körülmények szeszélyeinek fuvalma szerint nem ingadozva, nem tétovázva, nem a vagyont, nem a kitüntéseket, nem az emberi dicsőséget tekintik legfőbbnek és nem azok keresésében emésztik föl erejüket, mély és kínos bizonytalanságot keltvén föl ezáltal a szellemekben a kötelesség érzete és állandósága iránt; de egyedül csak Krisztus ügyét védik, hogy a világ üdvét biztosítsák. A püspöki kar kebelében is föl kell találatni a *polgári bátorság* ama fájának, mely az állami és társasélet nagy próbaiban képessé teszi a férfiút a legnemesebb erőfeszítésekre és legszigorúbb áldozatokra, hogy engedelmessédjék lelkiismeretének és hű maradjon meggyőződéséhez.

Igen, a lelkiismeret azon egyetlen hatalom, melyet senki, a püspök se áldozhat föl soha semmiféle paktumoknak, ideig-óráig tartó egyezkedéseknek. A lelkiismeret egész hatalmával kell eltávolítania azon akadályokat, melyekkel találkozik. Ha kell: fiat via vi! Ránk e pillanat érkezik, különösen akkor, midőn a szellemek lázas és izgatott mozgalmában az isteni és emberi kolízióba jut és a lelkiismeret és állam közötti pörben felénk hangzik szent Pál apostol intelme: «Oportet Deo magis obedire».

A politikai szervezkedés közepette kétszeres szükség, hogy az *alsópapság* a hivatásos munka, lángbuzgalom és lemondás fegyverzetét öltve magára, ne csak imázva, hanem dolgozva is emelje a gátakat, melyek a katolikus szellem áramlatainak útját állják. Kell, hogy lemondva anyagi hajlamairól, a politikai stréberkedés csömörlésig üzött szédelgéséről, a kishitű *quieta non movere* elvéről, sokszor a gyávaságig fajuló opportunitásról, az *exinanitio* azon magaslatára emelkedjék, melyen formám *servi accipiens*, a keresztény társadalom revindikálására siet.

Nem szabad egy papnak se a keresztény revindikációért küzdő világi urat szívtelenül fogadni, a támogatás pillanatában cserben hagyni; nem szabad oda fejleszteni az eseményeket, hogy a világiak elkeseredve panaszolják: nem érdemes fáradni a katolikus ügyért, hisz az Egyház fagyos, jobban respektálja a kormányt, mint a Szentlelket vagy a pápát. Ne a politikai tojástáncot járó papok grasszáljanak, a kik a liberalizmus fejszenyelének állanak be és egy-egy koporsószeget vernek a magyar

katholicizmus koporsójára, hanem azon papok legyenek a {elsőbbség előtt becsben, a kik mindenüket, szellemi, fizikai, sőt anyagi erejüket áldozzák a katolikus revindikáció szent oltárán. Ne a liberalizmussal kacérkodó, vagy vele szerelmeskedő papok, a keresztény politika guillotinjának asszisztensei legyenek kedvesek fönt és alant, hanem a korrekt egyházi múlttal bíró és keresztény politikát űző papok. Ne szárnyát szegjék a katolikus mozgalomnak, hanem adjanak neki szárnyakat, levegőt és tért, hogy szabadon emelkedhessék és így a híhű papság ne vonulhasson vissza elkeseredetten a katolikus mozgalmak teréről.

Nyílt mezőn kell harcolni az igazságért, igénybe véve a polgári és politikai szabadság minden megengedhető eszközét. Zárt ajtóknál mitsem lehet végezni, ahhoz csak a szabadkőművesek értenek. Az igazságnak, az érvényesülésnek napvilágra kell jönni, mert a liberalizmus is oda jön. A mit zárt ajtók mögött, akadémikus értékű dikciókban tárgyalnak vagy mondanak, az elvész, azt elnapolják ad graecas calendas.

«Praedicate super tecta!» Ezen szavai Krisztus Urunknak ma teljes érvényesítést kívánnak. A kiket a Szentlélek az Egyház papjaivá tett, azok nyílt téren, a nyilvánosság előtt védelmezzék a kereszténység jogait. Ha nyilván támadnak és ütnek bennünket, a nyilvánosság előtt szint vallva védje a kereszténység becsületét és igazait, úgy a tábornok, mint a közlegény.

A tábornoknak épügy kell harcolni, mint a közlegénynek, sőt többet kell tennie: vezényelnie kell a jelszóra váró hadsorokat. Ha az Ecclesia militans tagjai vagyunk, pedig mi élők mindnyájan azok vagyunk, akkor szóval, tollal, a polgári és politikai jogok eszközeivel kell a hívek élén a küzdőtéren megjelenni. Alkudozásokkal, szimulálásokkal, felezéssel semmire sem megyünk, csak erőnket fogyasztjuk. Minden végletre törekszik; az engedékenységgel követelőbbé tesszük a liberalizmust, a folytonos jajveszékélésért pedig csak kinevetnek.

A magyar papság, ha akarja, súlyával úgyszólván uralhatja a politikai helyzetet. A most lefolyt választásoknál maga Kossuth Ferenc elismerte, hogy a katolikus papság magatartása döntő volt az ellenzék győzedelmére. Ne csak a mostani hálás és népszerű politikai ellenzékieskedés szólítsa a küzdőterre a papságot,

hanem a keresztény politika nehéz állásában is legyen őrszem és küzdő csapat.

Látott már a világ elég olyan jelenetet, midőn minden hatalom hódol a szerencsésebb, az erősebb hatalom előtt. Egyedül a papi hatalom emelte föl a jognak és szabadságnak szavát az anyagi hatalom előtt. A mit senki sem mert megmondani, azt megmondta a pápa, a püspök, vagy az egyszerű, áldozópap. A Gellértek, Bánffy Lukácsok, Kanizsai Jánosok, Janus Pannoniások, Martinuzzi Györgyök, Oláh Miklósook, Pázmány Péterek, Telegdy Miklósook, Széchenyi Pálok, Batthyányi Józsefek, Kopácsy Józsefek, Lonovics Józsefek stb. a magyar papság soraiból kerültek ki, kik a hatalmasok előtt sem féltek kimondani az Egyház igazságait. Enged, az igaz sokszor a papi hatalom s engedékenységeiben elmegy a végső határig, de a mint az oltárhoz jut az ellenség, az igazi magyar pap szíve lüktet, szava harsog, bátorsága orozsláni s a hatalmas ellenfélt a lelkiismeret erejével lefegyverzi. Csak az úgynevezett «nemzeti egyházak»-ban (román, szerb, orosz) gyávák a papok. A katolikus pap előtt mindig ott áll az apostolok «gaudentes ibant» példája.

Ily szempontokból Ítéelve, az Egyház világi tagjainak megnyerésére elsősorban nagy horderejű lenne a társulati és szövetkezeti ügynek az eddiginél nagyobb mérvben való fölkarolása az egész vonalon. A *társadalmi* szervezkedés a politikai szervezkedés előfeltétele és későbbi emeltyűje. *Minden egyházmegyének* szervezeten kellene rendezni a társadalmi mozgalmakat. Nem szabadna azon kirívó anomáliának megtörténni, hogy egyik egyházmegyében támogatják, másokban lefűjják a szövetkezeti mozgalmakat. Nem szabad megújulnia a dolce farnientének, mely a rendesen nagy tűzzel megindult szervezkedéseket nálunk épen a virágfakadáskor szokta agyonütni. Szinte szállóigévé vált a katolikus mozgalmakra azt mondani: A papok nagy garral kezdenek meg nálunk mindent, azután később, valami fatalizmustól hajtva, mindent agyonütnék. Külföldön a püspökök és a papok az egyesületek gyűlésein nemcsak hogy tevékeny részt vesznek, nemcsak beszélnek azokon, hanem tehetségük szerint még anyagilag is melléjük állanak és úgy az úri körökben, mint a nép között maguk körözik az aláírási ivateket. A rendkívüli szükségek megváltoztathatják az Egyház gyakorlati irányát is. A mit a kof,

elveinek propagálására ügyes és gyakorlati eszközökkel felhasznál, azt követni, azt beilleszteni az egyházi tevékenység körébe, az öntudatos kereszténység kötelessége. Két dolgot kell az Egyháznak rendszerébe beilleszteni: 1. Visszatérnie a néppel való ősi szövetségre. 2. Ennek következményeként hivatalosan és rendszeresen megerősítenie a szövetségi és egyesületi életet.

Eddig a katolikus Egyház papsága, mint *Ugrón* Gábor mondotta: «instrumentum regni» volt; a királyi hatalommal szövetkezve az állami kormányzásnak egyik eszközévé vált. Mióta azonban a királyi hatalom nem töltheti be a protektor, a fejlesztő és a védő szerepét, sőt az állami *raison* miatt ellenséges irányzatot vett föl az Egyház ellen, itt az ideje a papságnak, visszatérni arra az alapra, a melyen állott, mielőtt a királyi hatalommal koalícióba lépett volna. *Sacerdotium cum populo*. A mint a rendi állami szervezet megdőlt, úgy kell megszűnnie a régi kiváltságos helyzetnek a királyi hatalom és az Egyház között. Szövetségük csak az Egyháznak ártott, mely elvesztette nemcsak régi erélyét, de erejét is. Ha a nép élére áll a papság, csak az első századok keresztény alapjára tér vissza.

A liberalizmus óriási egyleti és gazdasági tevékenységet fejt ki, nem ugyan a nép és a kisemberek, hanem a saját uralmi érdekeinek előmozdítására az intelligencia körében. A társadalmi szervezkedés alapjait kell nekünk is elfoglalnunk. Ugyanis a katolikus körök és szövetkezetek mint helyi szükségek a társadalmat mentik meg a liberalizmus romboló törekvései ellen. Gondviseléses hivatásuk van az egyleteknek. Egyrészt ellenállva a liberalizmusnak, a társadalom föloszlását megakadályozzák és együvé gyűjtik az egészséges társadalmi elemeket. Másrészt a beteg elemeket gyógyítva, rehabilitálják azokat az állam és társadalom jövő újjászületésére. Átmenetet képeznek egy keresztény restauráció bekövetkezésére, «*signum temporis*» gyanánt tűnnek föl.

II. A papságnak tehát a *világi elemmel való szövetség* és a *szövetségi egyesülés* alapjára kell rálépnie, ha a *világi katolikusok* lelkét a katolicizmus hatalmában meg akarja tartani. A népen úgy-ahogy még csak uralkodik az Egyház, az intelligencia azon-

ban nem vallásos, kívül áll az Egyház érdekkörén. Katholikus intelligenciánk nincs. Jól mondta *Rakovszky* István képviselő egyik autonómiai gyűlésen, hogy a mi intelligenciánk még a katekizmust se ismeri. A katolikus Egyházhoz tartozik intelligenciánk az anyakönyv szerint, de kötelességet vallása iránt, sajnos, nem ismer. Nincs katolikus világnézete, mindennapi életére nem szűrődik le a keresztény erkölcs, inkább engedi magát hitéért megfélemlíteni, mintsem azért helyt állni. Hogy ez így van, ez komolyan megdöbbentő igazság s annál inkább megfontolandó, minél inkább nyilvánvaló, hogy egy, a katholicitás-ban felnőtt intelligenciával erősödik maga az Egyház is. A katholicizmus maga száz milliók lelkét foglalkoztatja, nem lehet tehát olyan vallás, melyet az intelligencia föl ne fogna, meg ne értene és át ne érezne. Kell tehát valahol hibának lenni, mely oka az okozatnak. A hiba abban a rendszerben van, melyet papságunk követ s a mely rendszer kiszolgáltatja intelligenciánkat a liberálisizmusnak. Nem igyekezett a papság oly alapot és érdekkört megteremteni, mely a világi elemet az Egyházhoz fűzze. Nem látja a mi világi értelmiségünk a papságnál az egyházas *elvekben* való egységet és az áldozatkész munkásságot az egész vonalon; az egységes tömörülés helyett az elvekben való széthúzást, sőt a nyögdecselést tapasztalja. Ezt tudja jól a liberálisizmus, igyekszik azért a széthúzó elemeket méginkább szétválasztani, a selejtéseket pedig magához vonzani. A mint a világi katolikus egységet és erőt lát papjaiban, akkor kész lesz őket követni is és fölvirrad a *kuruc-katholicizmus*, az intelligencia nem fogja szégyenleni katholicitását. Az erélyes papságot követi az intelligencia tekintélye. Egyszer csak egy szerzetes ment előre a keresztel s utána mentek a magyarok. Most álljon a papság arra az alapra, a melyet a nép megért, a mely visszahangzik az értelmiség lelkében és lesznek *kuruc katolikusaink*.

Utóbbi időkben közéletünk két kimagasló alakja hangoztatta a kuruckatholicizmust. Apponyi Albert a Szent-Imre-Egylet zászlószeritelésén és Margalits Ede, a nagyváradi katolikus szabad liceumi előadásán. Apponyi a nemzeti ügy védelmében azért utalt a katholicizmus kuruc voltára, mert a katholicizmus megszűnt a trón és a hatalom kegyence lenni. Margalits pedig azért látja szükségesnek a *kurucságot*, mert a katholicizmus jogos

követelését se fölfelé, se a kormánynál, sőt még akárhányszor az egyházi körökben se hallják meg. A kurucság alatt természetesen mindketten a hitápolás és az ezzel összenőtt nemzeti érdek fölkarolásában kifejtett nemes küzdelmet értik, mely, mint intranzigens erőre, saját meggyőződésére támaszkodik. Mindkettő az intranzigens erőben hiszi a katholicizmus győzelmét bekövetkezni. Apponyi a nemzeti érdekekre hívja a küzdelmet s ettől várja a katholicizmus föllendülését; Margalits a nemzeti mellett elsősorban a katholicizmusnak, mint átalakító isteni intézménynek követeli a szabadságot és a szárnybontást, hogy azzal szülje újjá a sorvadó nemzeti szellemet.

Ha az ellenségtől tanultunk egységet és tömörülést az elvek megvédésében és foganatosításában, akkor tudjuk azt követni is. Ha követni tudjuk, *kuruc lesz a katholicizmus* Magyarországon. Hogy fog ez festeni? A kuruc-katholicizmusnak a nemzeti szellemet magába olvasztó, hitelvi alapon álló keresztény hit az alapvető igéje. Egész egyénisége a kereszténység alapján álló nemzeti jogokért és az egyházsabadságért folytatott küzdelemben domborodik ki. Ezek védelmezésében ragyogtatja elméje nap-sugaras fényességét, ékesszólásának talentumait, tetteinek megnyilatkozását, hogy ereje inponáljon az ellenségnek is.

A kuruc-katholikus történelmi föladatot tölt be, mert a magyar nemzeti lelkülethez oda nőtt keresztény irányt akarja jogaiba s szabadságába visszahelyezni. Mi más ez, mint hagyomány? Igen, a keresztény Magyarország hagyományait kell óvnia, esetleg helyreállítania mindama hamisítások után, melyek a mi hazánkban a katholicizmus hivatását eltorzították. Rendkívüli hivatás ez. Mert szembezáll nemcsak azzal a rendszerrel, mely a liberalizmus nevében több mint három évtizede uralkodik a nemzet fölött, hanem eléje vág azon elvtelen «opportunistának» is, mely a hatalom barátságáért szinte fatális nyugalommal magában az Egyházban is föl adja a katholicizmus elveit.

A kuruc-katholikushoz nem fér az elvtelen oportunizmus kísértése, meggyőződésének szilárdsága nem olvad föl a kormányzó-hatalmak égető sugaraiban se. Sőt merészen behatol a liberális katholicizmus sáncái közé, hogy a mennyire lehet, ott is elszánt kockázattal igyekezzék visszaadni a katholicizmusnak valódi tartalmát.

Különösen napjainkban, midőn a katolicizmus ügye Magyarországon annyira élére van állítva, vár a kuruc-katolikusra nagy küzdelem. Még a liberálizmus is hányszor használja például az autonómiánál is kalózbogóul a katolicizmust. És ebben a megtévesztésben áll főképen a mai napok veszedelme, mint az autonómiai gyűléseken és a lefolyt képviselőválasztásoknál is láttuk. A liberálizmustól megigézett főuraink nagy része, intelligenciánk, sőt papjaink is olyan szomorú látványt nyújtanak, hogy ha nem lebegne előttünk a kuruc-katolicizmus élőhite, kétségbe kellene jövönk miatt esnünk. A megigézés oly arányú, hogy a nemzetnek politikailag iskolázatlan része előtt diszkreditálta és gyanús hírbe keverte magát a katolikus Egyházat és a katolikus ügyek mellett való küzdelem hivatását is.

Legyen tehát a katolicizmus kuruc Magyarországon, hogy a liberálizmus labancuralma megadja magát a nemzet hangos, keresztény alapon álló követeléseinek. Ez tagadhatatlan harcot, küzdelmet jelent, természetesen az alkotmány által biztosított korlátok között. Nyögtünk eddig ügyis eleget, mint a beteges ember, itt az ideje, hogy a kórágynak elhagyjuk. Az alkony szürkesége, a baglyok éles huhogása, melyek mind megjelennek a harc hevében, meg ne riaszsanak, mert a visszaállítandó keresztény magyar államért érdemes szenvedni. A liberálizmus rossz hírét fogja minden kuruc-katolikusként hirdetni, mint annak idején a kurucnak Bécsben a labanc, megfogtak gyanúsítani, rágalmazni, de hát nem vagyunk-e mi ilyenekhez, különösen az utóbb tiz év óta hozzászokva.

A kuruc-katolicizmus korunkat mozgóató keresztény érzéseknék és gondolatoknak, a vallásos fölfogásnak és a nemzet lelkében elrejtett, de mindig élő közérzésnek lesz hű kifejezője és mint ilyen, sokkal nagyobb erőt képvisel, hogysen előtörő fénye a végső fejlődésben a világosság diadalát ne jelentse. A kuruc-katolikus fájdalom és panaszkiáltása imádság és vigasztalás lesz. Küzdelme pedig lelkesítő tett, melyek mind bevésődnek a magyar lélekbe.

A kurucok előcsapata, élén Zichy Nándorral, már megjelent a sáncokon, ott vannak a törvényhozás, az autonómia gyülekezetében, az egyleti és szövetekezeti élet műhelyeiben. Támogatásukra és megértésükre hallgasson le a zsvaj, imára buzduljon a

lélek, bátor erőre a honfiszív. Legyen szavuk és példájuk a hajnal pirkadása és napunk fölkelő, ragyogó sugara és éltető melege még egyszer ifjává teszi az elaggott nemzetet, hogy ne «jó éjszákát», hanem «jó reggelt, kurucok» mondjon a magyar.

III. *A néppárt* a parlamenti pártcsoportok a tartalmas és számottevő csoportját képezi, melynek súlyát a képviselőházi elnökségben is tekintetbe vették. Pártcsoportokról szólunk, mert a mióta az újabb magyar alkotmányosság létezik, az 1861-ki országgyűlést leszámítva, sohase volt arra eset, hogy törvényhozásunk két határozott, egymásnak ellenzékelt képező nagy politikai pártra oszlott volna, s a parlamenti váltógazdaság alapján, felváltotta volna egymást a kormányzásban. Angliában a két politikai táborra való oszlás képezi a parlamenti pártberendezés alapját, s azért egészséges is Anglia politikai élete. Nálunk a csoportrendszer szerint alakult ki ezidőszerint a parlamenti berendezkedés. Volt szabadelvű párt, kétféle függetlenségi párt, nemzeti párt, antiszemita, pártonkívüliek, nemzetségi párt, s 10 év óta a néppárt. Az utolsó választások is hét féle pártcsoport szerint állították egymás mellé a nemzet különféle politikai rétegeit. Van függetlenségi párt, szabadelvű párt, disszidensek, néppárt, újpárt, nemzetiségi párt és pártonkívüliek. A legutóbbi politikai válság alatt történtek ugyan kísérletezések, hogy a csoportrendszerrel szakítsunk, s a szabadelvűpárttal szemben egy abszolút többségű függetlenségi párt alakuljon, de az egyes pártokat jelenleg elválasztó alapelvek miatt ez a kísérletezés nem sikerült, s csak egy erős koalíciós ellenzéki pártot sikerült megalakítani, melynek működése «ad hoc» természetű.

Szerény véleményünk, ezidőszerint nincs is olyan politikai alap, melyen a kettős parlamenti pártrendszert hosszú történeti időre fel lehetne állítani. A 48-as és 67-es közjogi alap egy ideig felállíthatja a két nagy pártot, de hát a 48 és 67 között nincs oly széles elválasztó ürré, melyet át ne lehetne hidalni. A 67 részben nem egyéb, mint a 48 egyes, nem rendezett kérdéseinek rendezése. A mit nem rendezett a 67, az a 48-ban úgyis megvan. A kik a 67-es kiegyezést megcsinálták, azok maguk kijelentették, hogy ez csak ideiglenes átmeneti berendezés, a mint az

ideje elérkezik, 67-nek úgyis a teljes 48 lép helyébe. A 67-et csak azért csinálták meg, mert a 48 teljes érvényesülését, az adott viszonyok miatt, csak a 67 útján lehetett azon időben elismertetni. Deák maga is, a ki 1861-ben még a teljes 48, a personal-unio alapján állott, később a konzervatívok dualizmusához csatlakozott, s a közösügyes kiegyezést, szóval 67-et proklamálta, hogy ily átmeneti bevezetéssel egykor annál biztosabban vívhassa vissza a nemzet a teljes 48-at. Az utolsó választások azonban azt is bebizonyították, hogy többé már a 67 és a 48 alapján nem keletkezhetik két nagy kormányképes párt; a 67 letörött, kisebbségben maradt, s ha a 48 nem is jutott még abszolút többségre, egy újabb választás ezt az abszolút többséget is meg fogja minden bizonnyal hozni.

A kettős pártrendszer fölépítésére állandó alap csakis akkor lesz, á mikor politikánk vezetését a két nagy világeszme alapjára helyezik; t. i. a *liberalizmus* és a *kereszténység* mint politikai pártok fognak egymással szembe állani/ Eljön azon korszak, a midőn a közjogi alap nem lesz többé élére állított pártalap, az idő meg fogja azt szilárdítani. A közjogi kérdések helyett a szociális és erkölcsi kérdések fogják a nemzeti politikát uralni, s a nagy küzdelemben kettő között lesz páros viadal: a liberalizmus és a kereszténység között, a melyek közül mindegyik igyekezni fog a nemzet lelkét hatalmába keríteni. Arról lesz szó: liberális vagy keresztény legyen-e az állam? Most is halljuk ezt elégszer hangoztatni, most is folyik a kettő között valamelyes küzdelem. De mivel a közjogi kérdések, az Ausztriával való gravaminális politika kötik le még egy ideig a nemzet figyelmét, azért a liberális és a keresztény párt-politika küzdelmének kialakulása később fog bekövetkezni.

Ezt a bekövetkező politikai kialakulást kell a kereszténység jegyében a néppártnak már most előkészítenie. Ennek elérésére két dologgal kell tüzetesen foglalkoznia: a) *a pártszervezéssel*, b) *a közjogi alap tágitásával*. Az első a taktika, a második a párt program kérdése.

A párt az ország számos helyén tartott gyűlést, politikája megnyerte a nép nagyobb rétegének tetszését, de a vidéken általánosan szervezett és kerületenkint megalakított néppárt, néhány kerület kivételével, még nincs. A megyebizottsági, városi és köz-

ségi képviseleti tagok néppárti tagjai néhány város vagy község, egy-két megye kivételével nem tömörültek külön párttá, mint a szabadelvű vagy függetlenségi pártiak, hanem megelégedtek azzal, hogy az ellenzék gyűjtő fogalmába soroztassanak. A politikában mindig ébren, mindig készenlétben kell a pártokat tartani, s így a néppártnak, a hol talaja van, a párt szervezetet meg kell alakítani.

Miután minden párt alólról fölfelé érvényesül, azért a községi és megyei szervezkedést, a pártnak a törvényhatóságba való bevitelét, s ennek következményeként a kerületek megalakítását fokozottabb erővel kell foganatosítani, hogy így a politikai hálózat szerves egésznek képezzen. Azt mondják, nagyon nehéz a néppárt szervezése, mert az intelligenciából alig csatlakozik valaki hozzája, mindenhol még a pap sem lehet pártelnök, etc. Ez igaz. De én, ha most egyideig nem is lehet támaszkodni az intelligenciára, támaszkodnám magára a népre, s annak értelmesebb tagjaiból szervezném a kerületek párt-tisztikarát. A hol ezt se lehet kivinni, álljon a pap az élére. Utóvégre Németországban is a centrum-párt első lusztrumában a papok voltak a pártszervezők és párt-tisztikar egy személyben. A mint a párt tért hódít, gyökeret ver, a tartózkodó intelligencia úgyis bátrabb lesz, hozzá fog simulni — mint egyes helyeken máris észrevehető — a néppárt elveihez, s a szervezést is át fogja venni a papságtól.

A szervezés mellett a *közjogi* alap tágítása a néppártra nézve szintén életkérdés. A néppárt alapjában ma se pusztán közjogi párt, hanem a keresztény világnézet alapján álló politikai szervezet, mely első sorban azt akarja, hogy Magyarország keresztény állam legyen és maradjon. A közjogi berendezkedés eszköz nála, de nem elsőrendű cél. Közjogi tekintetben ahhoz az alaphoz csatlakozhatik, mely a nemzet közhangulatának, Magyarország jogfolytonosságának megfelel, s melyet a nemzet többsége vall. Épen azért fölösleges volt eddig is a 67-es alaphoz való merev ragaszkodás, a választások után pedig valósággal politikai hiba. A keresztény politika nem azt kérdezi első sorban, hogy 67-es, vagy 48-as valaki, hanem hogy keresztény államot akar-e, vagy nem. Ezen az alapon 67-es és 48-as egyaránt lehet néppárti. A német centrumpártnál is egyes dolgokban megengedett az

eltérés, csak a párt program lényegéhez tartozik minden párttag alkalmazkodni. Nálunk a 67-es alaphoz való merev ragaszkodás, mint lényeges pártpont, eddig is kárára volt a néppártnak, mert ép ezért egy csomó 48-as érzelmű, buzgó katolikus szellemű kerületet elhódított tőle a függetlenségi párt. Akárhány tiszavidéki és túl a dunai kerületben érvényesülhetett volna a a néppárt, ha a közjogi alapot *nyílt kérdésnek* hagyja.

Azt mondják, a néppárt kormányképesség szempontjából nem lehet 48-as, mert ezzel úgy az uralkodó, mint a püspöki kar támogatását elveszíti. Hát a 67-es alaphoz való merev ragaszkodás fölmelegítette eddigelé az udvari hangulatot a néppárt mellett? Hát a 67-es alap mellett ma udvarképes a 67-es néppárt Bécsben ? Dogma-e az, hogy csak 67-es alapon lehet valaki az uralkodóház hive? A mi a püspöki kart illeti, az közjogilag mindig az uralkodó áramlattal tart, s biztosíthatunk minden 67-es aggódót arról, hogy ha a püspöki kar azt látja, hogy a nemzet túlnyomó többsége a 48-as közjogi alap mellett van, s ő felsége ezzel számolni kénytelen; a püspöki kar közismert hazafisága e tekintetben se fog gátakat emelni. A nemzet közérzésével mindig együtt halad a püspöki kar nemzeti felfogása. És hol van az megírva, hogy csak 67-es alapon lehet valaki jó keresztény ?

Azt is mondják, hogy nálunk bármely politikai pártnak szükséges egy határozott közjogi alaphoz csatlakozni. Egy keresztény politikai pártra ugyan ez, mint láttuk, nem lehet politikai dogma. De ha mindennek dacára mégis elfogadjuk dogmának, akkor is egy keresztény párt olyan közjogi alapot, mely alapjában roskadozik, mely a nemzeti fejlődésre nézve nem lehet állandó, nem vallhat saját sarkalatos közjogi programpontjának. A januári választások a 67-es alap jövőjét alaposan megrendítették és diszkreditálták, a 48-as alapét pedig félreismerhetetlenül megerősítették. Intő jel ez a néppártra is, hogy a 67-es alaphoz való merev ragaszkodással szakítson, s vagy rálépjen egyenest a 48-as alapra, vagy legalább a közjogi tusák eldőléseig, tekintse a közjogi alapot *nyílt kérdésnek*. Ennek a történeti jogfolytonosság elismerése mellett meg lesz a pártra nézve a maga gyakorlati eredménye is.

A párt ugyanis elnevezéséhez mértén ezzel népszerűbb, demokratikusabb elemet visz be politikájába; le fogja törni a 48 egyházellenes szellemét; magához fogja vonzani a 48-as katolikus kerületeket és a bécsi körök ellenében megerősíti Magyarország függetlenségének biztosítását.

Nunquam retro!

TARTALOM.

Lap

I. A liberalizmus 38 éves kormányzása s eredményei	5
II. A parlamentarizmus lejárata	22
III. A politikai kereszténység	31
IV. A konzervatív politika leszorítása a kiegyezés után	36
V. Az egyház magatartása és a konzervatív párt-áramlatok	56
VI. Az autonómia hiánya	69
VII. A liberális katholicizmus és az alsópapság	76
VIII. A katolikus sajtó és a népoktatás állapota.....	86
IX. A keresztény politika jövője	96